

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

BÖLGESEL KALKINMA VE ÇUKUROVA ÖRNEĞİ

Gökçe DURMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

BÖLGESEL KALKINMA VE ÇUKUROVA ÖRNEĞİ

Gökçe DURMAZ

Danışman: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Bilgehan YAVUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Volkan YURDADOĞ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Bilgehan YAVUZ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

12/02/2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

12/02/2019

Gökçe DURMAZ

TEŞEKKÜR

Bölgesel Kalkınma yaklaşımını incelediğim ve bu doğrultuda Çukurova Bölgesi ve illeri ile ilgili çalışmalar yaptığım tezimde, bilimsel çalışmalar ışığında yardımlarını esirgemeyen ve iyi bir tez ortaya koyabilmem için beni destekleyen değerli hocam Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU'na teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tez çalışmama başlamam için beni destekleyen ve yüreklendiren arkadaşlarıma ve özellikle dostum Suzan OĞUZ'a teşekkür ederim. Sen olmasaydın belki ilk kelimeyi yazmaya cesaret edemeyecektim.

Teşekkürlerin en büyüğü ise maddi ve manevi desteklerini daima hissettiğim, her koşulda yanımda olan ve çalışmam için ne gerekiyorsa ellerinden geleni yapan kıymetli aileme... Babam M. Naci DURMAZ'a, annem İnci DURMAZ'a, ablam Öznur Ece DURMAZ KURŞUN'a, eşi Yunus KURŞUN'a ve nişanlım Erdem BAL'a sonsuz teşekkürler ederim.

12/02/2019

Gökçe DURMAZ

ÖZET

BÖLGESEL KALKINMA VE ÇUKUROVA ÖRNEĞİ

Gökçe DURMAZ

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU

Ocak 2019, 121 sayfa

Geçmişten günümüze, bölgesel dengesizlikler bütün ülkeler için sorun teşkil etmiştir. Bölgesel Kalkınma Yaklaşımı, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, çok sayıda ülkenin ekonomi politikalarında yer almıştır. Az gelişmiş, gelişmekte veya gelişmiş olan çok sayıda ülkenin bölgeleri arasındaki mevcut kalkınma farklılıkları, ülkeleri bu farklılıkları gidermeyi sağlayacak veya minimum düzeye indirecek çalışmalar yapmaya itmiştir. Bu sebeple ülkeler, mevcut potansiyellerini iyi analiz edip, bu potansiyellere uygun çözümler üretmeye başlamışlardır. Ülkeler, sosyoekonomik ve kültürel özelliklerine göre farklı bölgesel kalkınma stratejileri uygulamaktadır.

Bu çalışmada, geri kalmış bölgelerin potansiyellerini ortaya çıkarmak adına, vergisel teşvikler, kalkınma ajansları, girişimcilik, kooperatifçilik, inovasyon, Ar-Ge ve turizm gibi bölgesel kalkınma araçlarının ve faaliyetlerinin kalkınma farklılıklarını gidermeye yardımcı faaliyetler olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın Bölgesel Kalkınma ve Çukurova Bölgesi kısmında, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana ve Osmaniye illeri üzerinden bölgenin kalkınma seviyesi, sosyal ve ekonomik yapıları ile ilgili veriler doğrultusunda tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler, mukayeseli üstünlük yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Üç ildeki öne çıkan sektörler belirlenmiştir. Çukurova Bölgesi'nin kalkınma düzeyini arttıracak öneriler sunulmuştur. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar sonucunda bölgenin, Marmara Bölgesi'ne alternatif bölge olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Bölge, Bölgesel Kalkınma, Bölgesel Planma, Çukurova.

ABSTRACT**REGIONAL DEVELOPMENT AND ÇUKUROVA SAMPLE****Gökçe DURMAZ****Master Thesis, Department of Economics****Supervisor: Prof. Dr. Muammer TEKEOĞLU****January 2019, 121 pages**

From past to present, regional imbalances have been a problem for all countries. The regional development approach has been involved in the economic policies of many countries especially after World War II. The existing development differences between the regions of many countries, which are underdeveloped, developing or developed have led the countries to work to reduce or minimize these differences. For this reason, countries have begun to analyze their existing potentials and produce appropriate solutions to these potentials. Countries, implement different regional development strategies according to their socioeconomic and cultural characteristics.

In this study, regional development tools and activities such as tax incentives, development agencies, entrepreneurship, cooperatives, innovation, R & D and tourism have been identified as activities that help to overcome development differences in order to reveal the potentials of underdeveloped regions.

In the Regional Development and Cukurova Region part of the study, it has been tried to be determined in the direction of the development level, social and economic structures of the region through the Mersin, Adana and Osmaniye provinces in Cukurova Region. The information obtained was evaluated within the framework of comparative advantage approach. The leading sectors in three provinces were identified. Suggestions to increase the development level of Cukurova Region are presented. As a result of these studies, it is concluded that the region will be an alternative region to Marmara Region.

Keywords: Region, Regional Development, Regional İmbalance, Çukurova.

ÖNSÖZ

Dünyanın veya bir ülkenin herhangi bir bölgesinde bulunan eşitsizliklerin giderilerek bölgesel dengenin sağlanması, kalkınmanın temel koşuludur. Bölgesel kalkınmanın sağlanması ile daha eşit şartlar altında yaşamak mümkün kılınmaktadır. Çalışmamda öncelikle Bölgesel Kalkınma yaklaşımı tarihsel temelleri üzerinde durulmuş, Türkiye ve Dünya'daki durumu kuramsal açıdan incelenmiş, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının belirli araçlar ve faaliyetler aracılığıyla azaltılabileceği öngörülmüştür.

Çalışmamın Çukurova Bölgesi ile ilgili kısmında Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana, Osmaniye illerinin sosyal ve ekonomik yapıları incelenerek bölgenin güçlü ve zayıf yönleri ortaya koyulmuştur. Yapılan değerlendirmelere göre bölgenin gelişimini arttıracak öneriler sunulmuştur. Öneriler göz önüne alınarak bölgenin potansiyellerini ortaya çıkaracak çalışmalar yapıldığı takdirde, Çukurova Bölgesi Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge ve cazibe merkezi olacaktır, sonucuna ulaşılmıştır.

12/02/2019

Gökçe DURMAZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi

BÖLÜM I GİRİŞ

1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	1
1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar	1
1.5. Tanımlar.....	2

BÖLÜM II KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. İktisadi Kalkınma.....	3
2.2. Bölgesel Kalkınma ve Bölge.....	5
2.2.1. Bölge Türleri.....	7
2.2.1.1. Homojen Bölge	7
2.2.1.2. Polarize Bölge.....	7
2.2.1.3. Planlama Amaçlı Bölge	8
2.2.1.4. Gelişmiş Bölge.....	8
2.2.1.5. Az Gelişmiş Bölge	8
2.3. Bölgeselleşmenin Nedenleri	9
2.3.1. Ekonomik Nedenler	10

2.3.2. Güvenlik Nedenleri	10
2.3.3. Siyasal Nedenler.....	10
2.3.4. Kültürel Nedenler.....	11
2.4. Bölgesel Planlama.....	11
2.4.1. Türkiye'nin Bölgesel Planlama Deneyimleri	14
2.5. Bölgesel Dengesizlik	18
2.5.1. Bölgesel Dengesizliği Azaltmaya Yönelik Stratejiler	21
2.6. Bölgesel Kalkınma ve Teorik Yaklaşımlar.....	22
2.6.1. Bölgesel Kalkınma İlkeleri	25
2.6.2. Bölgesel Kalkınma Araçları.....	26
2.6.3. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Politikası	28
2.6.4. Bölgesel Kalkınma Dinamikleri	31
2.6.5. Bölgesel Kalkınma ve Teşvikler.....	32
2.6.5.1. Vergisel Teşvikler.....	33
2.6.5.2. Finansal (Parasal) Teşvikler.....	34
2.6.5.3. Diğer Teşvikler	35
2.6.6. Bölgesel Kalkınmaya Katkı Sağlayan Temel Faktörler	35
2.6.6.1. Girişimcilik	35
2.6.6.2. Turizm.....	38
2.6.6.3. İnovasyon.....	39
2.6.6.4. Kooperatifçilik	41
2.6.7. Yeni Bölgesel Kalkınma Politikası.....	43
2.7. Bölgesel Kalkınmayla İlgili Çeşitli Ülke Örnekleri	45
2.7.1. ABD Tennessee Vadisi Kalkınma Politikası.....	45
2.7.2. İngiltere.....	46
2.7.3. Fransa.....	47
2.7.4. Çin Halk Cumhuriyeti.....	48
2.7.5. AB'nin Bölgesel Kalkınma Politikası.....	49

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı.....	51
3.2. Veri Toplama Aracı	51

BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Bölgesel Kalkınma ve Çukurova Bölgesi Çukurova	52
4.1.1. Çukurova Bölgesi'ne Genel Bir Bakış.....	52
4.1.1.1. Mersin İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.....	55
4.1.1.2. Adana İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.....	68
4.1.1.3. Osmaniye İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı.....	82
4.1.2. Çukurova Bölgesi İçin Kalkınma Önerileri.....	92
4.1.2.1. Kurumsal Yapı ile İlgili Öneriler.....	92
4.1.2.2. Sosyal Yapı ile İlgili Öneriler.....	93
4.1.2.2.1. Nüfus ve Göç	93
4.1.2.2.2. Eğitim.....	94
4.1.2.2.3. Sağlık	95
4.1.2.2.4. Turizm ve Kültür	97
4.1.2.3. Ekonomik Yapı ile İlgili Öneriler.....	98
4.1.2.3.1. Sanayi ve Ticaret	98
4.1.2.3.2. Tarım.....	99
4.1.2.3.3. Hizmetler	100
4.1.2.3.4. Ulaşım ve Lojistik.....	102
4.1.2.3.5. Enerji.....	103

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar	104
5.2. Öneriler	107
KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ	121

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADA	: Alsace Kalkınma Ajansı
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BA	: Bölgesel Kalkınma Ajansı
BM	: Birleşmiş Milletler
CAP	: Ortak Tarım Politikası
ÇA	: Çukurova Kalkınma Ajansı
DAP	: Doğu Anadolu Projesi
DATAR	: Ülke Düzenleme ve Bölgesel Aksiyon Delegasyonu
DOKAP	: Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişim Planı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Harcama
HES	: Hidroelektrik Santral
KDV	: Katma Değer Vergisi
KÖY	: Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KK	: Kırsal Kalkınma
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
İBBS	: İktisadi Bölge Birimleri Sınıflandırılması
MARMARABİRLİK	: Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
MIP	: Mersin Uluslararası Limanı
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NUTS	: The Nomenclature of Territorial Units for Statistics
OECD	: Ekonomik İşbiliği ve Kalkınma Teşkilatı
OKA	: Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi

PANKOBİRLİK	: Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği
RES	: Rüzgar Enerji Santrali
RURBAN	: Sürdürülebilir Kentsel Kırsal Kalkınma İçin Ortaklık
TARİŞ	: İncir, Üzüm, Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TAV	: Tennessee Valley Authority
TR	: Türkiye
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜBİTAK	: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu
Vb	: Ve Benzeri

TABLOLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)	12
Tablo 2. Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS)’ne Göre Nüfus Miktarı ve Artış Hızı,.....	57
Tablo 3. Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Durumu,	58
Tablo 4. Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfus (15 yaş ve üzeri) %,	59
Tablo 5. Mersin İlinde 2007-2016 Yılları Arası Hastane, Yatak ve Personel Sayıları,	60
Tablo 6. Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arasında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Turist Sayısı,	61
Tablo 7. Mersin İlinin 2007-2014 Yılları Arası İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Sanayi Üretimi (TL),	62
Tablo 8. Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Miktarı,.....	63
Tablo 9. Mersin İlinde 2016 Yılı Bitkisel Üretimde Öne Çıkan Ürünler,	64
Tablo 10. Mersin İlinde 2007-2014 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü,	65
Tablo 11. 2014 Yılında Mersin İlinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),	66
Tablo 12. Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arası Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre Toplam İthalat ve İhracat Tutarı(\$),.....	67
Tablo 13. Mersin İlinin 2007-2016 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,	68
Tablo 14. Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası ADNKS’ye Göre Nüfus Miktarı ve Artış Hızı,.....	70
Tablo 15. Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Verileri,.....	71
Tablo 16. Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (15 yaş ve üzeri) %,	72
Tablo 17. Adana İlinde 2007-2016 Yılları Arasındaki Hastane ve Yatak Sayıları,.....	73
Tablo 18. Adana İlinde 2008-2017 Yılları Arası Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Turist Sayısı,	74
Tablo 19. Adana İlinin 2007-2014 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Yılları Arası Sanayi Üretimi (TL),	76

Tablo 20.	Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Değeri (TL),.....	77
Tablo 21.	Adana İlinde 2007-2014 Yılları Arasında Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü (TL),.....	78
Tablo 22.	Adana İlinin 2014 Yılı İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),	79
Tablo 23.	Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre Toplam İthalat ve İhracatı Tutarları (\$),	80
Tablo 24.	Adana İlinin 2007-2016 Yılları Arasında Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,.....	81
Tablo 25.	Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Nüfusu,	83
Tablo 26.	Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Durumu,	83
Tablo 27.	Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (15 yaş ve üzeri) %,.....	84
Tablo 28.	Osmaniye İlinin 2007-2016 Yılları Arasında İldeki Kurum, Yatak ve Hekim Sayıları,	85
Tablo 29.	Osmaniye İlinin Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geceleme Sayıları,	86
Tablo 30.	Osmaniye İlinin 2007-2014 Yılları Arası Sanayi Üretimi (TL),	87
Tablo 31.	Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Değeri (TL),	88
Tablo 32.	Osmaniye İlinde 2007-2014 Yılları Arasında Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü (TL),.....	89
Tablo 33.	Osmaniye İlinin 2014 Yılı İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),	89
Tablo 34.	Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Toplam İhracat ve İthalat Tutarı (\$),	90
Tablo 35.	Osmaniye İlinin 2007-2016 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,.....	91
Tablo 36.	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) ve Net Göç Hızı (Binde),	93
Tablo 37.	Yüksekokul Veya Fakülte Mezunu Oranının Toplam Nüfusa Oranı (%),.....	94
Tablo 38.	Toplam Yatak Ve Hekim Sayıları,.....	95
Tablo 39.	Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Toplam Turist Sayısı,	97
Tablo 40.	GSYİH Bazlı Sanayi Üretimi (TL),	98
Tablo 41.	Bitkisel Üretim Değeri (1000 TL),	99

Tablo 42.	Cari Fiyatlarla Hizmetler (TL),.....	100
Tablo 43.	İthalat Ve İhracat Tutarları (1000 ABD \$),	102
Tablo 44.	Toplam Elektrik Tüketimi (MHW),.....	103

ŞEKİLLER LİSTESİ**Sayfa**

Şekil 1. Türkiye Siyasi Haritası’nda Çukurova Bölgesi’nin konumu	52
---	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Bu araştırmanın temel problemi, bölgesel kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana ve Osmaniye illerinin sosyoekonomik yapısı hakkında elde edilen ayrıntılı bilgiler doğrultusunda mevcut eksikliklerin giderilmesi ve potansiyellerin ortaya çıkarılması sonucunda, 'Çukurova'nın, gelişmiş bir bölge olan Marmara ile rekabet edecek düzeye ulaşarak Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge olabilir mi?' sorusudur.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kuramsal olarak incelenen bölgesel kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana, Osmaniye illerinin sosyal ve ekonomik yapılarını incelemektir. Bu doğrultuda, elde edilen veriler, karşılaştırmalı bakış açısıyla değerlendirilecek ve bölgenin gelişmişlik düzeyini arttıracak öneriler sunulacaktır. Sonuç olarak, verilen önerilerin gerçekleştirilmesi durumunda "Çukurova, Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge olabilir mi?" sorusunun cevabı aranmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

İktisat literatüründe bölgesel kalkınma konusu, tarihsel süreçte en çok tartışılan ve üzerine düşünülen konular arasında olmuştur. Bölgesel kalkınma konusunda yapılan bu çalışmanın önemi ise, çalışmada verilen öneriler uygulandığı takdirde, seçilen üç ildeki herhangi bir alandaki gelişmenin bölgenin tamamını olumlu yönde etkileyerek, bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak olmasıdır.

1.4. Kapsam ve Sınırlılıklar

Bu araştırma, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana ve Osmaniye illeri ile sınırlıdır. Çukurova Bölgesi'nde bulunan Hatay ili, çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

1.5. Tanımlar

Bu kısımda, araştırma kapsamında kullanılan önemli kavramların tanımlarına yer verilmiştir. Bunlar; kalkınma, bölge, bölgesel kalkınma ve planlamadır.

İktisadi Kalkınma: Bir ekonomide, iktisadi etkinliğin ve maddi refahın artırılması ile birlikte siyasal, toplumsal, kültürel ve çevresel faktörlerde yapısal bir değişim yaratarak ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin yükselmesi, iktisadi kalkınma olarak tanımlanır (Tunalı ve Yılmaz, 2016, s. 301).

Bölge: Şehirden büyük, ülke genelinden daha küçük olan ve genellikle kendine özgü bazı niteliklere sahip olan bir ülkenin parçası, bölge olarak ifade edilmektedir (Çelikkaya ve diğerleri, 2018, s. 23).

Bölgesel Kalkınma: Bölgenin mevcut bütün kaynaklarının harekete geçirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesini, bölgenin gelir, istihdam gibi iktisadi göstergelerinin seviyesinin yükseltilmesi ve yaşam koşullarının daha iyi hale getirilmesinin yanında sosyoekonomik yapının da gelişme göstermesi, bölgesel kalkınma olarak ifade edilmektedir (Kızıldemir ve Sarıışık, 2018, s. 130).

Bölgesel Planlama: Bir bölgenin iktisadi, toplumsal ve fiziki açıdan koordine edilmesi ve akla uygun şekilde düzenlenmesi, bölgesel planlama olarak ifade edilmektedir (Arslan, 2005, s. 278).

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. İktisadi Kalkınma

Kalkınma kavramı, sanayi devrimiyle beraber gelişerek sanayileşmesini tamamlayan ülkelerin, görece az gelişmiş ülkeler -üretim ve gelir seviyesi düşük, sanayisi gelişmemiş, iktisadi manada yüksek oranda tarıma dayalı olan- için kullanılmaktadır. Az gelişmiş olarak nitelendirilen ülkelerin kalkınabilmeleri için, bilinçli olarak içsel nedenlere tesir etmek, nicelik ve nitelik dolayısıyla bunların işleyişini farklı kılmak; toplumsal-ekonomik hayata piyasanın otomatik işleyişinin gerçekleştireceğinden farklı nitelik vermek gibi işlemler yapılmalıdır (Kılıç ve Mutluer, 2004, s. 24). Kalkınma kavramı ilk ortaya atıldığında yalnızca iktisadi büyüme ve gelişme olarak açıklanmıştır. Fakat günümüzde kalkınmanın, sadece halkın parasal ihtiyaçlarıyla ilişkili bir kavram olmadığı, insanların toplumsal koşullarının daha iyi hale getirilmesiyle de ilgili olduğu ileri sürülmektedir. Ülkenin iktisadi açıdan kalkınması; ülke vatandaşlarının bireysel ve toplumsal refahlarına tabii olduğu tezini destekleyerek, iktisadi kalkınmaya hız kazandırmak bakımından bu toplumsal sürecin çok önemli olduğu ortaya konulmuştur (Çakmak, 2008, s. 36)

Todaro, kalkınmanın amacını üç olguya dayandırmaktadır. Bunlar, insan yaşamının devamlılığı, insanın kendine saygı duyması ve bunun devamlılığı ile seçebilme hakkının varlığı olarak ifade edilen özgürlüktür. Buradan hareketle kalkınma amaçları, yaşamın devamlılığının temeli olan mallara sahip olma oranının artırılması ile dağıtımının kolaylaştırılması, yaşam standardının yükseltilmesi, sosyal ve iktisadi alternatiflerin alt ve üst aralıklarının genişlemesidir (Sinemillioğlu, 2009, s. 249). En dar tanımıyla kalkınma ise, ülkenin her açıdan ulaşılmak istenen bir gelişmişlik düzeyinde bulunmasıdır. Diğer bir tanım olarak kalkınma, “maddi refahın artırılması, yoksulluğun kökünün kurutulması, üretimde kullanılan girdiler ve elde edilen çıktılarının kompozisyonunun değiştirilmesi gibi süreçleri içerir”. Yani kalkınma yalnızca üretimin ve fert başına düşen milli gelirin fazlaşması anlamına gelmeyip, az gelişmiş bir ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel olgularının tekrar gözden geçirilmesi, restore edilmesidir (Apalı ve Yıldız, 2014, s. 68).

Gelişmekte olan ülkelerin birçok iktisadi problem yaşadığı (iç borç, dış borç, işsizlik, teknolojik yetersizlik, eğitimsizlik, yetersiz sağlık koşulları, politik problemler,

enflasyon, düşük arz aşırı nüfus...) dikkate alınır ve kalkınmanın bir gereklilik olduğu düşünülürse kalkınmanın gerçekleşmesi için bir noktadan harekete geçilmelidir. Birçok iktisadi, toplumsal ve politik sorunun içerisinde kalkınmanın gerçekleşmesi ve özellikle kalkınmanın sürdürülebilir olması şüphesiz ki zordur. Fakat zor olması, hiçbir zaman yapılamayacağı manasına gelmemektedir (Kuşat, 2014, s. 66).

Gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki fark sürekli açılmaktadır. Ülkelerin bir kısmı hızlı büyürken, bir kısmı gelişmemektedir. Bu şekilde ele aldığımızda, kalkınmanın daha çok az gelişmiş ülkelerin rastladığı bir iktisadi problem olduğu; büyümenin ise gelişmiş ülkelerin ulaşmak için uğraştıkları bir problem olduğu görülmektedir. Kalkınma terimi, 20. yüzyılın yarısından beri en çok telaffuz edilen terimlerinden biridir. Zamanla dönüşüm yaşayan terimin günümüzde kendi başına sürdürülebilir büyüme, üretim şeklinde yapısal farklılaşma, teknolojik gelişme, sosyal, politik ve kurumsal modernize ve insanların yaşam şartlarında düzelmesi gibi öğelerden oluştuğu konusunda ortak bir görüş vardır (Bahar, 2011, s. 4).

Kalkınma kavramını incelerken güncel bir konu olan sürdürülebilir kalkınma kavramını da incelemekte yarar vardır. Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma terimi, iktisadi kalkınmadan daha önemli bir konuma ulaşmıştır. Bu kavram, yalnızca yaşadığı günü değil, geleceği de düşünerek kalkınma anlayışının nitelikleri üzerine kurulmuştur. Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınma anlayışı bütün devletler için egoist ve alışılmış üretim şekillerini bırakmaları açısından bir uyarı niteliğindedir. Sürdürülebilir kalkınmanın karşısında bulunan en önemli problem var olan üretim faktörlerinin, bilhassa doğanın çok fazla tüketilmesidir. Doğanın kendini restore etme imkânı olmadığından, sonraki kuşaklar açısından bu durum yoksulluk ve kıtlık yaşayacakları anlamını taşımaktadır (Kuşat, 2014, s. 66).

Sürdürülebilir kalkınma asıl olarak, 1970'lerin egemen fikri olarak çevre konularına duyarlılık ile iktisadi gelişme paradoksu tezlerini bir bütün olarak ele almıştır. Sürdürülebilir kalkınmanın iktisadî kalkınmada araç olarak kullanılabileceği ve çevreye zarar vermeyen üretim politikaları hazırlayarak da kalkınmanın gerçekleştirilebileceği, hatta bu iki tezin birbirinin eksikliklerini yok edeceği düşünülmektedir. Bu kavram, toplum için ele alındığında sosyal, iktisadi ve kültürel olarak, doğal kaynaklar için ele alındığında ise ekolojik olarak öneme sahiptir (Toprak, 2006, s. 147-148). Sürdürülebilir kalkınma, gelecek neslin ihtiyaçlarını, imkânlarını yok etmeden günün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınma olarak ifade edilmesinin yanı sıra, iktisadi kalkınmanın organizasyonuna rehberlik eden çevre kavramıyla ilişkili şekilde

de tanımlanabilmektedir. Sürdürülebilirlik, iktisadi büyüme ile insan iyiliğinin, tüm sistemlerinin doğal kaynaklara bağlı olduğunu inanır. Bu sebeple iktisadi politikaların sürdürülebilir olması istenirse en büyük öncelik çevreye verilmelidir (Sinemillioğlu, 2009, s. 252).

Sürdürülebilir gelişme stratejilerinden bahsedildiğinde yerel idareler ve bölgeselleştirme siyaseti ön plana çıkmaktadır. Buna göre kalkınmada yöresel ürünlerin üretiminde ve tüketiminde bölgede var olan mevcut kaynaklardan yararlanılması durumunda, iktisadi bakımdan daha mantıklı ve tutumlu olacak, ekolojik açıdan ise doğaya zararı daha düşük seviyede olacaktır. Ayrıca yerel ve bölgesel seviyede, sürdürülebilir kalkınmaya katkısı sağlayan yöre halkı, siyasetçiler, bazı kuruluşlar ve özel girişimler gibi faktörler daha rahat şekilde toplanabilecek ve kolaylıkla iş ortaklıkları kurabileceklerdir (Mengi ve Algan, 2003, s. 91). Sürdürülebilir kalkınma kavramı Avrupa Birliği'nde (AB) ilk defa 1993- 2000 yıllarını içeren 'Beşinci Çevre Eylem Planı'nda önceliği olan bir çevre stratejisi olarak yer almıştır. Kavram, 1999 Amsterdam Antlaşmasının giriş bölümüne ilave edilmiş ve AB tarafından sürdürülebilir kalkınma prensiplerinin Birleşmiş Milletler (BM) ile uyumlu şekilde yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'de ise Çevre Yasası'nda ve kalkınma planlarında bu kavrama yer verilmiştir. Ancak Türkiye'nin resmi olarak sürdürülebilir kalkınma stratejisinde; sürdürülebilir kalkınmanın iktisadi, sosyal ve çevreyle ilgili bileşenleri beraber hayata geçirme amaçlı totaliter davranışlar yerine, hâlâ iktisadi gelişmeye öncelik sağlayan parçacı tutumlar hâkimdir (Ergün ve Çobanoğlu, 2017, s. 107-109).

2.2. Bölgesel Kalkınma ve Bölge

Bölge kavramı, 19. yy sonlarına doğru ortaya çıkmış olan bölgesel plânlama ve mekân düzenlemenin, sosyal ve iktisadi açıdan birbirleriyle ilişkili mekânların tespit edilmesiyle mümkün kılınacağını savunan bir yaklaşımın sonucudur (Demirel, 2014, s. 86). Latince'de regio; çevre, alan manasına gelen bölge, birçok anlamı ve yönü bulunan, sınırları zor çizilebilen bir kavramdır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2009, s. 82). Türk Dil Kurumu ise bölgeyi "Sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası" olarak tanımlamıştır (www.tdk.gov.tr). Bir başka tanımla bölge, yerel birimlerin bir araya gelerek mekânsal bütünlüğü ile ortaya

çıkan, ulus devlet dışına kapalı ve ulus devletin kontrolünde sınırları çizilmiş olan birimlere verilen isimdir (Yüceyılmaz, 2007, s. 8).

Bir diğer tanım ise Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından planlama maksatlı yapılan “kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimi” tanımıdır (www3.kalkinma.gov.tr). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), bölgelerin niteliklerini ve başarılarını ölçmek üzere nüfus sayısı, kırsallık miktarı ve şehrin nüfus yoğunluğu ölçüt alınarak bölgeleri; çoğunlukla kentsel ve daha az kırsal bölgeler kriterlerini kullanmıştır (www.dpt.gov.tr).

Kıt kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkelerin kalkınma için öncelikli adımlarında bölge terimi ölçek görevini üstlenmesi sebebiyle büyük öneme sahiptir. Netlik kazanmamış bölge tanımının anlamı, mekânın boyutu ve içeriği tanımın kullanıldığı yere göre değişebilmekte ve bazen aynı yerde bile farklılık gösterebilmektedir (Kasalak, 2014, s. 253). Bölge tanımını açıklayan fazlaca çalışma olmakla birlikte tam olarak ne anlama geldiği konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu sebeple bölge tanımının kullanılığı disiplin içerisinde değerlendirilmesi gerektiği şeklinde bir fikir birliği bulunmaktadır. Tanımı belirsiz yapan en önemli sebebin aslında, globalleşme ile beraber bölgesel entegrasyon ve üretim paradigmalarındaki değişimden kaynaklandığı anlaşılmaktadır (Günaydın, 2013, s. 75).

Bölge kavramının muğlâk olması ilk olarak ne maksatla kullanıldığı sorununu ortaya koymuştur. Anlamın muğlâk olmasıyla birlikte bölgenin yönetsel ya da siyasal bir yönetim unsuru olması için üç temel niteliği ön plana çıkmaktadır. Öncelikle bölge, şehir üstü bir konumdur, ancak bölge bir devlet sayılmamaktadır. Bu manada federasyona bağlı ülkeler, siyasal bölgelere çok yakın olmasına rağmen bölge konumunda olmamaktadır. Son olarak, bölge hukuki ve idari bir tanım kıstasına sahiptir. Bu durum daima tüzel kişiliğe sahip olduğunu göstermez; ancak aslında çoğu bölgenin tüzel kişiliği olmasına rağmen, plan bölgeler, şehirlerarası planlama görevli bir çevresel unsur olarak yasalar ile kurulmuş olmalarına karşın çoğu kez tüzel kişiliğe sahip değildir (Taştekin, 2007, s. 5).

Bölge kavramı, bölgeselleşme (regionalization) ve bölgeselcilik (regionalism) terimlerini ortaya çıkarmıştır. Bu terimler de bölge tanımını netliğe kavuşturmak yerine daha da muğlâk kılmıştır. Bölgeselleşme sermayenin, malların ve insanların kısıtlı bir bölge içerisinde hareketlerinde artış olarak ifade edilmektedir. Bölgeselleşme, devletin

sert müdahalesine müsaade etmeyen sosyal bir süreç olarak piyasa kaynaklı ilerleme sağlamaktadır. Ancak bölgeselcilik bir süreç olarak, ülkelerin siyasal iradeleriyle sabit bir coğrafi bölgede resmi kararlarla hayata geçirilen sunî bir oluşumdur. Bölgeselleşme piyasaların şirket tutum ve hükümleriyle uyum içerisinde olmasını anlatırken, bölgeselcilik ise ülkelerle yapılan ortaklık projeleri şeklinde de olabilmektedir (AB ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü-NATO gibi) (İnan, 2017, s. 853).

Bölgeselcilik anlayışı ile ortak bir geçmişe, kültürel yapıya ve etnik niteliklere sahip bölgelerde yaşamını sürdüren halk bağımsızlık gayreti içerisinde olmaktadır. Bu durumun sebebi bölge halkının kendisi ile ilgili konularda karar alabilme isteğinden ya da iktisadi olarak gelişmiş bölgelerin, az gelişmiş bölgelerle bilhassa da fakir bölgeler ile kazançlarını bölüşmek istememelerinden ve hükümet tarafından çeşitli ayrıcalıklar verilmesini talep edilmesinden dolayıdır (Mengi ve Algan, 2003, s. 83).

2.2.1. Bölge Türleri

Bölge kavramı, ekonomik yapı bakımından homojen, polarize ve planlama amaçlı, ekonomik gelişmişlik seviyesine göre ise gelişmiş ve az gelişmiş olarak türlere ayrılmaktadır.

2.2.1.1. Homojen Bölge

Homojen Bölge, devamlı bir özdeş noktaya karşılık gelen, birbirine benzer karakteristik özelliklere sahip komşu alanlar bütünüdür. Yani homojen bölge, aynı gelişmişlik seviyesinde bulunan komşu şehirlerin çevrelediği yer olarak ifade edilebilir (Işık, Baysal ve Ceylan, 2010, s. 5). Bir başka tanım ise, bir mekânda birbirine en benzer nitelikleri olan komşu birim alan ünitelerinin gruplandırılması şeklinde ortaya çıkan bölgeler homojen bölgeler olarak isimlendirilir. Bu bölgeler; özel planlama, yönetim ve analiz amaçlarıyla bir ya da daha çok unsura göre belirlenebilmektedir (www.dpt.gov.tr).

2.2.1.2. Polarize Bölge

Bütün ülkelerde bulunan tüm yerleşim yerleri, karşılıklı etkileşim halindedir. Bu bakımdan incelendiğinde, farklı bölgelerle en çok etkileşim halinde olan kısmın polarize bölge olduğu bilinmektedir. Çünkü ufak merkezler, iktisadi anlamda daha geniş bir merkeze bağlı olmaktadır. Bu durumda ufak merkezleri kendine bağlayan merkez,

cazibe merkezi olmaya başlamaktadır. Bu merkezlerin yönetilebilir coğrafi bölgelere eklenmesi “polarize bölge” teriminin meydana gelmesine sebep olmuştur. Terim, bir merkezin iktisadi ve sosyal açıdan diğer merkeze göre baskın duruma gelmesini anlatmaktadır. Homojen bölge, durağan bir süreçte meydana gelmesine rağmen polarize bölgenin hareketli bir süreçte belirlenmektedir (Doğan ve Yıldız, 2008, s. 149).

2.2.1.3. Planlama Amaçlı Bölge

Planlama amaçlı bölge, şehirden daha büyük, ülkeden daha küçük, yönetsel alanı ulus yönetsel sınırları ile ters düşen, fakat birbiriyle ilişkisi bakımından o sınırları aşan, yerinden yönetilen, demokratik bir yönetimi ve bütçesi bulunan yönetim sınıfı olarak ifade edilebilmektedir. (Paksoy ve Aydoğdu, 2010, s.116). Avrupa Birliği’nde planlama amaçlı bölgelerin şehir ve şehir merkezinden çok, geniş ve kırsal bölge gibi farklı büyüklükte oldukları bilinmektedir. Bu sebeple, bir bölümü iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan özdeş mekânlar olurken, bir bölümü ise kullanım bakımından bütünlük arz eden birimler olabilmektedir (Kasalak, 2014, s. 253).

2.2.1.4. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş Bölge kavramı, gelir ve gelir artış düzeyinin yüksek olması nedeniyle ülke genelinde ortalamanın üzerindeki bölgeler için kullanılmaktadır. Gelir seviyesine ek olarak sosyal ve kültürel göstergeler de gelişmiş bölge olabilmek için önemli bir unsur olmaktadır. Gelişmiş bölgeler içerisinde eğitim, sağlık, yol, su ve elektrik gibi sosyal altyapı yatırımları çoktur ve bunlara ek olarak üretken yatırımlar da bol miktarda yapılmaktadır (İldırar, 2004, s. 12).

2.2.1.5. Az Gelişmiş Bölge

Az gelişmiş bölgeler, tarıma dayalı iktisadi olanaklara sahip, kişi başına düşen milli geliri az, sanayileşme ve şehirleşme seviyesi düşük aynı zaman gelir dağılımının bozuk olduğu bölgelerdir. Farklı iktisadi ve sosyal unsurlar açısından diğer bölgelerle ve ülkenin geneliyle kıyaslama yapıldığında, iktisadi bakımdan dezavantajlı bölgeler az gelişmiş bölgeler olduğu bilinmektedir. Gelir seviyesinin yüksek olmaması nedeniyle tasarruf ve yatırım yapılabilmesi için sermayenin yetersiz oluşu, altyapı olanaklarında önemli eksikliklerin varlığı, göç oranı ile nüfus artış hızının artışı, haberleşme ve

ulaşımdaki olumsuzluklar gibi unsurlar az gelişmiş bölgelerin temel özellikleri olarak sayılmaktadır (Doğan ve Yıldız, 2008, s. 150).

2.3. Bölgeselleşmenin Nedenleri

Bölgeselleşme, uluslararası iktisat politikasındaki değişimlere bağlı olarak üretim, tüketim ve bölüşümün yeniden organizasyonunun sağlamasında önemli bir süreç olmaktadır. Yerel, ulusal ve uluslararası alanda küçük bölgelerden daha geniş bölgelere, zayıf bütünleşmelerden daha güçlü bütünleşmelere kadar bölgeselleşme eğilimleri dünya ekonomi stratejisi ile doğrudan alakalıdır. Bölgeselleşme eğilimleri aynı zamanda iktisadi gelişmenin bir aracı olarak ortak güvenliğin sağlanmasında da önemli bir görevde bulunmaktadır. Bölgeselleşme, hem uluslararası iktisat hem de uluslararası ekonomi politik literatüründe önemli bir konumdur (İnan, 2017, s. 852).

Bölgeselleşme terimi, merkezi yönetim karşısında yerel ve bölgesel idarelerin yönetsel bakımdan güç kazanması olarak tanımlanmaktadır. Bölgeselleşmenin en önemli özelliklerden bir tanesi yatırımların hayata geçirilmesi ve parasal yardımların yapılmasında bölge faktörünün hesaba katılmasını gerektiren siyasal bir süreç olmasıdır (Demirel, 2014, s. 86). Bölgeselleşme (regionalism) kelimesi literatüre yeni eklenen bir kavramdır. Avrupa Birliği'nin Avrupa bütünleşmesi aşamalarında takip ettiği politikalar, günümüzdeki bölgeselleşme terimini büyük ölçüde netliğe kavuşturmuştur (Yüceyılmaz, 2007, s. 10).

En geniş şekliyle bölgeselleşme kavramı, toplumların birlikte bir zemin ve düzen oluşturarak politik, iktisadi, hukuki ortaklık hareketlerine girmesiyle bilhassa aralarındaki iktisadi ilişkileri geliştirmelerini anlatmaktadır. Diğer bir tanım ise iktisadi, politik ve kültürel coğrafyada yaşayan veya bu coğrafyalara dair kazançlara sahip otoritelerin yaptıkları teşkilatlanmalardır. Bölgeselleşme, coğrafya ve yer arasındaki bağlantı ile bunların yönlendirdiği siyasi, toplumsal örgütlenmeleri de ifade etmektedir. Bölgeselleşme kavramı ile temelde ekonomik anlamda iş birlikleri incelenmektedir (Çalışkan, 2011, s. 2).

Bölgeselleşme nedenlerini iktisadi nedenler, güvenlik nedenleri, siyasal nedenler ve kültürel-dilsel nedenler olarak dört başlık içerisinde sayabiliriz. Ülke içerisinde bölgelerarası iktisadi gelişmenin eşitsizliği, bölgeselleşme olgusunun ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır. Bölgeselleşmenin siyasal sebebi, merkezi hükümetin siyasî bir eksiklik ile olumsuz durumda bulunmasıdır. Bazı ülkelerde bölgeselleşmenin en önemli

sebepleri arasında kültürel ve dilsel unsurlar da bulunmaktadır. Bu duruma, Belçika'daki Valon, Flaman ve Alman kültürel grupları örnek gösterilebilmektedir. Ülkelerin iç güvenlik sorunları çoğu kez şehir üzerinde güvenlik bölgelerinin yapılandırılmasına neden olmuştur. Bu duruma örnek olarak Türkiye verilebilir. Çünkü zengin bir tarihi bulunmaktadır (Koçak, 2011, s. 124).

2.3.1. Ekonomik Nedenler

Bölgelerarası gelir dağılımı eşitsizliği ile iktisadi gelişmenin orantısızlığı bölgeselleşme politikasının itici güçlerinden sayılmaktadır. Gelişmiş ve az gelişmiş bölgelerin merkezi yönetimden taleplerinin çatışma yaratması çoğu kez farklı iktisadi planlama ve stratejileri zorunlu kılmaktadır. Fakat buradaki en önemli sorun ülke çapında en adil paylaşımın yapılmasıdır. Avrupa'da son senelerde gözlemlenen gelişmeler bazı bölgelerin lehine değildir. Bu sebeple Batı Avrupa yönetimlerinin birçoğunda yerel politikalardan ötürü kaygı durumu hâkimdir. Bu nedenle ekonomik açıdan az gelişmiş bölgelerde sanayinin gelişimini sağlayacak yeni iş olanakları yaratarak bölgelerarası farklılıkları minimum seviye indirmeye çalışılmaktadır (Arslan, 2010, s.14).

2.3.2. Güvenlik Nedenleri

Bölgesel bütünleşme aşamasında tam anlamıyla güvenliğin sağlanması amacıyla siyasal araçlardan iktisadi araçlara doğru bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Dünya ekonomisinde karşılıklı bağımlılığın yükselişi ve globalleşme ile iktisadi güvenliğin alanı büyümekte, bu duruma bağlı olarak da bölgesel bütünleşme nitelikleri geri kalmış ülkeler için iktisadi ve siyasî anlamda güvenliğe ulaşmada temel unsur olmaktadır. Farklı devletlerin iktisadi kalkınma düzeylerindeki geçmişten gelen eşitsizlikler ve gelişmişlik seviyesini zirveye ulaştıracak bir takım iktisadi ve siyasal programlar da birbirinden farklı bölgeselleşme biçimlerinin meydana gelmesine sebep olmuştur (İnan, 2017, s. 854).

2.3.3. Siyasal Nedenler

Bölgeselleşme süreç içerisinde, ülkenin birlik ve bütünlüğüne karşı etkiler yaratabilir. Bu durum, federasyon gibi bir devlet yönetiminin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Örneğin Belçika bölgeselleşmesi, federasyon tipi bir anlayış meydana

getirmiştir. Merkezi devlette görülen sorunlar veya görevini yerine getirememe, siyasal otoriteye daha geniş iştirak gerektiren bir özerklik durumu meydana getirebilmektedir. Bu durum ise bölgesel gücün milli planlama anlayışına müdahale etmesine izin verir ve böylece bölgeselleşmeye sebep olmaktadır (Arslan, 2010, s. 16).

2.3.4. Kültürel Nedenler

Bir ülkede sosyal gelişmenin sağlanabilmesi ve insan faktörünün fiziksel çevreyi etkileyebilmesi, o ülke kültürünün yaratıcılığıyla ilişkilidir. Az gelişmişliğin çözümünde ve bölgelerarası eşitsizliğin azaltılmasında, eğitim seviyesinin artırılması ve bireylerin yeteneklerinin geliştirilmesi çok büyük önem arz etmektedir. Bu sebeple eğitim ve kültür kurumlarının sayısının artırılması gereklidir. Bu kuruluşlar öncelikle üniversiteler, yüksekokullar, sanat okulları, enstitüler, işçi okulları, meslek okulları, basın yayın organları, kütüphaneler, müzeler, camiler, kültür dernekleri, tiyatro salonları gibidir ve sayıları arttırılabilir (Kulaksız, 2008, s. 26).

2.4. Bölgesel Planlama

Türkiye’de modern anlamda bölgesel planlama çalışmaları ve bölgesel gelişme hareketleri Cumhuriyet ilan edildikten sonraki zamanda ortaya çıkmıştır. Belirli kamu hizmetlerinin gördürülmesi için 1961 Anayasası’nda, en az iki şehri kapsayan bir bölümde bu hizmetler için yetki genişliğine sahip kurumlar oluşturulabileceği ifade edilmiştir (Kayan, 2012, 107). Bölgesel planlama, bir bölgenin iktisadi, toplumsal ve coğrafi bakımdan uyum içerisinde olması anlamına gelmektedir. Bir bölgenin akılcı şekilde düzenlenmesi ile gerektiği biçimde donatılması durumudur. Bu sebeple kamu, idaresindeki ulaşım, krediler, konut yatırımları, sulama ve enerji kaynakları, organize sanayi teşvikleri gibi bütün araçlardan faydalanma imkânlarını eksiksiz biçimde kullanma gayesindedir. Bölge planlamasının esas amacı bölgelerarası eşitsizliklerin yok edilmesidir. Planlama sadece bir bölgenin koordine edilmesinden ibaret olmayıp, gelecekte oluşabilecek sorunlara çözüm bulmak amacıyla ilmî bir araştırma tekniği ile ulaşılan neticelerin değerlendirilmesi ve uygulama imkânlarının verilmesidir (Arslan, 2005, s. 278).

Avrupa’da 1970’lerin ortasından itibaren bölgesel istatistikleri tek bir mekânsal sınıflandırmayla açılama ve bölgeler özelinde sosyoekonomik analizler yapma yöntemi benimsenmiş ve İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS; The Nomenclature of

Territorial Units for Statistics; NUTS) başlatılmıştır (Toy, 2015, s. 171). Bu durum, AB üye ülkeleri için uyumlaştırılmış bir bölge hiyerarşisi sağlayan bir sınıflandırmadır. NUTS sınıflandırması, her üye devleti üç farklı seviyede bölgelere ayırır ve NUTS 1, 2 ve 3'ü daha büyük alanlardan küçük bölgelere ayırır. Bölgeler, Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ve aday ülkelerle ikili olarak tanımlanmış ve kararlaştırılmıştır. Bunlar istatistiksel bölgeler olarak adlandırılır ve yasal bir temeli olmamasına rağmen, AB'deki NUTS bölgeleriyle tam olarak aynı kuralları takip etmektedirler (<https://ec.europa.eu>).

Türkiye’de 2000’li senelere gelindiğinde AB’ye uyum adı altında bölgesel politikaların sınırlarını oluşturmak maksadıyla İBBS uygulamasına başlanmıştır. Tablo 1’ de Türkiye’deki güncel İBBS ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Avrupa Komisyonu’nun hazırladığı Katılım Ortaklığı Belgesi ve Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edilen konular arasında bulunan Bölgesel Politika adı altında Türkiye’nin kendi İBBS’sini oluşturması öncelikli konular arasına alınmıştır. DPT Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) eş güdümünde 2001 senesinde başlanan çalışmalarla Türkiye’de İBBS oluşturulmuş ve 2002 yılında yürürlüğe konulmuştur (Toy, 2015, s. 172).

Tablo 1.

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS)

1. Düzey		2. Düzey		3. Düzey	
TR (Türkiye)					
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul	TR100	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	TR211	Tekirdağ
				TR212	Edirne
				TR213	Kırklareli
		TR22	(Balıkesir, Çanakkale)	TR221	Balıkesir
TR222	Çanakkale				
TR3	Ege	TR31	(İzmir)	TR310	İzmir
		TR32	(Aydın, Denizli, Muğla)	TR321	Aydın
				TR322	Denizli
				TR323	Muğla
		TR33	(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	TR331	Manisa
				TR332	Afyonkarahisar
				TR333	Kütahya
				TR334	Uşak
TR4		TR41	(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	TR411	Bursa
				TR412	Eskişehir
				TR413	Bilecik

Tablo 1. Devamı

	Doğu Marmara	TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce Bolu, Yalova)	TR421 Kocaeli	
			TR422 Sakarya	
			TR423 Düzce	
			TR424 Bolu	
			TR425 Yalova	
TR5	Batı Anadolu	TR51 (Ankara)	TR510 Ankara	
		TR52 (Konya, Karaman)	TR521 Konya	
			TR522 Karaman	
TR6	Akdeniz	TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	TR611 Antalya	
			TR612 Isparta	
			TR613 Burdur	
		TR62 (Adana, Mersin)	TR621 Adana	
			TR622 Mersin	
		TR63 (Hatay, Kahramanmaraş Osmaniye)	TR631 Hatay	
			TR632 Kahramanmaraş	
			TR633 Osmaniye	
TR7	Orta Anadolu	TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir)	TR711 Kırıkkale	
			TR712 Aksaray	
			TR713 Niğde	
			TR714 Nevşehir	
			TR715 Kırşehir	
		TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	TR721 Kayseri	
			TR722 Sivas	
			TR723 Yozgat	
TR8	Batı Karadeniz	TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın)	TR811 Zonguldak	
			TR812 Karabük	
			TR813 Bartın	
		TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)	TR821 Kastamonu	
			TR822 Çankırı	
			TR823 Sinop	
		TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	TR831 Samsun	
			TR832 Tokat	
			TR833 Çorum	
			TR834 Amasya	
TR9	Doğu Karadeniz	TR90 (Trabzon Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane)	TR901 Trabzon	
			TR902 Ordu	
			TR903 Giresun	
			TR904 Rize	
			TR905 Artvin	
			TR906 Gümüşhane	
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt)	TRA11 Erzurum	
			TRA12 Erzincan	
			TRA13 Bayburt	
		TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır,	TRA21 Ağrı	
			TRA22 Kars	
			TRA23 Iğdır	

Tablo 1. Devamı

		Ardahan)	TRA24	Ardahan
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	TRB11	Malatya
			TRB12	Elazığ
			TRB13	Bingöl
			TRB14	Tunceli
		TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkari)	TRB21	Van
			TRB22	Muş
			TRB23	Bitlis
			TRB24	Hakkari
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	TRC11	Gaziantep
			TRC12	Adıyaman
			TRC13	Kilis
		TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır)	TRC21	Şanlıurfa
			TRC22	Diyarbakır
		TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	TRC31	Mardin
			TRC32	Batman
			TRC33	Şırnak
			TRC34	Siirt
Toplam	12	26	81	

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, 2018.

Bir ülkenin üretim birimlerindeki kalkınma stratejilerini belirleyen ulusal planların uygulanması bölgesel planlama ile gerçekleştirilir. Başka bir deyişle, ulusal planlama tüm ülkeyi kapsayan ve etkileyen merkezi bir planlama faaliyeti iken, bölgesel planlama bir ekonominin ya da bir sanayi sektörünün bir kısmını ilgilendiren planlamadır. Bölge planlamaları, az gelişmiş bölgelere, büyükşehir planlarına, zengin kaynaklara ve özel bölgelere yönelik hazırlanan planlamalar biçiminde gruplandırılmaktadır. Büyükşehir planları büyükşehir ve metropol alanlarının sorunlarını çözme ve İstanbul metropoliten planı gibi sistematik yerleşimleri gerçekleştirme eğilimi gösteren planlardır. Güney Anadolu Projesi (GAP) ise, zengin fakat ekilmemiş kaynaklara sahip bölgeler için hazırlanmıştır. Son olarak, az gelişmiş bölgeler için hazırlanan Doğu Anadolu Projesi (DAP) ise, Doğu Anadolu ve çevresini geliştirmek için hazırlanmıştır (Türk, 2012, s. 107).

2.4.1. Türkiye'nin Bölgesel Planlama Deneyimleri

Doğu Marmara Bölgesi Projesi: Bu proje, Türkiye'de hazırlanan ilk bölge projesidir. Projede, İstanbul'un gelişmesine kesin gözüyle bakılmış ve bu gelişmenin özendirilmesi gerekliliğinden bahsedilmektedir. İstanbul'daki gelişmenin sınırlandırılması,

büyümenin de sınırlanmasına neden olacağı fikrini ortaya çıkarmıştır. Proje kapsamında bölgenin nüfus yoğunluğunun artırılması önerilmiştir. Çünkü bu sayede su, enerji, kanalizasyon şebekesi ve ulaşım vb. hizmetlerin maliyetinin azalacağı düşünülmektedir. Ayrıca projede 80'lere kadar İstanbul'da Avrupa yerine Anadolu yakasının gelişimine hız verilmesinin üzerinde durulmuştur. Ek olarak, İstanbul'un doğusunda Kocaeli-Sakarya arasında sanayinin geliştirilmesi özendirilerek, Derince Kocaeli ve Sakarya'yı kapsayan kısım bu hedef için belirlenmiştir (MGK Sekreterliği, 1993, s. 331-332).

Zonguldak Projesi: Zonguldak, Türkiye'nin demir-çelik endüstrisinde en gelişmiş şehridir. Karabük ve Ereğli ilçeleri, Türkiye'nin ağır sanayi tekeli olarak bilinmektedir. Planın hedeflerini sıralayacak olursak bunlar, nüfus artış hızı ile kalkınma hızı arasında ilişki kurmak, şehrin altyapısını iyileştirmek, gelir dengesizliklerini azaltmak, şehirleşme ile beraber tarım dışındaki iş imkânları için insanları teşvik etmek ve kamu ile özel kesim yatırımları arasında denge kurmaktır. Bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla bölgenin bazı sektörlerde geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Plan içerisinde dört belediye aralarında belediyeler birliği kurmuşlardır ve bu durum Türkiye'deki ilk anakent idare örneği sayılmaktadır. Planda Zonguldak'taki her iş kolu tek tek incelenmiş, yapılması gerekenler ile alakalı öneriler iş kollarına göre belirtilmiştir (Keleş, 2010, s. 331).

Çukurova Bölge Kalkınma Planı: Çukurova Bölgesi, sade fiziki özellikleri, iktisadi hareketliliği, hızlı nüfus artışı ve şehirleşme oranları gibi farklı niteliklere sahip olmasından ötürü bölge planlamasından sorumlu kişilerin ilgi duyduğu bir bölge olmuştur. Bu sebeple Türkiye'nin en büyük şehirlerinden biri olan Adana'yı merkez alan, Hatay, Osmaniye ve Mersin'i içeren Çukurova Bölgesi'nde iki farklı bölge kalkınma planı hazırlanmıştır. Birincisi, 1960'lı yıllarda hayata geçen, 1970'li senelerde sona eren "Çukurova Bölge Planı" diğeri 1980'li senelerde başlayan ve yabancı danışmanlık şirketleri tarafından hazırlanan "Çukurova Bölgesi Kentsel Gelişme Projesi"dir. Çukurova Bölge Planı hazırlıkları çerçevesinde, gübre, paketleme ve zeytinyağı gibi bazı projeler yapılmış ve uygulamaya geçilmiş olup insanların ve mahalli idarelerin mevcut bölge kalkınma projesine karşı dikkatleri çekilmesine karşın, DPT projeyi hazırlanışından bir müddet sonra senelik uygulama programlarından çıkarmıştır (Kayan, 2012, s. 112).

Keban Projesi: Bu proje, Türkiye'nin en az gelişmiş bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için hazırlanan ilk elle tutulur proje olmuştur. Ancak bu çalışma 1964 senesinden sonra Keban Barajı yüzünden oluşan problemlerin çözülmesine yönelik bir hal almış ve bölgenin gelişmesi için ihtiyacı olan gayretin geri

planda kalmasına neden olmuştur. Buna karşın, bölgenin milli ekonomiyle entegrasyonu amacıyla uzun süreli çözüm için farklı seçenekler arayan makro model çalışmaları da yapılmaya çalışılmıştır (Kulaksız, 2008, s. 60).

Antalya Projesi: Türkiye’deki ilk yöresel kalkınma çalışmaları planlı kalkınmanın öncesinde, 1959 senesinde Antalya Bölgesi’nde başlatılmıştır (Akpınar, 2010, s. 8). Bölgede; Antalya, Isparta ve Burdur illerini içeren, DPT’nin yönetiminde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Kalkınma Fonu ve Dünya Tarım Gıda Örgütü’nden temin ettiği parasal yardımlarla 1959 senesinde yapılan planlama çalışmaları, “Akdeniz Kalkınma Projesi” ismiyle, teknik açıdan kimseye bağlı olmayan bir ekip aracılığıyla yapılmıştır. Projenin on senelik bir süreçte hayata geçirileceği düşünülmüştür. Proje, bölgenin ekonomik gelişmesine esas olacak hazırlıkları yapmak, Türkiye’de ve Akdeniz’in etrafındaki diğer bölgelerde çalışılacak özdeş türdeki programların oluşturulması ve uygulanması için deneyim kazanmak, Türk çalışanların bu konularda eğitilmeleri amacıyla deneme niteliğinde bir proje hizmeti olarak hazırlanmıştır (Taştekin, 2018, s. 73).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP): Türkiye’nin göreceli olarak geri kalmış bölgelerinden olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ndeki dokuz şehirde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) yürütülmekte olan, birden fazla sektörlü bütünleşmiş bir yöresel kalkınma projesidir. Bütünleşmiş olması sayesinde proje, yalnızca barajlar, hidro-elektrik santralleri, sulama alanları gibi fiziki yatırımlarla kısıtlı kalmayıp, karşılıklı koordinasyon içerisinde çok sayıda farklı sektörün gelişimine dayalı yatırım ve faaliyetleri de kapsamaktadır. GAP, gün geçtikçe önem kazanan yörelerdeki dengesizlikleri yok etmeyi amaçlamış ve ülkenin genel siyaseti içerisinde kendi amaçlarını ortaya koymuştur. GAP, geri kalmış yerlerdeki kalkınma potansiyelinin çıkarılmasının kendi başına iktisadi büyüme, toplumsal kararlılık ve ihracatın özendirilmesi gibi milli amaçlara katkı sağlayacak olan ülke siyasetiyle uyumaktadır (www.gap.gov.tr). Türkiye’de GAP Bölge Kalkınma İdaresi, iktisadi nedenlerle yerelleşmeye örnek olarak verilebilmektedir. Bölgeyi iktisadi gelişmenin temeli sayan yeni bölgeselleşme mantığı kamu-özel-sivil toplum kuruluşları içerisinde oluşturan bir kalkınma modeli ortaya çıkarmıştır (Arslan, 2010, s. 15).

Zonguldak-Bartın ve Karabük Bölgesel Gelişme Planı: GAP’tan sonra “Zonguldak-Bartın-Karabük” illerini kapsayan bir bölgesel kalkınma projesi 1996 senesinde DPT aracılığıyla, yeniden Dünya Bankası’nın verdiği krediyle hazırlanmıştır. Planda, mevcut iktisadi, toplumsal ve mekânsal durum detaylı biçimde

irdelenmiş ve bölgenin, Türkiye'nin sosyoekonomik yapısındaki konumu gösterilmiştir. Bilhassa taşkömürü, demir-çelik sektörlerinin bölgenin iktisadi durumu içerisindeki etkisine odaklanarak bölgesel gelişme projesinin temeli olacak iktisadi alanlara göre hedefler tespit edilmiş ve çeşitli kalkınma senaryoları hazırlanmıştır (Arslan, 2005, s. 290-291). Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesinin tamamlanmasıyla beraber 113.000 insana iş olanağı sağlanması ve bölgedeki kırsal kesimden gerçekleşen göç sayısında düşüş beklenmektedir. Ek olarak refah, gelir ve işgücünde de yükseliş olması hedeflenmiştir. İmalat sanayinde ve hizmetler sektöründe önemli orandaki istihdam yükselişi beklentisi, tarım ve ormancılık üretiminde güvenilir bir yapının oluşturulması da plan kapsamında ulaşılmak istenen sonuçlar arasındadır (Taştekin, 2007, s. 173).

Doğu Anadolu Projesi (DAP) Ana Plan: DAP, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan bütün şehirlerini kapsamaktadır. Bahsi geçen şehirler; Ağrı, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş, Tunceli, Van, Ardahan, Bayburt ve Iğdır şehirleridir. DAP hayata geçerken bir bölgesel kalkınma projesi olarak adlandırılmıştır. DAP Ana Planı'nda dört farklı temel amaç ortaya koyulmuştur. İlk olarak iktisadi amacı, kişi başına düşen geliri ve iş gücünü arttırmaktır. İkinci olarak toplumsal amacı, kalkınmaya hız kazandıracak etkinliklerin genişletilmesidir. Üçüncü olarak çevresel amacı, çevreyi korumak, daha iyi bir duruma getirmek ve kalkınmayı sürdürülebilir kılmaktır. Dördüncü olarak mekânsal amacı, bölgedeki şehirlerin merkezleri, sanayi ve hizmet merkezi şeklinde geliştirmek ve bölgeden batıya olan göçü azaltmaya yardımcı olmaktır (Sinemillioğlu, 2009, s. 263-264).

Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişim Planı (DOKAP): Plan, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki 20 senelik gelişim bakış açısını üç temel başlık altında toplamıştır. Bunlar, iktisadi durumun iyi hale getirilmesi, bölgesel bütünleşmenin gerçekleştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirliktir. Bunların sonucunda 17 Milyar \$'lık bir maliyet oluşmaktadır. Plan çerçevesinde Japon Uluslararası İşbirliği Teşkilatı'ndan beklenen, bölgede var olan istikrarsızlıkların yok edilmesi amacıyla kısa ve uzun vadeli bütünleşmiş kalkınma planlarının hazırlanması, öncelik gerektiren sektörlerin ve yatırımların seçilmesine ek olarak Türkiye'deki planlama deneyiminin artırılmasıdır. Planın kalkınma politikası ise dört temel başlıkta toparlanabilir. Bunlar, temel ulaşım altyapısının iyi hale getirilmesi, birden fazla amaca yönelik su kaynaklarının

hazırlanması, toprak mülkiyeti ve kullanımının daha iyi duruma getirilmesi ve yerel yönetimlerin kuvvetlendirilmesi şeklinde sıralayabiliriz (Çağlar, 2008, s. 217-218).

Yeşilirmak Havza Gelişim Planı: Yeşilirmak bölgesinde çevreyle ilgili düzen korunarak, toprağın elverişli hale getirilmesi ve ekonomik kullanımı ile doğal kaynakların tahribini ve erozyonu engelleyerek, doğal alanların daha iyi duruma getirilmesi sonucunda şehirleşme ve endüstrileşmenin doğru şekilde yapılması hedeflenmiştir. Ayrıca Kızılırmak ve Yeşilirmak'taki ovaların tarım gücünden daha akılcı biçimde faydalanmak, organize sanayi bölgeleriyle ulaşım ağını geliştirmek de bu planın zorunluluklarından (Keleş, 2010, s. 338). Plan kapsamında Amasya, Çorum, Samsun, Tokat ve Yozgat şehirlerini içeren çalışmalar yapılmıştır.

2.5. Bölgesel Dengesizlik

Bölgesel dengesizlik kavramı, herhangi bir ülkenin farklı bölgelerinde görülen her türlü eşitsizlik olarak tanımlanırsa, her ülkede az veya çok ama mutlak surette bölgesel dengesizlik bulunmaktadır. Bölgesel dengesizlik kavramı en basit manada iktisadi ve sosyal fırsat eşitsizliği biçiminde de ifade edilebilmektedir. İktisadi fırsat eşitsizliği kavramı, bir ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan insanların iş arama ya da ücret miktarlarında aynı şartlara sahip olmamalarının bir nedeni olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal fırsat eşitsizliği kavramı ise farklı bölgelerde yaşayan insanların eğitimden, sağlıktan ve kültürel faaliyetlerden aynı miktarda faydalanamamalarını ifade etmektedir (Kulaksız, 2008, s. 17).

Tüketim ve üretimdeki istikrarsızlıklar da iktisadi dengesizlik biçiminde adlandırılır. İktisadi dengesizliklerin şiddetinin arttığı yerlerde, bölgesel dengesizlik vardır. Ülkedeki dengesiz ekonomik hareketler, farklı gelişmişlik düzeylerindeki bölgelerin meydana gelmesinE sebep olmuştur. Bölgelerarası istikrarsızlıklar ekonomistlerin bir bölümü için büyümenin zorunluluğudur ve büyümeyle beraber kendi kendine düşmeye başlar. Ülkenin bu tür dengesizlikleri regüle edici yöntemlerle müdahalesini zorunlu görmezler. Öteki kısım ise ilk düşünceyi savunanlara göre daha kötümserdir. Devletin regülasyon politikalarının gerekliliğinden söz ederler. Bu sebeptendir ki onlara göre, bölgesel eşitsizliklere müdahale edilmediği zaman artış gösterecektir (Yılmaz ve İncekaş, 2018, s. 162).

Bölgelerarası dengesizliğin daha farklı nedenleri de bulunmaktadır. Örneğin, gelir dengesizliğinin globalleşmeden kaynaklandığını iddia edenler vardır. Cornia ve

Kiiski çalışmalarında, geçtiğimiz 20 senede birçok ülkede farklı düzeylerde dengesizliğin arttığını ortaya koymuşlardır. Dengesizliğin en büyük nedenlerinden bir tanesi ise coğrafi sebeplerdir. Coğrafi sebepler arasında, ilk olarak iklim, yer altı-üstü varlıkları, doğal şartlar, ulaşım ve iletişim olanakları gibi unsurlar vardır. Örneğin Türkiye’de yedi farklı bölge bulunmaktadır. Her birinde farklı coğrafi özellikler görülmektedir ve bu farklılık, en çok tarım kesimini etkilemektedir. Tarım, hem ülkenin hem de bölgenin kalkınmasında iktisadi yapının lokomotif görevini üstlenmektedir. Doğal kaynaklardaki bu tip eşitsizlikler, bazı bölgeler için faydalı olabilmekteyken, bazı bölgelerin ise zararına olabilmekte ve sonuçta bölgesel eşitsizliklere yol açmaktadır (Oral ve Uğur, 2013, s. 144).

Bölgesel dengesizlikler ile ilgili olarak bir başka düşünce ise bölgesel dengesizlikler, gelişmiş ülkelerde hızla azalırken, gelişmekte olanlarda giderek artmaktadır. Az gelişmiş yerlerdeki bölgesel dengesizliklerin en önemli sebepleri; eğitim düzeyinin düşük olması, nüfus artışının çok hızlı olması, bölgeler arası göç oranlarının yüksekliği ve bu bölgelere yapılması gereken sanayi yatırımlarının yapılmaması yüzünden işsizlik düzeyinin artması olarak sayılabilmektedir. Altyapıdaki sorunlar, ödenek bulunmaması ya da farklı sebepler yüzünden sorunların zamanında çözülememesi, bölgesel kalkınmanın olumsuz yönde etkilenmesine neden olmuştur (Yıldız, 2013, s. 18). Dengesizliğin diğer nedenleri ise, toplumsal ve kültürel nedenlerdir. Bireylerin davranışları ve ahlaki tutumları arasındaki farklılıkları da içeren bu eşitsizlikler, eğitim seviyesi ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kişiler, toplumsal statüleri, ahlaki tutumları, tavırları ve tarzları ile ötekilerden farklı olmaktadır. Mesela büyükşehirlerde, gecekondu ve kenar mahalleler ile varlıklı kesimin yaşadığı yerler arasındaki toplumsal ve kültürel farklar, bu tip eşitsizliğe örnek olarak verilebilmektedir (Oral ve Uğur, 2013, s. 145) .

Geçmişten günümüze kadar bölgelerin gelişme hızlarında da büyük farklılıklar yaşanmıştır. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarındaki farklılıklar, ülkedeki insan nüfusu ve beşeri sermaye ile tarihi ve kültürel kazanımların bölgeler arasındaki yoğunluklarının eşit olmaması öne çıkan nedenler arasındadır. Bu eşitsizlikler bazı yerleri iktisadi, sosyal ve kültürel bakımdan daha çekici kılarak bu bölgelerin kalkınmasını sağlarken, bu kaynaklardan oranla daha aza sahip olan diğer bölgeler ise eşitsizlik nedeniyle geri de kalmışlardır (Doğan ve Yıldız, 2008, s. 152). Ülkelerin farklı bölgelerindeki gelişme dengesizlikleri, tarihsel olarak sermayenin ve emeğin eşitsiz şekilde bazı alanlarda toplanmasının neticesidir. Bölgenin nitelikleri ve sosyal açıdan etkileri bu tarz

bir dengesiz yığılmaya ve paylaşma sebebiyet verse de, Sanayi Devrimi'nin yaşandığı 18. yüzyılda, ortaya çıkan sermaye stoku ve kalkınma şekilleriyle beraber tarihsel bakımdan mevcut bölgesel dengesizlikleri yaratmıştır. Bu tarz dengesizlikler ve gelişme orantısızlıkları sadece farklı devletler arasında olmayıp bir ülkenin iki ayrı yöresinde de yaşanabilmektedir (Oral ve Uğur, 2013, s.144).

Büyük Buhran (1929) ile dikkat çekmeye başlayan bölgesel dengesizlik kavramı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra birçok ülke için milli bir sorun haline gelmiştir. Bu bağlamda, bu tarihten itibaren tüm devletlerin ekonomik ve siyasal programlarında bölgeler arası eşitsizlik kavramı yer almıştır. 1750'lerde başlayan Sanayi Devrimi de İkinci Dünya Savaşı gibi dünyadaki iktisadi ilişkileri etkilemiştir (Baykal, 2010, s. 12). Devrim, ülkeler arasında gelişmişlik farklılığına neden olmuştur. Yani, devrimi gerçekleştiren ülkeler hızla ilerlerken, devrimi gerçekleştiremeyen ülkelerin ise diğerleriyle olan ticari ilişkileri sebebiyle sömürülmeleri sonucunda, dünya çapında gelişmiş ile gelişmekte olan biçiminde net bir ayırım ortaya çıkmıştır. Bu durum yalnızca ülkelerle sınırlı kalmamış, gelişmiş ülkelerin kendi bölgeleri içerisinde de benzer sonuçlara yol açtığı bilinmektedir (Özel, 2009, s. 169).

Bölgesel dengesizlik kavramına Türkiye açısından bakacak olursak, bölgelerarası iktisadi dengesizlikler Osmanlı Devleti zamanından beri sürmektedir. Osmanlı'daki siyasal krizler, tüm dünyadaki kültürel ve sosyal dönüşümlere karşı direnmesi, iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesine engel olmuştur. Osmanlı'nın son zamanlarındaki diğer ülkelere tabii olan politikaların etkisiyle Doğu ve Batı Anadolu arasında oluşan dikkat çekici iktisadi dengesizliklerin, Cumhuriyet Dönemi'nde de yükseldiği gözlemlenmiştir (Ersungur, 2016, s. 174). Devletçilik dönemi şeklinde adlandırılan 1923-1950 seneleri arasında kurulan hükümetlerin esas önceliklerinin milli kalkınma olduğu bilinmektedir. Yine bu dönemde İktisadi Devlet Teşekkülleri kapsamında çalışan sanayi kuruluşlarının gelişmiş Batı Anadolu'dan, geri kalmış Doğu Anadolu'ya doğru kayması için uğraşılsa da milli önceliklerden ötürü bu siyaset iki bölge arasındaki dengesizliği yok edememiştir. Aynı zamanda Batı Anadolu'nun iktisadi koşullarında gelişme yaşanırken Doğu Anadolu'daki iktisadi koşullarda istenildiği kadar gelişme yaşanmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1960 Planlı Kalkınmaya kadar yönetimler, bölgesel dengesizliklerle milli önceliklerden dolayı fazla ilgilenememişlerdir (Nas ve Değirmen, 2018, s. 141).

2.5.1. Bölgesel Dengesizliği Azaltmaya Yönelik Stratejiler

Bölgesel dengesizliğe sebep olan faktörler göz önüne alınarak, dengesizliği azaltmaya yönelik bazı stratejiler belirlenmiştir. Bunlar büyümeye dayalı, istikrara dayalı ve bölgelerarası dengelemeye dayalı bölgesel gelişme stratejileridir.

Büyümeye Dayalı Bölgesel Gelişme Stratejisine göre, yatırım stratejisi seçimlerine endeksli olarak, üretim faktörlerinin en uygun dağılımının bölge içerisinde olumlu etki yaratmasına öncelik verilmektedir. Büyüme kutbu yaklaşımı, yığılma ekonomileri ile bölgesel dış satım modelleri bu politik yaklaşımın ana hatlarını meydana getirmiştir. Bu yaklaşımda, ağırlık merkezi olarak, bir yerin seçilmesi ile bu yerin bölgesel işlerin odak noktası olarak geliştirilmesi fırsat ve potansiyelleri üzerine yoğunlaşmıştır (Taştekin, 2018 s. 72).

İstikrara Dayalı Gelişme Stratejisine göre, uygulanan politikanın bölgenin iktisadi durumunu istikrarlı şekilde etkilemesi asıl amaçtır. Bölgede iktisadi yaşamı çeşitlendirmeye yardımcı olacak stratejilere yönelik söz konusudur. Bölgede dengenin oluşması amacıyla, bir taraftan krizler karşısında sağlam yapıları meydana getiren yapısal stratejilerin, öteki taraftan sağlıklı yaşam ile çalışma şartlarını oluşturacak yapıların kurulup geliştirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bölgesel istikrar konusunun bir yapısal boyutu kapsamı, bölgesel ve yapısal politikaların uyumunu gerekli hale getirmiştir. Yapısal politikalar, ortaklığın oluşmasında ilk adım olarak programda bulunmaktadır (Taştekin, 2018, s. 72).

Bölgelerarası Dengelemeye Dayalı Gelişme Stratejisine göre, iktisadi kaynaklar bölgeler arasında dengeli ve görece denk şekilde dağılmalıdır. Bu şekildeki bir anlayış ile bölgeler arasındaki gelir ve refah eşitsizliğini düşürerek, bölge içerisinde güvenilir çalışma ortamı ve hayat koşullarının oluşturulması amaçlanmaktadır (Özdemir, 1999, s. 122). Bu amacı gerçekleştirebilmek için bölgeler arası kalkınmışlık seviyesini dengeli kılmak maksadıyla bütün ülkeler, ister gelişmiş ister az gelişmiş ya da gelişmekte olsun, bölgesel teşvikler vermektedirler. Mesela, Portekiz’de gelişmekte olan bölgeler için devlet tarafından sınai yerleri, organize sanayi bölgeleri (OSB), sanayi arsaları tedarik edilmekte ya da girişimciye yatırımın %15 ‘i oranında malî teşvikler sağlanmaktadır (Candan ve Yurdadoğ, 2017, s. 158).

2.6. Bölgesel Kalkınma ve Teorik Yaklaşımlar

Bölgesel Kalkınma teorisinin bir bilim olarak nitelendirilmesi, G. Myrdal'ın (1957) Ekonomik Teori ve Azgelişmiş Bölgeler ve A. Hirschman'ın (1958) Ekonomik Gelişme Stratejisi isimli eserlerle ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma politikalarıyla ilgili ayrıca Stilwell (1980), Armstrong ve Taylor (1978), Thirlwall (1980), Capello (1999), Hansen (1990), Dawkins (2003) ve Dijk (2009) gibi bilimsel inceleme yapan kişilerin önemli araştırmaları ve incelemeleri olmuştur (Okur, 2017, s. 21).

Bölgesel kalkınma kavramı, bir ülkedeki bölgelerin, çevre bölgeler ya da dünya ile entegrasyonu neticesinde ortaya çıkan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği esas alan ve insan kaynaklarının geliştirilmesi vasıtasıyla bölge refahının yükseltilmesi için yapılan çalışmaları kapsamaktadır. Kısaca bölgesel kalkınma, bir bölgenin ya da yörenin refah düzeyindeki artış olarak ifade edilmektedir. Bölgesel kalkınmanın amacı, dünyanın herhangi bir bölgesindeki farklı ülkelerin ya da bir ülke içerisindeki farklı bölgelerin, gelişmişlik düzeylerini birbirlerine yakın seviyeye getirmektir (Sevinç ve Azgün, 2012, s. 18). Bu amaca ulaşmaya çalışırken kaynak dağılımında etkinliğin ve gelir dağılımında sosyal adaletin sağlanmasına çaba harcanmaktadır. Kaynak dağılımında etkinlik, iktisattaki kıt kaynakların toplam faydayı en üst seviyeye yükseltecek biçimde mal ve hizmet üretimine yön vermesiyle, gelir dağılımında sosyal adaletin sağlanması ise, iktisadi analiz sırasında gerçekleştirilen mal ve hizmet üretiminde, üretim faktörlerinin dengeli ve eşit bir paya sahip olmasıdır (Memiş, Paksoy ve Paksoy, 2007, s. 139).

Devamlı değişim ve gelişim sürecinde bulunan bölgesel kalkınma tanımı iki değişik bakış açısı içermektedir. Bunlar bölgesel sürdürülebilir kalkınma ile sürdürülebilir bölgesel kalkınma kavramlarıdır. Bölgesel sürdürülebilir kalkınma, öncelikle çevreyle ilgili sürdürülebilirlik olmak üzere canlı veya cansız, doğal veya yapay bütün ekolojik kaynaklar sürdürülebilirlik anlayışı temelinde benimsenen stratejiler için kullanılırken, sürdürülebilir bölgesel kalkınma terimi ise, bölgesel iktisadi gelişmenin maddi açıdan kendine yetebilecek ve bunu sürdüreceği bir seviyede olduğu, iktisadi kalkınmaya ulaşırken çevreyle ilgili olarak bazı tedbirlerin de alındığı bir süreç olarak açıklanmaktadır (Ersöz, 2009, s. 101).

Bölgesel kalkınma, tüm ülkeler açısından iktisadi kalkınmanın en önemli unsurlarından bir tanesidir. Bölgesel iktisadi dengesizlikler, yoksulluk, eşitsizlik, sosyal dışlanma, ulus sağlığı ve diğer sosyal belirtilerde değişikliğe sebep olmaktadır. Bölgelerarası gelişmişlik seviyelerindeki eşitsizliğin en büyük sebebi, bölgenin doğal

koşulları ve fiziksel nitelikleri, üretim kapasitesinin tutarsız bir büyümeyi işaret etmesi ile bölgelerarası gelir ve yaşam standartlarındaki farklılıklar olarak sıralanabilir (Günaydın, 2013, s. 76).

Bölgesel gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklar sosyoekonomik açıdan ele alındığında karşımıza çıkan ilk faktör, üretimin özelliğidir. Üretimin özelliğinden kasıt, belirlenen bölgeler arasında emek ve sermaye yoğun üretim ilişkilerinin çeşitlenmesi ile beraber bu bölgelerin, yeni ekonomiye yani teknolojik ilerlemeye ayak uydurma hızıdır. Günümüzde teknolojik ilerleme, iktisadi hayatı bütünüyle farklılaştırmaktadır. Bu durum şirket ve sanayi yapısının değişmesi nedeniyle, kalkınma bakımından kuzey-güney teorisine benzer bir kutuplaşma ortamına yol açmaktadır (Öztürk, 2018, s. 156).

Bölgesel kalkınma politikasının amacına ulaşması için ilgilenmesi gereken konular şu şekilde sıralanabilir; (Walburn ve Saublens, 2011, s.480)

- Uygulanan programlarla merkezi hükümet tarafından yapılan fon akışı bağımlılığı en düşük düzeye indirilmelidir,
- Özel girişimlerin katılımı ve kaynak transferi ön plana çıkarılmalıdır,
- Üniversite ve araştırma kurumları gibi bölgesel ve yerel idarelerin ortak iş yapmaları için teşvik edilmelidir,
- Bölgesel amaçlı planlar desteklenmeli, kullanılacak belgeler ile araştırma kaynaklı müdahaleler net bir fayda ve alan oluşturmalıdır.

Bu gelişmelerin sonucunda bölgesel kalkınma politikalarından, Geleneksel ve Yeni Bölgesel Kalkınma Politikaları olarak iki farklı model oluşturulmuştur. Geleneksel Politikaların maksadı, az gelişmiş bölgelerin kalkınmışlık düzeyini yükselterek devamlı büyümeyi sağlamaktır. Bu politikadaki en önemli özellik, bölgesel eşitsizliğin düşürülmesi ve istikrarın sürdürülmesi amacıyla merkezi yönetime daha fazla sorumluluk yüklenmesidir. Yeni bölgesel kalkınma politikasında ise, iktisadi gelişmeyi sağlayan bütün unsurların birlikte oldukları ve iktisadi gelişmenin tam olarak oluştuğu ölçeğin bölge olduğu vurgulanmıştır. Bu akımda, iktisadi dışsallıkları açıklayan içsel büyüme teorisi de vurgulanmaktadır (Akbulut ve Göküş, 2017, s. 81).

Dünya'daki insan nüfusunun yarısından çoğu, az gelişmiş ülkelerin kırsal bölümlerinde, kaynaklardan çok düşük oranda yararlanılabildiği, sağlık şartlarının iyi olmadığı, eski tarımsal işlerin yapıldığı yerlerde hayatlarını idame ettirmektedirler. Bu

tür bir yaşantı bireylere sefalet getirmektedir. Az gelişmiş ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için kırsal kesiminde yaşayan bireylere gereken ilgiyi göstermeleri ve o bölgelerdeki kalkınma çalışmalarına hususi olarak önem vermeleri gerekmektedir. En basit anlamda kırsal kalkınma (KK), bireylerin hayat şartlarını zorlaştıran çevresel faktörleri iyileştirmeye dönük uygulamalardır (Tolunay ve Akyol, 2006, s. 121). Bu sebeple Bölgesel Kalkınma anlayışı çerçevesinde kırsal kalkınma kavramı ön plana çıkmaktadır.

KK, ülkelerin genel kalkınma stratejileri arasında bulunan ve bölgesel kalkınma açısından önem taşıyan bir kalkınma biçimidir. Ülkelerin bilhassa gelişmekte olanların temel amacı, genel kalkınma olmakla beraber, kırsal kalkınma ile elde edilen ilave kazancın oluşturacağı çoğaltan etkinin; ilk olarak bölgesel, ardından gelecekte genel kalkınmaya bir güç kazandıracağı yönündedir. Şimdiye kadar yapılan kırsal kalkınma çalışmaları, esasında kırsal bölgelerde yaşayan bireylerin kazançlarını ve dirliklerini çoğaltmak, toplumsal ve kültürel bakımdan ilerlemelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışmalar kır ve şehir arasında var olan eşitsizlikleri düşürerek kırsalı sürdürülebilir kılan iktisadi ve toplumsal alanlar kurarak, kırsal hayat seviyesini şehir seviyesine çıkarmak suretiyle modernleştirmek gibi esas amaçlarla yapılmış ve hala da bu amaçların izinde çalışmalar sürdürülmektedir (Kuşat, 2014, s. 68).

KK'nın en stratejik niteliği, maliyetinin devlet ve devlet dışındaki müesseselere ve kuruluşlara ilişkin birer toplumsal siyaset aracı olmasıdır. KK'yı gerçekleştirecek çalışmalar ağır ve kademeli şekilde hazırlanmalı, bölgedeki insanların menfaatlerine öncelik verilmelidir. Programın sınırları için yapılan bütün faaliyetler, toplumsal fayda yönüyle değerlendirmeye alınmalıdır. KK gerçekleştirilirken sorumluluk bilincine sahip bireyler ile üretkenliği olan bir ülke oluşturulmalıdır. Türkiye'nin uzun dönemli gelişmesine benzeyen bir kırsal kalkınma; bölgesel potansiyelini ve kaynaklarını belirlemeli, doğal ve kültürel varlıkların korunmasını temel almalıdır. Tarımsal bölgelerin iktisadi açıdan faydasının artırılması kırsal kesimin hayat standardının yükseltilmesi ve bölge-kır-şehir arasındaki eşitsizliklerin hafiflemesi ile istikrarlı ve sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik bir nüfus yapısı oluşturulmalıdır. Ayrıca doğal kaynakların korunmasına ve sürdürülebilirliğine öncelik verilmelidir (Kaypak, 2012, s. 20).

Kırsal kalkınmaya Türkiye açısından bakılacak olursa, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte kırsal kalkınma programlarının gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Günümüze kadar uygulanan ve hala süregelen KK politikalarının

esas maksadı şu şekildedir: Bölgelerdeki doğal kaynakları en mantıklı şekilde kullanmak, tarımın gelişmesini ve verimli olmasını sağlamak, kırsal bölgedeki nüfusa hareket kazandırmak ve bireyleri akılcı biçimde teşkilatlandırmak, bölgedeki altyapı problemlerini çözmek, nitelikli işgücü yetiştirmektir. Ek olarak Türkiye’de çok sayıda gönüllü kuruluşlar tarafından yürütülen kırsal kalkınma çalışmaları da bulunmaktadır (Çeken, Karadağ ve Dalgın, 2007, s. 5).

2.6.1. Bölgesel Kalkınma İlkeleri

Bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla çeşitli politikalar uygulanmaktadır. Bu politikalar bazı ilkelere göre hazırlanmaktadır. Bu ilkeler, sosyal karlılık, kalkınma kutbu ve halkın katılımı ilkesi olarak 3 tanedir:

Sosyal karlılık ilkesine göre; şirketlerin karlarını arttırmak için yaptıkları yatırımlarda, şirketin kişisel yararı ile toplumun sosyal yararı karşı karşıya gelebilir. Bu sebeple, bölgesel kalkınmanın öncelikli ilkesi, az gelişmiş bölgelerin kısa sürede iktisadi olmasa bile, sosyal yararını arttıracak, ancak uzun zamanda iktisadi olabilen, kalkınma sürecini sağlayacak yatırımların devlet kanalıyla hayata geçirilmelidir (Perktaş, 2014, s. 478).

Kalkınma kutbu ilkesine göre; yatırımlar öncelikle tek bir bölgede yapılmaya başlanır. Yatırımların yapıldığı bölge, kalkınmanın merkezi konumundadır ve diğer bölgelere kıyasla daha hızlı kalkınmaya başlar. Bu sebeptendir ki iktisadi kalkınma her noktada aynı zamanda görülmez, farklı seviyedeki kalkınma kutup noktalarında ortaya çıkmaktadır ve farklı kanallardan elde edilen çeşitli etkilerle tüm iktisadi hayata kanalize olmaktadır (İldırar, 2004, s. 18) Kalkınma sırasında ülkelerin özellikle belli şehirleri daha dikkat çekici konuma ulaşır. Mesela, Japonya’da Tokyo ile Osaka, Fransa’da Paris, Portekiz’de Lizbon, Türkiye’de ise İstanbul kutuplaşma bölgesidir (Tekin, 2011, s.37).

Halkın katılımı ilkesine göre; halkın bölgesel kalkınma planları hazırlanırken doğrudan katılması gerekmektedir. Bölgesel kalkınma politikasının başarıya ulaşabilmesi, yalnızca bölgedeki vatandaşların politikada söz hakkının var olmasıyla yani iktisadi ve sosyal hayatı etkin kullanabilmeleriyle gerçekleştirilebilir. Bölgedeki halkın çalışmalara katılması, iktisadi hayata uygulanan en demokratik ilke olmaktadır. Gerçek ve doğru yapılan bir bölgesel kalkınma politikasında halkın rolü en başta gelmektedir (Acar, 2006, s. 11). Halkın katılımı ile vurgulanan, devlet memurlarını da dahil olmak üzere atama yapılarak iş başına gelen bütün devlet memurlardan farklı

şekilde, yerel halkın, bölgesel gelişme hareketlerinin hüküm ve uygulama evrelerinde bir fiil veya akıl veren taraf olarak bulunmalarıdır (Ersöz, 2009, s. 46).

2.6.2. Bölgesel Kalkınma Araçları

Bölgesel kalkınma araçları, ülkelerin kalkınmışlık düzeylerine göre yani az gelişmiş veya gelişmiş olmalarına göre değişiklik gösterebilmektedir. Ancak konuya genel bir açıdan bakılacak olursa araçlar şu şekilde sıralanabilir (İldırar, 2004, s. 20-21):

- **Bölge Planlama:** Genel olarak bütün planlama çalışmalarının asıl maksadı, ülke içerisinde yaşayan bireylerin refah seviyesini dengelemek ve arttırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmeye yardım eden araçların ilki, bölgelerarası eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıyla ülke çapında iktisadi başarıya erişimi gerçekleştirecek unsur olan “Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma” anlayışıdır. Bölgesel planlama ve kalkınma ile alakalı ilk çalışma Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Tennessee eyaletinde yapılmıştır. Avrupa’da ise, ikinci dünya savaşının yıkıcı etkisi ve teknolojik ilerlemelerin sonucunda artan bölgelerarası eşitsizliklerin daha belirgin hale gelmesiyle gündeme alınmıştır (Arslan, 2005, s. 279).
- **Kamu yatırımlarının yapılması:** Ülke içerisinde bölgesel çapta geri kalmış ve gelişmiş bölgeler arasındaki eşitsizliğin giderilmesi, bölgenin üretim miktarının artırılması, geri kalmış bölgelerde özel sektör yatırımları yapılması amacıyla ihtiyaç duyulan altyapı çalışmalarının yapılması, sosyal hayat standardının yükseltilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesinde kamu yatırımları, oldukça önemli bir görevde bulunur. Bilhassa geri kalmış yerlerdeki alt ve üst yapı yatırımlarının devlet tarafından karşılanması, o bölgedeki özel sektörün bölgeye yatırım yapmasına olumlu katkısı olacak ve öncelikle iş gücünde olmak üzere çok sayıda iktisadi etki yaratacaktır. Sonuç olarak geri kalmış veya az gelişmiş yerlerde bölgesel kalkınma stratejisi olarak kamu yatırımlarının yapılması eşitsizliği azaltacaktır (Kızıldemir, 2017, s. 13-14).
- **Bölgesel kalkınmadaki olumsuzlukların yönetimler tarafından çözümü:** Çağımızda bölgesel kalkınmadaki olumsuzluklara devletin müdahale etmesi çoğu ülkede normal karşılanmaktadır ve hem yerli hem de yabancı kuruluşlar bu müdahaleye uygun politikalar ve çözüm önerileri sunmaktadırlar. Yönetimlerin amacı insan nüfusunu ve endüstriyi dengeli bir konuma getirmek, çok fazla gelişen başkentlerin

yükünü azaltmak için çeşitli tedbir almak ve daha küçük şehirlerin de gelişimini teşvik ederek dengesizliği azaltmaya çalışmaktır. Bu doğrultuda yönetimler, yatırım, vergi, kredi olanakları, ulaşım, kamu hizmetleri ile çalışanlar ilgili politikalar uygulamaktadırlar (Keleş, 2010, s. 299-300).

- Parasal ve vergisel teşvikler verilmesi: Hükümet tarafından daha evvel belirlenmiş olan iktisadi hedeflere ulaşabilmek adına, vergi kanunlarında değişiklikler yaparak bir takım iktisadi ögelere veya çalışmalara vergisel kolaylıklar sağlayarak teşvik verilebilir. Ülkeler, bölgesel ve sektörel yatırımların çoğalması, çalışanların eğitilerek katma değerin artırılması ve teknoloji aktarımı için bu teşvikleri yapmaktadır. Vergisel teşviklere örnek olarak, girişimcilerin seçilen bölgelere yatırım yapmaları için üzerlerine düşen vergi yükünü azaltan politikalar verilebilir. Teşvikler, genel vergi düzeni içerisinde ayrı bir durum oluşturur. Karın düşük oranda vergiye tabi olması, vergi tatili, yurt dışından alınan makine, donanım ve hammaddeye iskontolu fiyat verilmesi gibi teşvikler verilebilir (Candan ve Yurdadoğ, 2017, s. 163). Parasal teşvikler ise kredi, hibe, sermaye yatırımları gibi doğrudan nakdi olan teşviklerdir.
- Girişimciliğin öne çıkarılması: Günümüzde bölgesel kalkınma anlayışı, toplumsal, kültürel ve siyasi konuları birlikte ele alan bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır ve bu yaklaşımın ana ögesini yerel unsurlar oluşturmalıdır. Yerel unsurlar olarak girişimcilik ve girişimciler kastedilmektedir. Bu yüzden, bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi, sınai yapının düzenlenmesi, rekabetin güçlendirilmesi, iktisadi gelişmenin hız kazanması, iş gücünün ve gelir düzeyinin artmasının yolu, iktisadi yapının girişimci ve yenilikten yana olmasından geçmektedir. Geri kalmış bölgeler için, sermayenin bu yerlere aktararak, yatırımlara elverişli hale getirilmesi ve bu bölgelerin çekici hale getirilmesi gerekmektedir. Bu sebeple girişimciliğin ve girişimciliğin artması için, ülkeler ve kuruluşlar girişimci adaylarını ihtiyaç duydukları yatırımları yapabilmeleri için motive etmeli ve desteklemelidir (Perktaş, 2014, s. 481).
- Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA): Etkileyici bir bölgesel kalkınma stratejisi yerel seviyede profesyonelleşmenin önemini ortaya koymaktadır. Bu sebeple birçok ülkede bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur (Arslan, 2010, s.15). Türkiye açısından bakıldığında BKA politikaları, İkinci Dünya Savaşı'nın ülke üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla uygulanmıştır. Ajanslardan, 80'li ve 90'lı senelerde endüstrileşme çalışmalarına katkı sağlaması ve bölgesel

dengelesizliklerin düşürülmesi amacıyla yararlanılmıştır. Kalkınma ajansları, bölgesel kalkınma ve gelişme açısından esnek ve yenilikçi araçlar arasındadır (Soy, 2015, s. 19). BKA'lar, bölgesel ve yerel idarelere, yatırım konuları, işgücü yapısı, ulaşım, altyapı gibi farklı alanlarda bilgi vermektedir. Ayrıca bölgenin reklamının yapılmasına ve imajının tazelenmesine katkı sağlamakta olup, bölgeye yeni yatırımların çekilmesi için önderlik yapmaktadır. Bölge içindeki üniversiteler ve diğer eğitim kurumları ile bağ kurarak, birlikte projeler geliştirilmesi de BKA'ların vazifelerinden sayılmaktadır (Cankorkmaz, 2011, s. 119).

- Diğer araçlar: Bölgesel kalkınma araçları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu sebeple her ülke kendi sosyoekonomik şartlarına uygun şekilde bölgesel araçlar geliştirmiştir. Bunlara örnek olarak Tek Köy Tek Ürün, Tek Durak Ofisi, Teknokentler- Bilim Parkları, Organize Sanayi Bölgeleri, Küçük Sanayi Siteleri ve Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağı gibi oluşumlar gösterilebilir (Ildırar, 2004, s. 43-44).

2.6.3. Türkiye'nin Bölgesel Kalkınma Politikası

Bölgelerdeki sosyoekonomik farklılıklar, seneler içerisindeki bölgesel kalkınma politikalarının oluşmasında önemli görevde bulunmuştur. Bölgede, kişi başına düşen gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYİH), işsizlik hadleri, okuma-yazma oranı vb. etmenler arasındaki farkı düşürmek amacıyla politikalar hazırlanmıştır. Bu politikaların hayata geçirilmesi için, kaynakların verimli kullanımı, iç ve dış pazara transferinin kolaylaştırılması, yerleşim yapısının tekrar gözden geçirilmesi ve bölgeye yapılan yatırımların arttırılması gibi stratejiler izlenmiştir (Türkoğlu, 2015, s.186).

Bölgesel kalkınma politikasına Türkiye açısından bakılacak olursa, bunu iki döneme ayırarak yapmak gerekir. Bunlar planlı dönem öncesi ve planlı dönem sonrasıdır. Planlı dönem öncesinde, 1923-1960 yılları arasında devletçilik ilkesine uygun olarak hayata geçirilen politikalar, 1950-1960 yılları arasında ise yerini daha liberal bir yaklaşıma bırakmıştır. 1923-1950 yılları arasında Türkiye'de, savaşın ardından bölgesel kalkınma politikaları, genellikle altyapı, demiryolu vb. ulaşım alanındaki eksikliklerin ortadan kaldırılmasına odaklanmıştır. 1950-1960 döneminde, ağırlıklı olarak özelleştirmeler yapılmış ve özel sektöre teşvikler verilmiştir (Can, 2011, s. 41). Planlı kalkınmaya geçmeden önceki dönemde devlet varlığını her alanda hissettirmek amacıyla her türdeki yatırım konusunda ön saflarda bulunurken, planlı kalkınma ile

birlikte 1960 ve 1980 yılları arasında peş peşe kalkınma amaçlı milli planlar yapılarak daha çok karma iktisadi hayata dikkat çekilmiştir. 1980 yılından itibaren ise daha çok, ulaşılmak istenen hedeflerin ön planda olduğu bir bakış açısıyla planlar hazırlanmıştır (Toy ve Çalışkan, 2016, s. 107).

Türkiye’de 1960 senesinden günümüze kadar, sosyal ve iktisadi kalkınma anlayışı beş yıllık kalkınma planları ile devam ettirilmektedir. Planlı kalkınma stratejilerinin hayata geçirildiği 1960’lardan sonraki zamanda, Cumhuriyet sonrası imar planlaması kalıplarından çıkılarak sosyal ve iktisadi hayatın bütün biçimde ele alındığı anlayış kalkınma planlarında görülmektedir. Planlı dönemi içeren 50 seneyi aşkın zamanda bölgesel gelişmeye ve bölgeler arasındaki farklılıkların giderilmesine büyük önem verilmiştir. Nitekim kalkınma planlarının esas amacı bölgeler arasındaki dengesizliklerin en aza indirilmesidir (Akyol, 2016, s. 51). Planlar 1963 senesinden itibaren ithal ikamesi sanayileşme anlayışına yarışır biçimde ilki olarak on beş, sonraki yirmi iki senelik bakış açısıyla, beşer senelik planlar şeklinde, uzun vadeli politikaların bölümleri olarak uygulamaya konulmuştur. Kalkınma planları, iktisadi ve toplumsal yapıda devrim özelliğinde olan yapısal farklılaşmayı amaç edinmesine karşın, bölgesel şartları içerisine alıp, iktisadi üretim yapısını veri almaktadır (Takım, 2011, s. 157).

Türkiye’de “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” (KÖY) adıyla belirtilen bazı uygulamalar vardır. İlk defa 1963 yılında temeli atılıp 1968’de uygulamaya geçirilen ve seneler içinde bazı değişiklikler yaşayan bu planlı hareket, şimdiye kadar devam ettirilmiştir. 1968’de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini içeren 22 şehir KÖY statüsünde toplanmıştır. 1980’lerde ise, KÖY statüsündeki şehir sayısı 40’lara ulaşmıştır. Belirtilen tarihlerden sonra şehirler, kalkınma dereceleri göz önüne alınarak, yapılacak yatırımlarda avantaj sağlayacak illerin seçilebilmesi amacıyla derecelendirmeye tabi olmuşlardır (Yılmaz ve İncekaş, 2018, s. 163).

Hazırlanan ilk dört kalkınma planının ortak özelliklerini sıralayacak olursak bunlar; bütün reform sözlerine karşılık mevcut iktisadi ve sosyal üretim yapısını veri almaları, ekonominin her sene belirli bir hızla büyüyeceğini esas almaları, sanayi sektörüne öncelik verilmesi ve önceden belirlenen uzun vadeli bir tutumla hazırlanmış planlar olmasıdır. Ancak reform önerilerinin çoğu uygulanamamıştır. Ekonomideki büyüme 1990 senelerde gelişmiş bölgelerde teknolojik yönden gerçekleşirken, geri kalmış bölgelerde büyüme sağlanamamıştır. Sanayileşmede, ölçek ve teknoloji seçimi problemleri ile ilgili planlarda belirgin biçimde açıklama yapılmadığından ilerleyen süreçte iktisadi yapıyı olumsuz etkilemiştir. İlk 20 senede ihtiyaçları karşılamak üzere

uzun süreli planlama yapılmıştır. Ancak yaşanan olaylardan ötürü (24 Ocak kararları gibi) planlar zamanında uygulanamamış ve mevcut etkinliklerini de kaybetmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2010, s. 147).

1970’li yılların sonuna gelindiğinde ülkede yaşanan sıkıntılı dönemi atlatabilmek için 24 Ocak kararları ismiyle hatırlanan bir politika ile ekonomide dışa açılma kararı alınmıştır. Bununla birlikte gelişme içerisindeki devletlerle yerel üretimin, dış alımın yerini alması isteğine ulaşılmaya çalışılmış ve “ithal ikamesi” uygulamasına başlanmıştır. Fakat ihracat yapılmadığı gibi yurt dışında ilerleyen teknoloji de izlenerek ülkeye entegre edilememiştir. Türkiye’de de rekabetçi bir ortam sağlanamamasından dolayı ulaşılmak istenen hedefler gerçekleştirilememiştir (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2010, s. 459).

Kalkınma planları ele alındığında hazırlanan planların her sene kademeli olarak başarılı bir gelişme sağlanmadığı görülmektedir. Mesela, Beşinci Kalkınma Plan’ında teknik eleman istihdamına yönelik çalışmalar olmuştur ve bu personellerin önemi vurgulanmıştır. Fakat bu ihtiyacı ortadan kaldıracak uygulamalar gerçekleştirilmediğinden günümüzde, mevcut problemlerin sürmekte olduğu görülmektedir. Nitekim herhangi bir konuda başarılı olmak için sadece kuruluşların varlığının yetmediği, bu tarz yerlere geçerlilik kazandırmanın da oldukça önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer taraftan ise, geliştirilen stratejiler içerisinde çelişkilerin olmaması da stratejilerin başarıya ulaşması bakımından öneme sahiptir. Bu nedenle stratejiler seçilirken, seçilen bu stratejilerin hayata geçirilebilir olmalarının ve konuyla ilgisi olan kişi ve kurumların desteğinin alınmış olması da oldukça önemlidir (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2010, s. 463).

Kalkınma planlarından yedincisine bakıldığında, bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesine ayrıntılı biçimde önem verilmesine karşın, eşitsizliklerin çözümü için geçerli bir yöntem verilmediğinden, öteki planlardan bu özelliği ile farklıdır. Planda, bölgesel planlama yapıp yapılmayacağı konusunda da bir net bir cevap yoktur. Dönemindeki ele alınış biçimlerinden farklı şekilde yedinci plan, uygulandığı senelerde birinci ve ikinci plan dönemlerinde çalışılan fakat uygulamaya geçemeyen bölgesel gelişme politikalarının düzenlemelerine, bu dönemde yeniden başlanmış ve bu planlar uygulamaya konulmuştur (Dinler, 2005, s. 214). Sekizinci kalkınma planından ise teknokent terime ilk defa kullanılmıştır. Teknokentler, çokça vurgulanan üniversite-sanayi iş ortaklığının gerçekleştirilmesinde mühim bir göreve sahiptir (Yıldız, Ilgaz ve Seferoğlu, 2010, s. 463).

Günümüzdeki son plan olan Onuncu kalkınma Plan'ında (2014-2018) ise bölgesel politikaların temel amacı, AB bölge ülkeleri ve bölgesel topluluklarla iktisadi, sosyal ve kültürel çalışmaların arttırılması, en az iki taraflı bölgesel iş ortaklıklarından daha aktif faydalanılmasıdır. Komşu ve bölge ülkelerle iktisadi çalışmalar fazlaştırlarak içeriği zenginleştirilecektir. Bölgesel ticaret anlaşmaları aracılığıyla ticaretin basitleşmesi ve serbest hale gelmesi için gayret gösterilecek ve yürürlüğe girmek üzere olan ticari düzenlemelerin geçerliliği sağlanacaktır (Kalkınma Bakanlığı, 2013, s. 27).

Hazırlanan beşer yıllık kalkınma planlarına dair çalışmaların başarıya ulaşmamasının en önemli nedenlerinden bir tanesi, Türkiye'nin merkeziyetçi ülke yapısı ve gelenekselliğidir. Merkezde hazırlanan planlara bölgesel seviyede katılımın gerçekleşmemesi, bu planları büyük ölçüde uygulanamaz hale getirmiştir. Mahalli yönetimlerin ve kaynakların da harekete geçirilememesi ilave edildiğinde, az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere kişi ve kaynak göçü önlenememiş, bu sebeple bölgeler arasındaki dengesizlik daha çok artmış, nitekim büyükşehirlerin problemleri de çoğalmıştır (Şen, 2004, s. 48). Türkiye'de Avrupa Birliği'ne uyum süreci içerisinde bölgesel kalkınma çalışmaları yoğunlaşarak devam etmektedir Ancak günümüzde hala bölgelerarası dengesizlik önemli boyutlardadır.

2.6.4. Bölgesel Kalkınma Dinamikleri

Bir ülkenin bölgeleri arasında iktisadi, fiziksel ve toplumsal bakımdan farklılıklar olabilmektedir. Bu farkları en az indirmek, öncelikle devlet ekonomisi için önemli olmaktadır. Kalkınma derecesi, çoğunlukla bir taraftan ülkenin toplumsal kesimi tarafından, öteki taraftan iktisadi bölgelere ayrılan kesimi tarafından oluşturulan hayat standardı olarak da açıklanmaktadır. Kalkınma derecesi, gelir seviyesi, sanayileşme oranı, tarım ve ormancılıkta çalışanların toplam nüfusa oranı, mahalli idarelerin finansal durumu, nüfus oranı, elektrik hattının seviyesi, trafik yoğunluğu, doğumların bölge nüfusuna oranı, ortaöğretimin aynı yaş gruplarına oranı, hizmet sanayisinde çalışanların toplam iktisadi olarak aktif nüfusa oranı, gecekonduarda ikamet edenlerin nüfusa oranı, karayolu oranları, ekilebilir tarım arazilerinin oranları, göç oranı, devlet kütüphanelerinden kitap alma oranı, bebek ve çocuk ölüm oranı gibi dinamikler ile ölçülmektedir (Tekin, 2011, s. 38).

Bölgesel dinamiklerin, global rekabet alanında önemli kazanmaya başlaması ile beraber, sermaye birikim çabası yardımıyla yeniden bölgesel, ülkesel ve global alanları açıklamaya ve düzenlemeye imkan veren uygulamalara başlanmıştır. Nitekim kamu ve özel sektör iş ortaklığı önem kazanmıştır. Bu düzenlemelerin bir parçası olan Türkiye'deki bölgesel merkezleri cazibeli hale getirecek şartlar ise, oluşturulmaya çalışılmaktadır (Müftüoğlu, 2006, s. 142-143).

Klasik büyüme anlayışında sermaye stokunun, nüfusun, tasarrufların ve yatırımların çoğaltılması, iktisadi gelişmenin esas kaynakları olarak bilinmektedir. Öte yandan coğrafi durum, altyapı çalışmaları, çevrenin desteği, sermaye stoku, girişim yeteneği, istek durumu ve düzeyi ile teşvik tedbirleri gibi unsurlar bölgesel kalkınma dinamiklerine etki etmektedir. Fakat içsel büyüme teorilerine göre, iktisadi kalkınma için çok önemli olan tüm bu dinamikler, niteliksel ve niceliksel bakımdan uygun beşeri sermayeyle desteklenirse, bölgesel kalkınma gerçekleşebilir. Bu bakımdan, teknolojik gelişme, adilane koşullar, müteşebbislik geçmişi, toplumsal, siyasî, dini ve kültürel şartlar beşeri sermayeyi pozitif yönde etkiler. İktisadi kalkınmanın gerçekleşmesini sağlayan beşeri sermaye, bu şartlar ne kadar uygun olursa o oranda gelişecektir (Görmüş ve Aker, 2017, s. 237-238).

2.6.5. Bölgesel Kalkınma ve Teşvikler

Bir ülkede bölgelerin kalkınması, ülke çapında kalkınmanın yaşanmasını sağlamaktadır. Bu sebeple milli kalkınma açısından bölgesel kalkınma çok önemlidir. Diğer önemli noktalar ise, ülke nüfusu içinde kırsalda çalışan kısmın payının azaltılması, kişi başına düşen kazancın artırılması, harcamaların kısılması ve tasarrufun yatırıma aktarılması, sanayi ürünlerinin piyasadaki payının artırılmasıdır. Ek olarak, bölgesel kalkınma ile ülkenin iktisadi yapısının tarımdan sanayiye kayması, ithalattansa ihracatın artırılması şeklinde dengenin sağlanması da ekonomi için önem arz etmektedir (Gündüz, 2006, s. 153-154).

Az gelişmiş bölgelerin esas özeliği, bu tarz yerlerde iş olanaklarının az olması sebebiyle gizli ve açık işsizliğin varlığıdır ve bu nedenle gelir seviyesinin düşük olmasıdır. Az gelişmiş bölgelerde girişimci sayısını arttırmak zordur. Bunun en önemli nedeni bu bölgelerin gelişmiş bölgelere kıyasla çekim gücüne sahip olmaması ve girişimcinin ilgisini çekmemesidir. Bu sebeple geri kalmış bölgelere girişimciyi çekebilmek adına, bölgede yatırım yapmak isteyen girişimcilere, diğer bölgelerden elde

edecekleri faydadan daha çoğu verilmelidir. Bölgesel kalkınmanın önemi ve teşvik düşüncesi bu noktadan hareketle ortaya çıkmıştır (Dinler, 1998, s. 284).

İktisat literatüründe “teşvik” terimi; özendirme, sübvans etme ve iktisadi amaçlı mali yardım gibi kavramları kapsamaktadır. Bu nedenle teşvik kavramı; belirli düzeydeki iktisadi uygulamaların ötekilere oranla daha hızlı gelişim göstermesi için devlet tarafından, direkt ya da dolaylı yollarla gerçekleşen bütün maddi-manevi destek, özendirme ve yol gösterme çalışmaları olarak tanımlanmaktadır. Devlet yardımları ile bir şirketi ya da üretimini, üretim işlemlerini, çalışma alanlarını etki altına alarak üreticileri özendirmek, korumak ve şirketlerin rekabet gücünü arttırmak istenmektedir (Gerni, Sarı, Sevinç ve Emsen, 2015, s.312).

Teşvik stratejileri belirlenen hedefler çerçevesinde; sanayi işletmelerinin kuruluş ve işleyiş merkezlerine etki ederek belirlenen bölgenin kalkınması için, hiçbir kar gütmeyen ya da bazı yatırımların, kârlarını yatırıma dönüştürme gibi zorunlu kuralları olabilen çalışmaları da içerirler. Bu yüzden ülke içerisindeki kaynak tahsis kararları, gelir dağılımını ve yapılan tüketimin verimliliğini etkilemektedir. Teşvik, gerekirse yatırım ve üretim evresinde, gerekirse dış satım evresinde gerçekleşsin, kaynak dağılımını farklılaştıran, harcamaları düşüren ve iktisadi çalışmayı ötekilerine kıyasla çok kârlı kılan dolaylı veya direkt devlet müdahaleleri olarak açıklayabilmektedir (Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı-OKA, 2011, s. 11).

Teşvik kavramı üç kategoriye ayrılarak incelenebilmektedir. Bunlar vergisel teşvikler, finansal teşvikler ve diğer teşviklerdir.

2.6.5.1. Vergisel Teşvikler

Belirli bir gelirin vergiden hariç tutulması ya da verginin farklı şekillerle ertelenmesi, vergisel teşvik olarak tanımlanmaktadır. Heler ve Kauffman’a göre vergisel teşvikler, farklı tür vergilerden kısmi veya tam istisna ile yatırımlar için özel indirim veya hızlandırılmış amortisman gibi uygulamaları kapsamaktadır. Vergi teşvikleri yasal ve efektif vergi teşvikleri şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Yasal vergi sübvansiyonları, özel ya da imtiyazlı vergisel kurallara bağlı olmayan yatırım planlarına uygulanan yasal ve daha uygun vergisel uygulamalar olarak açıklanabilmektedir. Buna göre vergi teşvikinde ayırt edici konu; benzer nitelikteki bütün çalışmalara uygulanacak ıskonto, muafiyet ya da istisnayı vergi sübvansiyonu kapsamında sayılmaması zorunluluğudur (Acinöroğlu, 2009, s. 149). Teşviklerin efektif olması, hiçbir vergisel yardımın olmadığı

bir ortamda yatırım yapanın karşılaşacağı efektif vergiye göre, seçilen yatırım planlarına sağlanan teşviklerin efektif vergi yükünü düşürmesi zorunludur. Vergisel teşviklerden, farklı amaçlar için de yararlanılmaktadır. Fakat öncelikli amaç, işsizlik oranlarının düşürülmesi, seçilen iktisadi alanlarının ya da çalışma konularının sübvans edilmesi ile yöreler arası gelir ve kalkınma dengesizliklerini minimum seviyeye indirmektir (Tekin, 2006, s. 301-302).

Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre, Ekonomi Bakanlığı tarafından yatırım teşvik belgesine bağlanan yatırımlardan yatırımın kısmen veya tamamen işletilmesinden sağlanan kazançlara indirimli kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle yatırıma katkı tutarına ulaşılır. İndirimli kurumlar vergisi uygulamasında yatırıma katkı oranları, İBBS'ye göre farklılık göstermektedir (www.gib.gov.tr).

2.6.5.2. Finansal (Parasal) Teşvikler

Finansal teşvikler, doğrudan ülkelerce desteklenen, belirli kurumlar aracılığıyla işletmelerin direkt nakdi (ödemeler, hibeler, krediler, sermaye yatırımları, kredi sigortası ve kredi garantileri) şekilde desteklenmesi ile ekonomik katkı sağlamak amaçlı teşvik önlemleridir. Finansal hibeler biçimindeki teşvikler daha sık tercih edilmesinin sebebi, işletmelere kolaylık sağlaması ve sermaye maliyetlerini düşürerek avantaj yarattığı içindir. Finansal teşvikler, daha çok gelişmiş ülkelerin başvurduğu teşvik çeşididir. Finansal teşvikler, peşin ödeme şeklinde olduğundan dolayı, ödemenin gerçekleşeceği yerin var olması gerekmektedir. Bu durum bilhassa devlet bütçelerine fazladan bir yük eklemektedir. Ek olarak, peşin ödeme şekli bazı zamanlar çok yüksek ödemeler ya da anında ödemeler biçiminde olması sebebiyle, bazı yönetimlere finansal sübvansiyon çalışmaları zorluk yaşatmaktadır (Gerni, Sarı, Sevinç ve Emsen, 2015, s. 312).

Finansal teşvikler, işletmelere doğrudan finansman desteği sağlamak için karşılıklı ya da karşılıksız olarak verilerek işletmelerin nakit ihtiyacı karşılanabilir. Karşılıksız finansal teşvikler doğrudan hibe, prim, doğrudan varlık alımı ve gelir sağlamaya yönelik olarak verilebilmektedir. Mesela KOSGEB'in bilgisayar yazılım desteği için verdiği teşvik, karşılıksız bir finansal teşvik sayılmaktadır. Finansal teşvikler, devletin, yatırımcıların yapmayı planladıkları yatırım projelerine direkt yarar sağlaması biçiminde gerçekleşmektedir. Uygun şartları olan krediler ve hibeler, en bilinen finansal teşvikler arasındadır (Okutmuş, Uyar ve Gövce, 2015, s. 66).

2.6.5.3. Diğer Teşvikler

Devlet, az gelişmiş bölgelerde yapılacak faaliyetlerde firmaların vadesini kendi seçeceği kredi teşvikleri sağlayabilir. Bu yörelerde kurulan işletmelere, gelişmiş bölgelerde kazandığı kadar kar için garanti verilebilir veya zarar edenin kaybını tazminat olarak ödenebilir. Ek olarak karın gerçekleşebilmesi için bazı durumlarda devlet firmaların üretimlerinin büyük bir kısmını almayı garanti edebilir. Firmalara sağlanan teşviklerden bir başkası ise kamu ihalelerinde belirtilen bölgelerde faaliyete geçecek olan şirketlere öncelikler verilmesidir. Ayrıca devlet az gelişmiş bölgelerde organize sanayi bölgeleri kurmak suretiyle altyapısı sağlam bina ve arsaları uzun vadeli şekilde firmalara satışını gerçekleştirebilir (Dinler, 1998, s. 285-286).

Devlet tarafından hazırlanacak yasal düzenlemeler ile çevre, sağlık, güvenlik ve iş standartlarının yüksekliği nedeniyle yatırım yapmakta tereddüt eden yatırımcılar için standartlara uyma konusunda geçici veya kalıcı muafiyetler getirilmesi yatırımcıların endişesi azaltan bir teşvik yöntemi olabilmektedir. Ayrıca, düzenlemelerin yabancı yatırımcıların aleyhine yapılamayacağı kararlaştırılabilir. Yabancı yatırımcıya devlet tarafından teşvik edici özel altyapı tahsis edilerek elektrik, su, iletişim ve taşıma hizmetlerinin ticari fiyatın altında bir maliyetle sunulabilir. Devlet yabancı yatırımcılar ile tercihli anlaşmalar yaparak, piyasaya yeni bir firma girmesini engelleyerek veya ithalat sonucunda ülkede oluşacak rekabete karşı yatırımcıyı koruyarak, ülkeye gelmelerini kolay hale getirecektir (Kaymak, 2005, s. 87).

2.6.6. Bölgesel Kalkınmaya Katkı Sağlayan Temel Faktörler

Bölgesel kalkınmaya katkı sağlayan temel faktörler, dört ana başlık altında toparlanabilir. Bunlar girişimcilik, turizm, inovasyon ve kooperatifçiliktir. Bu faktörler bölgesel kalmanın gerçekleşmesine yardımcı faktörlerdir.

2.6.6.1. Girişimcilik

En basit şekilde girişimcilik, kâr etmek amacıyla üretim faktörlerini bir araya getirip zarar tehlikesini üzerine alarak, bir iş yerinin kurulması ve çalışır duruma getirilmesidir. Fakat globalleşme, serbest iktisadi hayatın gelişmesi, çevresel faktörlerin yarattığı tehdit ve olanaklar ile rekabetin de gelişmesi, terimin içeriğini farklılaştırmıştır. Çağdaş anlamda girişimcilik, daima yenilikçi çalışmalar yaparak, bunları elle tutulur ticari ürünlere çevirme aşamalarıdır. Schumpeter girişimciyi

yenilikçi kişi şeklinde ifade eder ve ona göre girişimci, alıcının hiş bilmediği yeni bir ürünü icat eden ya da olan ürünün niteliğini ortaya çıkaran, yeni üretim tekniği bulan, yeni hammadde kaynaklarına ulaşan, bir sanayi kolunda yeni teşkilatlar kuran zgr bir idareci ve önderdir (Durak, 2018, s. 198).

Girişimciler, ülkelerin iktisadi ve toplumsal açıdan gelişimi ve bilhassa bölgeler arası gelişmişlik seviyesinin dengelenmesinde önemli görev üstlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin girişimcilik çalışmalarını geliştirmesi, girişimcileri iyi bir konuma taşıyarak, kaliteli girişimcilik çalışmaları ile iktisadi büyümenin gerçekleşmesini, bölgeler arasındaki eşitsizliklerin yok edilmesini ve iş imkânlarının oluşmasını sağlanacaktır (Perktaş, 2014, s. 481). Bu sebeple yeni istihdam alanları ve katma değeri yüksek mallar üretebilmeleri için girişimciler desteklenmelidir. Bu alanda girişimciler için uygun şartlar kurulması, stratejiler geliştirilerek sürdürülebilirlik sağlanmalıdır (Soy, 2015, s. 18).

Bu konula ilgili olarak rneğin Türkiye’de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde son yıllarda kalkınma için bir atılım gerçekleşmemektedir. Bunun bir sebebi, bu bölgelerde yaşayan genç popülasyonun daha kalkınmış bölgelere, dahası batı devletlerine g etmeleridir. G alan kalkınmış bölgelerde iş gücü imkânları ve imalat çoğalmakta, g veren yerler ise bütünüyle zıt bir vaziyetle karşılaşmaktadır. Türkiye’de bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gençlerin birçoğu endüstrileşmiş yerlere iş bulup, çalışmak maksadıyla taşınmaktadır (Paksoy ve Aydoğdu, 2010, s. 119). Girişimcilik, geri kalmış ülkelerde oluşumun, gelişmekte olanlarda kalkınmanın ve gelişmişlerde ise hareketliliğin, zenginlik ve refah aracıdır. Girişimcilik ruhuna sahip bireyler sadece kendi şirketlerinin başarisından sorumlu değildir, onların başarısı bölgesel ve milli gelişmeyi de olumlu etkiler. Türkiye’de popülasyonun genç ve aktif olması hem müteşebbislik için, hem de direkt olmasa da bölgeler arasındaki eşitsizliği azaltmak için iyi bir fırsat olduğu düşünülmektedir (Göküş, zdemiray ve Göksel, 2013, s. 89-90).

Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmeye çalışıldığı yerler, genellikle öteki bölgelere oranla çoğu alanda geridedir. Bu sebeple mevcut ve avantajlı sektörlerin geliştirilmesi oldukça mühimdir. Ancak bu sektörlerin yalnızca devlet tarafından geliştirilmesini ummak yanlıştır. Bu sebeple bölgenin potansiyellerini ortaya çıkarılmasında, devlet yol gösterici ve destekleyici bir görevde olmalı, sürdürülebilir olması amacıyla da bölgesel kuvvetlere hareket katmalıdır. Bu uygulamanın temeli, bölge insanları ve kaynakları olduğu için daha az masraflı ve kalıcı olmaktadır. Sonuçta,

geliştirilen girişimcilik ile bölge potansiyellerinin entegrasyonu, bölgesel kalkınma aşamalarında oldukça öneme sahiptir (Paksoy ve Aydoğdu, 2010, s. 120).

Yine Türkiye’den örnek verilecek olursa, 1950’li senelerden itibaren Türkiye’de kadınların, ciddi anlamda tarım dışı işgücüne katılması ile beraber köyden kente göçün ve şehirleşmenin arttığı durumlar gerçekleşmiştir. Kadınların, sosyal hayatta ortaya çıkan gelişmelerle modern ve farklı görevler üstlenmesi ile 1980’li seneler kadın hareketinin ivme kazandığı seneler olarak tarihe geçmiştir. 80’li senelerde hem batı devletlerinde hem de Türkiye’de serbest iktisadi hayatın ve girişimcilik mantığının kazanıldığı, küçük işletme girişimciliği ile beraber kadın girişimciliğinin önem kazandığı senelerdir (Göküş, Özdemiray ve Göksel, 2013, s. 91). Türkiye’de kadın girişimciler ile alakalı uygulamaların başlamasında, öncelikle gelişmiş devletlerde bu sayının yükselişi ve AB, BM ve OECD gibi dünya çapındaki kuruluşların kadın girişimcilere arka çıkan ve yaygınlaşması amacıyla geliştirdiği stratejilerin tesiri olmuştur. Ancak Türkiye’de girişimci kadınlar ile ilgili destekleyici çalışmalar 1990’lı senelerden sonra oluşturulmaya başlanmıştır (Yetim, 2002, s. 80).

Dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısı olan kadınların iktisadi hayatta yer alması ve iktisadi fayda yaratması, kalkınma açısından oldukça önemlidir. Buna rağmen iktisadi kalkınmadan faydalanma oranlarına bakıldığında erkeklerin aldıkları payın daha fazla olduğu görülmektedir. İş gücü piyasasının kısıtlı olanaklar sunması kadınları, geçimlik üretim, hane içi üretim ve gönüllü çalışma gibi alanlarla sınırlandırılmıştır. Nitekim bu durum kadınların kalkınmada rolünün büyük olmasına karşın, aldıkları payın ne kadar az olduğunun önemli bir göstergesidir. Bu açıdan kadınların işgücü piyasasındaki payını ve girişimciliğini arttırmak önem arz etmektedir. Bu sebeple, uzun dönemli stratejiler hazırlanırken faal kadın girişimcileri desteklemek hem bölge hem de ülke ekonomisinin kalkınması bakımında önem taşımaktadır (Can ve Karataş, 2007, s. 253). Bölgesel kalkınma stratejisinin esas amacı, hem bölgelerin hem de bölgelerdeki şehirlerin dengeli olarak kalkınmalarıdır. Bölge içindeki iktisadi, toplumsal ve kültürel eşitsizlikler yok etmek olan bu hedefi gerçekleştirmek için kaynak dağılımında etkinliğin ve gelir dağılımında sosyal adaletin sağlanması gerekir. Kadınların da üretilen mal ve hizmetlerden eşit bir pay almaları ile dengeli bir kalkınma sağlanabilir (Göküş Özdemiray ve Göksel, 2013, s. 92).

Kadın girişimciler, hem kendilerine hem de çalıştırdıkları bireyler için iş olanakları sağlarken, toplumsal açıdan da mevcut pozisyonlarını kuvvetlendirecek ilerlemelere imkân vermektedirler. Bölgesel kalkınmanın başarıya ulaşabilmesi için

mutlak ögelerden bir tanesi olan yerel aktörlerin sürece dahil edilmesi ve bu süreçte kadın girişimcilere yol gösterilerek destek olunmasını gerekmektedir (Can ve Karataş, 2007, s. 253). Ayrıca coğrafi konumun da kadın girişimciliğini etkilemektedir. Kadın girişimciliğinin kırsal yerlerde artış göstermesi, diğer yerlere oran daha güçtür. Bu durum, kırsal yerlerdeki kadınların çeşitli kısıtlamalarla daha fazla karşılaşmaları yüzündendir. Fakat son senelerde hükümet tarafından kadınların bölgesel iktisadi kalkındırma anlayışında önemli bir aktör olarak seçilmesi, kadınları bu alana yönlendiren diğer bir sebeptir. Bu stratejide bilhassa bölgesel aktörler arasında gizli kalmış kadın girişimcilere yol gösterilmesi, isteklendirilmesi ve kuvvetlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bilhassa kırsal yerlerde iktisadi çalışmalarda yer bulamayan kadınların, mikro finansman metodu ile kazançlarını arttırmaları hedeflenmektedir (Keskin, 2014, s. 76).

2.6.6.2. Turizm

Turizm sektörü, bölgesel kalkınma ve bölge kaynaklarından etkin biçimde yararlanılmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bilhassa bölgelerarası eşitsizliğin ortadan kaldırılmasında turizm, tarım ve endüstride yeterli kaynak ve gelişme olanağı olmayan fakat yüksek turistik potansiyeli olan bölgeler için aktif turizm stratejileri geliştirilirse, turizm alanında kalkınma sağlanacaktır (Çeken, 2008, s. 298).

Bir ülkenin geri kalmış bir bölgesinde turizmin gelişmesi, o ülkenin gelişmiş ve az gelişmiş bölgeleri arasındaki iktisadi eşitsizliklerin azalması anlamını taşımaktadır. Ülkenin geri kalmış bir yöresinde turizmin canlanması ile yöre ekonomisine yeni kazanç kapıları açılacak, eskisinden farklı olarak kaynaklar çoğalacak, farklı iş olanakları yaratılacak ve bölge ekonomisinin çeşitli sektörlerden elde ettiği kazanç da bu duruma bağlı artış gösterecektir. Gerçekten turizm sektörünün ülke içerisinde gelişim göstermesi, bölgeler arasında yaşanan dengesizlerin yok edilmesine katkı sağlayacaktır. Fakat geri kalmış bir bölgede turizm sektörünün çabuk biçimde gelişmesini ummak yanlış bir bakış açısidir. Turizm sektöründe, yüksek miktarda sabit sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmasından dolayı, altyapı eksikliği, sermayen yetersizliği, girişimci ruha sahip olunmaması, turizme yatırım-teşvik yöntemi ile destek olunmaması vb. negatif durumlar, bu gelişmenin daha yavaş şekilde yaşanmasına neden olacaktır (Bahar, 2011, s. 5).

Mali açıdan bakıldığında, bölgesel kalkınma için gerekli olan döviz ihtiyacını turizm sektörü karşılar. Bu sektörden sağlanan gelirler, diğer ülkelerden gelen iktisadi yardımlara oranla büyük avantajlara sahip olmaktadır. Siyasi ve iktisadi kısıtlamalardan uzak olduğundan, tahakküm aracı biçiminde kullanılamaz. Öteki taraftan turizm, tarımsal çıktı ve hammadde dış satımına oranla da daha avantajlı olmaktadır. Hepsinden önce, sektördeki mal ve hizmetlerin değerleri ile gelişmekte olan ülkelerin geleneksel ihracat ürünlerinin değerleri karşılaştırıldığında daha çok kendi kontrolü içerisinde. Ek olarak turizm, gelişmekte olan ülkelerin ihracatı için ürün çeşitlendirme olanağı sağlar ve döviz kazancındaki dengesizlikleri de yok eder (Çeken, 2008, s. 298).

Turizm, gelişmekte olan devletler için oldukça mühim bir sektör olmaktadır. Sebebiyse, turizmin en büyük yapı taşı olan tabiat, kültür, tarih üçlüsü için ekstra bir harcamaya gerek olmadan kendiliğinden katma değerinin çok yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Bölgesel kalkınma mantığının değer kazanmasıyla beraber, turizm sektöründeki kırsal turizm, bütün kalkınmaya için uğraşan ve kalkınmalarını devam ettirme kaygısı taşıyan devletler için çok daha önemli olmaktadır. Sonuç olarak kırsal turizm, kırsal kalkınma mantığına hizmet etmekte, ek olarak kalkınmayı sürdürülebilir hale getirme aşamasında da önemli bir görev üstlenmektedir (Kuşat, 2014, s. 66).

2.6.6.3. İnovasyon

İnovasyon, yeni bir terim olmamasına rağmen, bazı ülkelerde yeni bir terimmiş gibi gösterilmektedir. Ekonomide inovasyon kavramı, Adam Smith ile kullanılmaya başlanmış olup, en büyük katkıyı ise Joseph A.Schumpeter yapmıştır. Schumpeter, teknolojik gelişmenin, inovasyon ve icadın iktisadi kalkınmaya etkisini, en sağlam ve ayrıntılı şekilde ortaya koymuştur. Teknolojinin ekonomik kalkınmada dışsal olduğunu idda eden iktisatçı Solow ise, daha sonra teknolojinin yarattığı tasarrufun direkt olarak büyümeyi etkileyebileceğini farkederek iddiasından dönmüştür (Bal, 2011, s. 1).

İnovasyon, bilginin iktisadi ve sosyal yarara dönüştürülme olayları sürecidir. Diğer bir tanım olarak inovasyon, iktisadi ve sosyal fayda sağlamak amacıyla ürünlerde, bir işi daha iyi yapabilmek için yöntemlerde ve görevlerde gerçekleşen değişiklikler ve yeniliklerdir. İnavasyon ile birlikte farklılaşmaya duyulan istek, yeniliğe kapalı olmamak ve girişimci mantığıyla uyuşan bir çıktı kültürünü oluşturmaktadır (Oğuztürk ve Özarslan, 2018, s. 82). Bu sebeple sistematik olarak yapılan Ar-Ge çalışmalarına ağırlık vermek, inovasyon için önemlidir. İnovasyon veya yenileşim, teknoloji ile arz ve

talebin bulunduğu noktayı bir araya getirerek, iktisadi gelişmenin büyümenin gerisindeki esas güç konumuna ulaşmıştır. Bilgi temelli olan iktisadi yapının önem kazanmasıyla beraber, bölgelerin rekabet şartları ve teknolojiye ayak uydurma gerekliliği, inovasyon yönü kuvvetli bölgesel kalkınma anlayışı yeniden gündeme gelmiştir. İnovasyon ile bölgesel kalkınma arasındaki bağlantıyı gösteren literatür ilk olarak, ABD Güney Kaliforniya'daki elektronik endüstri merkezi olan Silikon Vadisi, İtalya'daki "Üçüncü İtalya" olarak hatırlanan Emilia Romagna Bölgesi ve İngiltere'deki Cambridge dolaylarındaki endüstri bölgesi gibi büyük oranda sınai inovasyonu gerçekleştirmiş bölgelere ait incelemeleri kapsamaktadır. Örnek verilen çalışmalarda ortak ana fikir, ülkelerin, bölgelerin kalkınmasını sağlamak amacıyla inovasyona, en az ulusal ekonomiler kadar odaklanması gerekliliğidir (Yılmaz ve İncekaş, 2018, s. 164).

Günümüzde bilim ve teknolojiye başarılı olan ve rekabette ileri gelen ülkeler, GSYİH içerisinde en büyük payı Ar-Ge ve inovasyona ayırmaktadırlar. Hükümetin yapmış olduğu yatırımlar, kamu kurumlarının çalışmaları olarak gösterilmesine rağmen Ar-Ge ve inovasyonda en büyük yatırımları özel girişimler yapmaktadır. Devletin özel girişimleri Ar-Ge ve inovasyon konusunda desteklemesi, politikalara yansımakta ve uzun dönem soluklu önlemler ve kararlar almaya teşvik etmektedir. Bununla beraber özel girişimler oluşturulmakta, Ar-Ge ve inovasyon yatırımları için ise kolaylıklar getirilmektedir. Konuya Türkiye açısından bakılacak olursa inovasyonla ilgili politikalar Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) kurulmasıyla beraber hazırlanmaya başlanmıştır. TÜBİTAK'ın kurulmasıyla birlikte Ar-Ge çalışmaları hızlanmış ve teknolojinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Soyu, Altınok ve Fırat, 2016, s.841-842) . Türkiye'de 2017 yılında Ar-Ge harcamaları, bir önceki yıla göre %21 artış göstererek yaklaşık olarak 30 Milyon TL olmuştur. Yapılan Ar-Ge çalışmalarında en yüksek payı ise, mali ve mali olmayan şirketler alırken, yükseköğretim kurumları ikinci sırada yer almıştır (www.tuik.gov.tr).

Bölgesel çapta Ar-Ge'de ve inovasyonda başarıya ulaşabilmek için bazı önemli kriterler bulunmaktadır. Bu kriterleri şu şekilde sıralayabiliriz (Temel, Akdeniz ve Sukan, 2010, s. 30):

- Çalışmalara tesiri yüksek olan ara yüz kuruluşları (üniversiteler ve firmalar arasındaki ilişkiyi kurabilmek adına),
- Kalifiye ve girişimci ruha sahip bireyler,
- Yeni düşüncelerin yaratılması,

- Yaratılan düşüncelerince özgürce yayılmasına imkân veren bir ortam,
- Yeniliği ve Ar-Ge'yi kollayan sistem,
- Mali imkânlardır.

2.6.6.4. Kooperatifçilik

Beraber iş yapmak veya iş birliği manasına gelen kooperatifçilik terimiyle ilgili ilk çalışmalar, Sanayi Devrimi'nden sonraki dönemde feodal yapıdan kapitalist yapıya geçişin doğdu yer olarak bilinen İngiltere'de 1816 senesinde Robert Owen adında bir imalathane malikinin kooperatifçilik düşüncesini ileri sürmesi ile başlamıştır. Owenist düşüncenin etkisiyle ilerleyen senelerde 28 dokuma işçisi bir araya gelerek bir tür tüketim kooperatifi kurmuşlardır. Bu sebeple kooperatifçilik dünyada bilhassa batıda, kendiliğinden meydana gelen ve gelişen bir ekonomik ve toplumsal düşünce olmuştur. Bazı ülkelerde ise kooperatifçilik, genellikle devlet tarafından desteklenmiş ve devletin gölgesinde gelişmiştir (Güreşçi ve Gönç, 2017, s. 221).

Dünya çapındaki tarımsal üretimde, küçük aile işletmelerinin yoğunluktadır. Küçük işletmeler finansal konularda zorlamışlardır. Devlet desteği ve yardımı alınmadığında, kredi bulma zorluklarına ek olarak, bulunan kredinin faiz, vade gibi şartları zorlamaktadır. Bu sebeple üreticiler birleşerek toplu güvence yaratmaları, kredi kaynakları karşısında toplu pazarlık gücü elde ederek şartları kendileri için iyi hale getirme çabaları, kredi kooperatiflerini meydana getirmiştir. Tarım Kredi Kooperatifleri, çiftçilerin kredi ihtiyaçlarını en uygun biçimde giderecek olan yegane örgüttür (Özolgun, 2018, s. 67).

Ekonomide, birden çok sayıda aynı iş kolunun, tek çatı altında toplayarak bir araya getirilmesi ya da koordinasyon süreci, bütünleşme ya da entegrasyon olarak adlandırılır. Kooperatiflerde yatay ve dikey olarak iki tür bütünleşme süreci yaşanır. Tarımsal üretim ve pazarlama süreçlerinde faal olmak amacıyla en etkili yöntem dikey bütünleşmedir. Dikey bütünleşme, üretimin ilk aşamasında ortaya çıkar ve tüketiciye kadar ulaşır. Yatay bütünleşme ise, benzer düzeylerdeki üretim ya da pazarlama unsurlarının genel bir çatı altında bir araya getirilmesi sürecidir. ABD'de California Meyve Yetiştiricileri, yatay entegrasyonu 1950'lerde sağlamışlar ve öncelikle üreticiler bu yerel kooperatiflere ortak olmuşlardır. İlerleyen süreçte ise bölge kooperatifleri oluşturulmuştur. Entegrasyon aşamaları sözleşmelerle desteklenmiş ve düzgün biçimde

çiftçiye hizmet götürülmüştür. Yatay entegrasyon sonucunda ürün standardı gerçekleştirerek dikey entegrasyon da sağlanmıştır (İnan, 2004, s. 107-109).

Türkiye’de kooperatiflerle alakalı ilk yasal metnin, 1867 tarihli Memleket Sandıkları Kanunu olduğu bilinmektedir. Mithat Paşa’nın hazırladığı ve padişahın onayına sunulan kanun, Memleket Sandıkları’nın Ziraat Bankası haline geldiği zamana kadar (1888) yürürlükte kalmıştır (Bilgin ve Tanıyıcı, 2008, s. 147). 1982 Anayasası’nın 171. maddesine göre şekillenen ve özel mülkiyet mantığı ile ilerleyen Türkiye’deki kooperatifçilik bakış açısı, üyelerden sağlanan yardımların bir araya getirilerek ülkenin kalkınması için tek amaç altında toplanmaktır. Dahası, milli gelirin yükselmesi ve bireylere adaletli bölüşüm sağlanmasına, bunun sonucunda da kırsal kalkınmaya hizmet etmektir. Türkiye’de, ekonomik açıdan katma değer yaratarak, iş gücü ve döviz geliri ile fayda sağlayan 86 binden fazla kooperatif ve bu kooperatiflerin 8 milyonun üzerinde ortağı olduğu bilinmektedir (Ekim, 2006, s. 33).

Türkiye’de kırsal bölgelerdeki üretimin ve iş olanaklarının artırılması, bölge halkının daha etkin üreticiler olması ve üretilen mallardan yararlanabilmek amacıyla kırsal endüstrinin geliştirmesi gerekmektedir. Bu sebeple kır veya şehir, gelişmiş veya az gelişmiş yerlerdeki eşitsizlikleri yok edebilmek için kooperatifçilik, gereklidir (Gündüz, 2006, 137-138). Türkiye’deki kooperatiflerin örgütlenme şekillerinden biri olan üretici birlikleri, kırsal ve iktisadi kalkınmada önemli araçlardır. Kırsalda oluşan farklı üretici birlikleri, hem üreticiye her alanda yardım etmek, hem de kırsal endüstrinin yapılanması ve pazara açılması faaliyetlerinde bulunan önemli teşkilatlardır. Üretici birlikleri içerisinde en bilineni tarımsal amaçlı kooperatiflerdir. Bu kooperatifler önemli zirai çalışmalar yapmaları dolayısıyla, çiftçi kazancına doğrudan etki eden yapılardır. Etkin teşkilatlanma örneklerinin uygulanması, bağlantısı olmayan tarımsal üreticilerin birlik halinde piyasaya giriş yapması ve bu birliklerin piyasada haklarını etkin savunmaları amacıyla Türkiye’de uygulanan tüm tarım politikalarında tarımsal birliklere yer verilmiş ve her dönem desteklenmişlerdir (Tan ve Karaönder, 2013, s. 89).

Tarımsal amaçlı kooperatiflere Türkiye’den örnek olarak Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmarabirlik), İncir, Üzüm, Pamuk ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (Tariş) ve Pancar Ekicileri Kooperatifleri Birliği (Pankobirlik) verilebilir. Türkiye’deki 500 Büyük Sanayi Kuruluşu listesinde kooperatiflerin de bulunması önemli bir gelişmedir. 2017’de Konya Şeker 43, Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 113. sırada yer almışlardır.

Pankobirlik'e bağı Konya Şeker, 2007 yılında Torku markasını kurarak hem iç hem de dış pazarlara hizmet sunulmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri, Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerinden olan üzüm, incir ve zeytin üretiminde ve ihracatında da önemli bir görevde bulunmaktadır. Tariş Üzüm Birliği ve Marmarabirlik, Türkiye'nin İlk 1000 İhracatçı Firması içerisinde her yıl girmektedir. Dahası, toplam kuru meyveler ihracatında Tariş Üzüm Birliğinin, %17'lik oranla sofralık zeytin ihracatında Marmarabirlik'in alanlarında lider oldukları bilinmektedir. Tarım satış kooperatifleri, ortaklarına tarımsal teknik destek sağlama faaliyetlerine ek, yerel ekonomilerin kalkınmasına da hizmet etmektedir. Örneğin, Trakyabirlik Edirne'de neredeyse her sene vergi rekortmeni bir kurum olmaktadır. Ege Bölgesi'nde başta İzmir ve Aydın olmak üzere Tariş'in, Isparta'da Gülbirlik'in, Antalya'da Antbirlik'in ve Karadenizde Fiskobirlik'in bulundukları bölgelere önemli katkıları olmaktadır. Bu kooperatifler çalışanlarına istihdam sağladığı gibi, ortaklık sayesinde üretimde bulunanlar firmalara da istihdam olanağı sağlarlar ve bölgelerin gelişimini desteklerler (Başaran ve diğerleri, 2015, s. 15).

Bu açıdan bakıldığında, kooperatifçilikte başarıya ulaşan Tariş ve Marmarabirlik gibi kuruluşların başarıya ulaşmasındaki en önemli nedenler, tüketicisine değer vermesi, tüketiciler için ürün ve marka ayrımını ortadan kaldırması, Ar-Ge yönlerinin ağır basması ve yeniliklerini düzenli olarak paylaşmalarıdır.

2.6.7. Yeni Bölgesel Kalkınma Politikası

İktisadi büyüme, günümüzdeki kalkınma anlayışına göre refaha ulaşabilmek için tek başına yeterli bir koşul değildir. Bölge genelinde katılımcı bir bakış açısı ile birlikte iktisadi gelişmenin yalnızca belirli sektörlerin değil, bölgenin tamamının yararını gözeten, daha adaletli bir gelir dağılımına imkân veren, sosyal fayda sağlayan hizmetleri bütün bölgelere kolayca ulaştırabilen, dahası bütün bölgelerde çevre ve hayat standardını yükselten sonuçlar elde edilmesine odaklanılmıştır (Altun, 2009, s. 69).

Yeni bölgesel kalkınma anlayışı içerisinde AB, 2020 senesine kadar olan bölge stratejilerini kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına istihdam oluşturan, rekabet edebilen ve bunlarla birlikte hayat standardını yükselten yatırımlar şeklinde hazırlamıştır. Yeni bölgesel politikanın nitelikleri şu şekilde sayılabilir (Meriç, 2018, s. 34):

- Stratejiler belirlenirken, öncelikle bölgelerdeki henüz kullanılmayan potansiyel kaynaklara odaklanılmalıdır,
- Direkt kaynak transferi yerine, kaynakların bölgesel iktisadi yapıyı harekete geçirip, yatırımların bölgeye çekilmesini sağlayacak ve bölgenin rekabet edilebilirliğini yükseltecek stratejiler ile uyumu sağlanmalı,
- Bölgesel iş ve hayat standardının yükselmesi için yatırımlar yapılmalı, tedbirler alınarak destek sağlanmalı,
- Önemli kararların verilme sürecine ek, dizaynı, uygulanması ve takibi evrelerinin de gözetimini ve işbirliğini pekiştirmek amacıyla mahalli idarelerin yanı sıra özel girişimlerin, toplumsal ortakların veya sivil halkın iştirakine ihtiyaç duyulmalı,
- Esas iki önemli amaç olan bölgesel rekabet edebilirlik ve bölgesel eşitsizliklerin düşürülmesi beraber düşünülmeli, yani yalnızca az gelişmiş bölgeler değil aynı zamanda gelişmiş bölgeler de stratejik politikalar içerisinde alınmalıdır.

Yeni bölgesel politikayla ilgili olarak Bölgesel Rekabet Edebilirlik Politikası, belirlenen bir yerdeki üretim faktörlerinin konumu ve yararının, ekonomik aktörlerin rekabet kabiliyetlerine etki ettiği düşüncesi üzerine ortaya çıkmıştır. Kimi bölgelerde, farklı türden üretim faktörlerin birlikte olması, bölgedeki var olan ekonomik çalışmalar ve kuruluşlar sayesinde başarıya ulaşmış ve odak noktası halini almıştır. Enternasyonal seviyede rekabet etme gücüne sahip olan bu odaklar veya odakların oluşturduğu ağlar, gelişmeyi ve iş gücünü arttırmaktadır (Kara, 2008, s. 9).

Günümüz bilgi çağında sürdürülebilir kalkınma ve gelişme sağlanarak, enternasyonal rekabet edilebilirliğin arttırılmasının özünde, ilmi ve teknolojik faaliyetlerin üretim evrelerine dâhil edilmesi yatmaktadır. Üniversite tarafından düşünce temelinde yapılan bir çalışma, belirli bir Ar-Ge aşamaları neticesinde sanayi sektörüne ürün/hizmet, teknolojik gelişme olarak aktarılmaktadır. Bu durumda, bilimsel çapta üretilen bilgi ve birikiminin üretim aşamalarına dâhil edilmesinin en etkin biçimi, üniversite-sanayi işbirliğinin gerçekleştirilmesi olduğu söylenebilir. Bahsi geçen işbirliği, bir taraftan kıt kaynakların yanlış kullanılmasının önüne geçerken, öteki taraftan üniversitelere yapacakları araştırmalar için uygulama alanı yaratmakta, bu sayede millî ve yerel kalkınmanın itici gücünü oluşturmaktadır (Aybarç, 2018, s. 582).

2.7. Bölgesel Kalkınmayla İlgili Çeşitli Ülke Örnekleri

Tarihsel süreç incelendiğinde bölgesel dengesizlikler, neredeyse tüm ülkeler için bir dönem sorun teşkil etmiştir. Bu sebeple bölgesel dengesizlik konusu, her ülke açısından benzer bir sorunken, çözüm biçimleri birbirinden farklı olmaktadır. Bu bölümde, bölgesel politikada başarıya ulaşan ülkelere Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti örnekleri üzerinde durulacaktır. Son olarak, Avrupa Birliği'nin Bölgesel Kalkınma Stratejisi ele alınacaktır.

2.7.1. ABD Tennessee Vadisi Kalkınma Politikası

Tennessee Vadisi, ABD'nin diğer bölgelerine oranla 1930'lu senelerde çok yoksul olup, okuma-yazma bilen kişi sayısı, nitelikli işgücü olanakları ve kişi başına düşen gelir düzeyi çok düşük seviyede idi. Nüfusun büyük bölümü köylerde kalıyor ve çiftçilikle uğraşıyordu. Bu köylerin sadece %3'ünde elektrik vardı. Bölgede toprak erozyonu uç boyutta yaşanmakta, ormanlık alanlar azalmaktaydı. ABD'nin 1929 Buhranı'ndan en çok etkilenen bölgesi olan Tennessee'de, 1933 senesinde Tennessee Valley Authority (TVA) oluşturulmuştur. TVA'ya, elektriğin yaygınlaşması, erozyonun ve orman yangınlarının engellenmesi, sellerin kontrol altına alınması, bölgede yaşayanların iktisadi ve toplumsal refahlarının artırılması amacıyla doğal kaynakların geliştirilmesi ve muhafaza edilmesi, Tennessee Nehri'nden daha fazla yararlanılması için çalışmalar yapılması ve projeler geliştirerek bölgeye girişimcileri çekmek gibi vazifeler verilmiştir (MGK Genel Sekreterliği, 1993, s. 398).

TVA, öncelikle devlet yardımları ile desteklenmiş, sonrasında Federal Finans Bank tarafından bu kuruma borç verilmiştir. TVA tarafından bölgede 20'den fazla baraj, beşten fazla baraj gölü yaptırılmıştır. Bu barajlardan bölgenin ihtiyacından daha fazla oranda elektrik üretimi gerçekleşmiştir. Ayrıca, ucuz elektrik enerjisi, sulama imkânları ve gübre endüstrisi sayesinde girişimcilerin dikkatleri çekilerek, bölgeye gelmeleri sağlamıştır. Şu an 50'den fazla baraja sahip olan bölge de, ormanlık alanlar çoğaltılmış ve su rejimi düzene girmiştir. Günümüzde Tennessee Vadisi, ABD'nin tarım deneme bölgelerinden bir olmuştur (Dinler, 1998, s. 309).

İstihdam konusundaki eksiklikleri gidermek için TVA, bölgenin ihtiyacı olan teknik elaman ve vasıflı işçiler yetiştirmek amacıyla eğitici kurslar düzenlenmiş, üniversitelerle işbirlikleri yaparak sanayinin personel ihtiyacı karşılanmıştır. Tennessee Vadisi'nde, önemli ağaçlandırma çalışmalarına büyük önem verilmiş ve orman

endüstrisi ciddi biçimde gelişmiştir. Bölgenin bu denli kalkınması, yakın eyaletlere de fayda sağlamıştır. Tennessee Vadisi, çok sayıda çalışanı, ofisleri ve tesisleri ile eski durumuna oranla büyük bir gelişme göstermiş ve önemli bir başarı elde edilmiştir (Gündüz, 2006, s. 48).

2.7.2. İngiltere

İngiltere, 1850'lerden itibaren bölgeler arası dengesizlik sorunları ile karşılaşmıştır. Bu dengesizlik, İngiltere'nin AB'ye üye olması (1973) ile AB'nin ekonomik ve siyasi bütünleşmesini tehlikeye sokmuştur. Bu sebeple AB'nin bölgesel politikaları, İngiltere'de 80'li yılların sonlarına doğru uygulamaya koyulmuştur (Çelik, 2017, s. 82).

İngiltere'nin bölgesel kalkınma anlayışı, diğer Avrupa ülkelerinin kırsal yerlerin kalkınması mantığından farklıdır. İngiltere'de, yaşanan kriz yüzünden işsiz kalan endüstri işçilerine iş imkânı verilmesi ile alakalı bölgesel stratejiler geliştirilmiştir. İngiltere'de 1930'lardan şimdiye kadar devam eden politikalarda, hükümetlerin değişmesiyle politikalarda farklılıklar gözlenmektedir. Ülkenin bölgesel kalkınma siyaseti, çoğunlukla yetki genişliği anlayışına göre uygulanmıştır. İngiltere'nin 90'lardan sonraki bölgeselleşme siyasetini, nedenleri, sonuçları ve kurumların nitelikleri bakımından üç dönem içerisinde inceleyebiliriz. İlk olarak, 1991-1997 seneleri arasındaki bölge genel yönetimi dönemidir. Dönem içerisinde 1991 senesinde standart istatistik bölgeleri ile 1994 senesinde bölge yönetimleri oluşturulmuştur (Demir, 2016 s. 38-39).

İngiltere'nin bölgeselleşme siyasetinin ikinci döneminde, İşçi Partisi 1997 senesinde iktidar olmuştur ve yerel idarelerin çalışmalarına arka çıkılarak, politik maksatlı bölgeselleşme sağlanmıştır. Galler, İrlanda'nın kuzeyi ve İskoçya'da hususi bölgesel alanlar oluşturulmuştur. Parti'nin takip ettiği bir başka strateji ise iktisadi bölgeselleşmedir. Devlet, bölgelerarası dengeleme bölgelerinin iktisadi kalkınmışlık seviyelerini yükseltmek ve sürdürülebilir kalkınma gibi hedeflere ulaşabilmek için, BKA Kanun'unu çıkartmıştır. Kanunla ülkede sekiz adet BKA ile Bölge Kurulları oluşturulmuştur. Üçüncü Dönemde, İngiltere'deki bölgeselleşme ile ilgili olarak, 14 Mayıs 2002 tarihli Bölgeniz, Seçiminiz: İngiltere'nin Bölgelerinin Yeniden Canlandırılması isimli "Beyaz Kitap" ile yeni bir gelişme dönemine girilmiştir. Kitap,

halk oylamasına olumlu oy verecek bölgelerde, doğrudan bölgesel şura kurulmasına imkân vermiştir (Demirel, 2014, s. 88-89).

İngiltere'deki bölgesel stratejiler, BKA'ların faaliyete geçmesiyle yerel yönetimlerin gücünü arttırmıştır. 1999-2000'li senelerde kurulan BKA'lar, resesyon sürecinde iktisadi yapıyı “dönüştürme” sorumluluğunu almış, 2009 krizinde ise milli kalkınmaya önderlik etmişlerdir (Çelik, 2017, s. 82).

2.7.3. Fransa

Sanayi Devrimi'nden önce Fransa'da, bölgesel eşitsizliklerin az olduğu bilinmektedir. Devrim ile beraber sanayi alanları, kömür yatakları ile enerji ve maden kaynaklarının etrafında gelişmeye başlamıştır. Bu bakımdan ülkenin kuzeyi, güneyine göre daha hızlı kalkınmıştır. Batıda ve güneyde yapılan iktisadi çalışmalar, sınırlı kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki zamanda da sınai yatırımlarının büyük kısmının, Doğu ve Kuzey bölgelere yapıldığı bilinmektedir. Devrim ile büyüyen bölgesel eşitsizlikler, sonraki zamanlarda toplumsal ve siyasal sorunlara neden olmuştur. Eşitsizliğin giderilmesi amacıyla Provence, Korsika, Gaskonya ve Lanquedoc bölgelerinde bölgesel kalkınma amaçlı politikalar hayata geçirilmiştir (İldıraz, 2004, s. 136).

Devletin onay verdiği programlar içerisinde çalışmalarını devam ettiren, devlet yararını öncelik sayan ve özel sektörün idari yeteneğine güvenen ve değişikliğe izin veren işletmeler, az gelişmiş bölgelerde ihtiyaç duyulan altyapı çalışmalarını gerçekleştirerek, özel teşebbüslerin yatırım yapmalarına imkân sağlamıştır. 1963 senesinde Fransa'da, Ülke Düzenleme ve Bölgesel Aksiyon Delegasyonu (DATAR) oluşturulmuştur. DATAR'ın birinci vazifesi, Paris'le öteki bölgeler arasındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasıdır. DATAR ile ülkedeki bölgesel kalkınma faaliyetlerine kurumsal bir yön eklenmiştir (Demir, 2016, s. 46). DATAR üzerine düşen görevleri, ülkenin dördü deniz ötesinde, toplamda 26 bölgesinde gerçekleştirmektedir. Bu yerlerden biri ise Alsace Bölgesi'dir. Bu bölgede, bölgesel kalkınma ve bölgeler arasındaki dengesizliğin azaltılması amacı ile Alsace Kalkınma Ajansı (ADA) oluşturulmuştur. ADA, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Alsace Bölgesi'ndeki iktisadi ortamı tekrar harekete geçirmek maksadıyla 1950 senesinde kurulmuştur. ADA, aynı zamanda Fransa'nın ve Avrupa'nın ilk Kalkınma Ajansı olarak bilinmektedir (Apalı ve Yıldız, 2014, s. 14).

1968 senesinde bölgeselleşmeye geçiş konusu halk oylamasına sunulmuş ancak gerçekleşen oylamada hayır sonucu çıkmıştır. 1982 senesinde ise bölgeselleşmenin kabul edilmesiyle birlikte o seneden beri ülkenin bölgesel siyasetinde kalıcı değişimler olmuştur (Demir, 2016, s. 46).

2.7.4. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin, doğu ve batı bölgeleri açısından dengesizliğin en belirgin yaşandığı ülkelerden bir tanesidir. 1950’li yıllardan beri oluşturulan planlar doğrultusunda, Batı Çin’de bulunan doğal kaynaklar çıkartılmış, Doğu Çin bu kaynakları işlemiş ve bu şekilde bir üretim süreci yaşanmıştır. Fakat bu yapı doğu-batı arasında önemli iktisadi eşitsizlere neden olmuştur. Eşitsizliğin giderilmesi amacıyla ilk kez, 1980’lerde Deng Xiaoping tarafından İki Genel Strateji Planı yapılmıştır. Plana göre ilk olarak Doğu, diğer ülkeler ile ilişkilerini kuvvetlendirecek, kalkınma düzeyi belirli noktaya çıktığında da devlet, Orta ve Batı Çin’in kalkınması için önlemler hazırlayacaktır. İlk düzenlemelerin uygulanmasından sonraki 20 senelik süreçte Doğu, süratli biçimde gelişmiştir. Bu sebeple 2000 senesinde Çin Hükümeti, Batı’nın gelişmesi için hazırlanan planı uygulamaya sokmuştur (Alpaslan, 2013, s. 1).

Hükümetin, batı bölgelerine de yatırımcı çekmeye yönelik kapsamlı bir planı vardı. Bu plan içerisinde, ayrıntılı altyapı yatırımı uygulamaları ve yatırımcıların batıya gelmelerine imkân verecek özendirme çalışmalarını barındırmaktadır. Batı ve Orta Çin’i yatırımcılara açmak amacıyla 1999’da politikalar farklılaştırılmış, üç senede Batı bölgesiyle alakalı 30 çalışmaya neredeyse 73 milyar dolarlık bütçe tahsis edilmiştir. Batı Çin’in kalkındırılması, esasında orta vadeli bir girişimdir. Bu şekilde, batı öteki bölgelere oranla daha büyük büyüme rakamlarına ulaştırılmak istenmiştir (Kızıltan, 2004, s. 59).

Doğu’daki gibi, Batı Çin’de de üç iktisadi merkez noktası seçilmiş ve bu alanlara yatırım yapılmıştır. İşletmelerin Batı Çin’e yatırım yapmalarına yönelik fazlaca teşvik politikası uygulanmış, kalifiye işgücünün sağlanması amacıyla programlar hazırlanmış ve işletmelerin mallarını Çin’in diğer bölgelerine ve ülke dışına kolayca gönderebilmeleri için altyapı ve ulaşım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çin Hükümeti, önemli projeler gerçekleştirmiş olmasına rağmen, Doğu yine de Batı’nın çok daha ilerisindedir. Devlet, 12. Kalkınma Plan’ında bu gidişi revize etmek ve Batı’nın gelişmişlik seviyesini arttırmak amacıyla yeniden duruma ayrıntılı yer ayırarak, yeni

stratejik planlarını ilan etmiştir. Uzun vadeli kalkınma süreci oldukça güç olmasına karşın, dengesizliği gidermek için mühim bir hamle olduğu düşünülmektedir (Alpaslan, 2013, s. 9-10).

2.7.5. AB'nin Bölgesel Kalkınma Politikası

AB'nin esası olan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) meydana getiren ve 1957 senesinde yapılan Roma Anlaşması'nda, Avrupa Birliği politikalarının arasında bölgesel dengesizliklere karşı stratejilerin olacağı sinyali verilmiştir. Anlaşmanın ilk bölümünde, az gelişmiş bölgeler ile diğer bölgeler arasındaki var olan eşitsizlikler düşürülerek, birlik içerisindeki ekonomilerin kuvvetlendirilmesi ve bir bütün halinde gelişmesi amacından bahsedilmiştir. Birliği yaratan Roma Anlaşması ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'ndan itibaren günümüze kadar geçen zaman aralığında AB'nin esasları, iktisadi gücün uygulamaya koyulması ile gerçekleştirilmiştir. Bu iş ortaklığının, devamlı şekilde birliğe yeni giren üyeler ve aday devletlerle gelişimi sağlanmıştır (Atatorun, 2016, s. 32). Maastricht Antlaşması 1992 senesinde kanunlaşmış, 1994 senesinde Bölgeler Komitesi oluşturulmuştur. Komite'nin 350 üyesi içerisinde, bölge ve mahalli idare temsilcileri yer almaktadır (Mengi ve Algan, 2003, s. 174).

Avrupa Birliği'ndeki siyasi ortaklığın sağlanmasındaki temel amaç, güçlü bir iktisadi yapı kurarak, birlikteki diğer ülkelerin gelir ve refah seviyesini arttırmaktır. AB'nin başarılı olmasının nedeni ise, üye devletlerin iktisadi yapılarının rekabetten olumsuz etkilenmeyecek biçimde kuvvetli olması ve gelişmişlik seviyelerinin benzerliğidir. Bu sebeple birlik farklı sektörlerde stratejiler ortaya koymuştur. Bunlar, rekabet, para ve ortak tarım politikası gibidir (Dinler, 1998, s. 319). Avrupa Topluluğu'nun tarım alanında yaşadığı ve gelişmekte olan ülkelere farklı nitelikteki problemleri, Ortak Tarım Politikası (CAP)'nın meydana gelmesine sebep olmuştur ve böylece Roma Anlaşması'ndan önce CAP'ın ilk adımı atılmıştır (İnan, 2004, s. 147). Birliğe üye devletlerdeki bazı geri kalmış bölgelerin hem kendi ülkesine hem de AB'ye uyumu amacıyla Bölgesel Kalkınma Politikası uygulanmaktadır. Politikanın maksadı ise, geleneksel biçimde az gelişmiş, tarım ve sanayi de dönüşüm yaşayan yerlerin problemlerini azaltmak ve Dünya'nın iktisadi yapısındaki farklılaşmanın sebep olacağı bölgesel eşitsizliklerden korunmaktır (Dinler, 1998, s. 320).

RURBAN (sürdürülebilir kentsel-kırsal kalkınma için ortaklık), 2010 yılında Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen ve Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen bir hazırlık eylemidir. Amacı, şehirler ve kırsal alanlar için bölgesel ortaklık uygulamalarını analiz etmek, kentsel-kırsal girişimleri geliştirmek ve uygulamak için farklı aktörler arasında iyi bir işbirliği sağlamak, bölgesel çok düzeyli yönetişimi teşvik etmek, gelişmiş kırsal-kentsel işbirliğinden olası ekonomik ve sosyal kazanımları değerlendirmek, bölgesel rekabet gücünün ve bölgesel yönetişimin geliştirilmesi için kentsel-kırsal ortaklığın potansiyel rolünü belirlemek, kentsel-kırsal işbirliğini desteklemek için, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve kırsal kalkınma için Avrupa Tarım Fonu aracılığıyla AB finansmanının, en iyi şekilde nasıl kullanılabileceğini göstermektir (<http://ec.europa.eu>).

Bölgesel Politika iki ana fon ile sağlanmaktadır. Bunlar Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu ve Uyum Fonu'dur. Ek olarak Avrupa Sosyal Fonu, kırsal kalkınma için Avrupa Tarım Fonu, Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu ve Avrupa Yapısal ve Yatırım Fonları bulunmaktadır. Bölgesel Politika, istihdam yaratma, iş rekabeti, ekonomik büyüme, sürdürülebilir kalkınma ve vatandaşların yaşam kalitesini iyileştirmek amacıyla Avrupa Birliği'ndeki tüm bölgeleri ve şehirleri hedeflemektedir. Bu hedeflere ulaşmak ve tüm AB bölgelerindeki farklı kalkınma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, 2014-2020 yılları arasındaki Uyum Politikası için 351,8 milyar Avro toplam AB bütçesinin neredeyse üçte biri ayrılmıştır (<http://ec.europa.eu>).

BÖLÜM III

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, kuramsal olarak incelenen bölgesel kalkınma yaklaşımı çerçevesinde, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana, Osmaniye illerinin sosyal ve ekonomik yapılarını incelemektir. İnceleme sonucunda elde edilen veriler, karşılaştırmalı bakış açısıyla değerlendirilecektir. Son olarak, bölgenin gelişmişlik düzeyini arttıracak öneriler verilecektir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada ikincil verilerden yararlanılacaktır. Veriler TÜİK'in veri tabanından, özel ve resmi kurumların raporlarından, monografi ve saha araştırmalarından elde edilerek derlenecektir. Elde edilen veriler, karşılaştırmalı bakış açısıyla değerlendirilecektir.

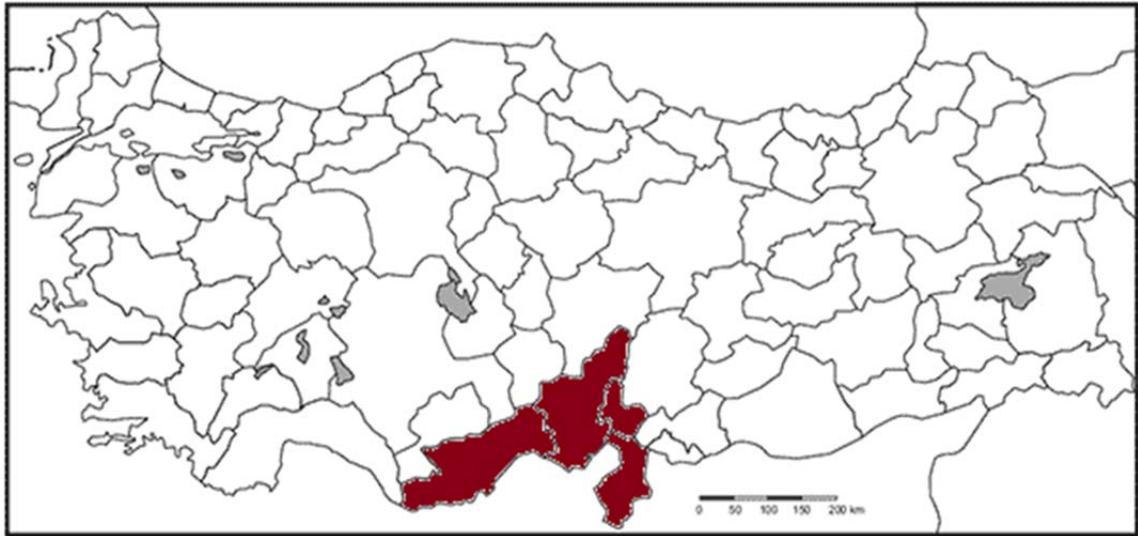
BÖLÜM IV

BULGULAR

4.1. Bölgesel Kalkınma ve Çukurova Bölgesi Çukurova

Bu bölümde, kuramsal olarak incelenen bölgesel kalkınma teorisi çerçevesinde, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Adana, Mersin ve Osmaniye şehirleri ele alınarak, bölgenin kalkınmışlık seviyesinin nasıl daha fazla arttırılabileceği, Çukurova'nın Türkiye'nin diğer bölgelerine oranla üstünlükleri ve Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge olabilirliği üzerinde durulacaktır. Bu çalışmada şehirlerin sosyal ve ekonomik yapıları hakkında bilgi sahibi olmak adına, nüfus, göç, eğitim, sağlık, turizm, sanayi, ticaret, tarım, hizmetler, ulaşım, lojistik ve enerji sektörleri ile ilgili veriler ve bilgiler sunulacaktır. Elde edilen veriler, karşılaştırmalı bakış açısıyla değerlendirilecektir. Son olarak, bölgenin gelişmişlik düzeyini arttıracak öneriler verilecektir.

4.1.1. Çukurova Bölgesi'ne Genel Bir Bakış

Şekil 1. Türkiye Siyasi Haritası'nda Çukurova Bölgesi'nin konumu

Kaynak: www.kadirhoca.com, 2018.

Çukurova Bölgesi, Akdeniz Bölgesinde bulunan Mersin, Adana, Osmaniye ve Hatay şehirlerini kapsayan bir bölgedir. Bölgenin nüfusu, 2017 verilerine göre altı milyonun üzerinde olup, Türkiye'nin en büyük nüfus sayısına sahip bölgelerinden bir

tanisi olarak bilinmektedir. Bölgenin en batısında Anamur, en doğusunda İskenderun, en güneyinde Yayladağı ve en kuzeyinde Tufanbeyli ilçeleri bulunmaktadır.

Çukurova Bölgesi, eski dönemlerde bireylerin yerleşmesi ve iktisadi faaliyetlerini devam ettirebilmesi için uygun bir yer olmuştur. Verimli bir ova olmasından dolayı, çok farklı tarım ürünlerinin yetiştiği uygun bir iklimi ve Toros dağlarından gelen akarsuların meydana getirdiği alüvyonlu toprakları vardır. Dahası, bir yandan Güneydoğu ile İç Anadolu ve Mezopotamya, diğer yandan Suriye üzerinden Akdeniz' in doğu kesimleri arasında önemli bir geçit noktasında yer almaktadır. Çukurova'nın deniz ulaşımına müsait bir sahil kesimi ve Akdeniz'in öteki şehirleri ile kolay bağlantısı olması, ovayı daha da mühim kılmaktadır (Kara, 1989, s. 115).

Türkiye geneline bakıldığında, artan ticari ve iktisadi gelişime sayesinde Orta Asya, Avrupa ve Akdeniz Bölgesi'nde ulaştırma talebinde yükseliş meydana gelmiştir. AB, Orta Asya, Kafkaslar, Akdeniz ve Karadeniz'i arasında bir köprü niteliği olan Türkiye'nin güzel bir fiziki konumu vardır. Çukurova Bölgesi ise; Türkiye içerisindeki konumu, üretim miktarı, geniş alanı, yurt içi ve dışına olan çok yönlü bağlantının sağladığı üstünlüklerle hem Türkiye'nin hem de Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'in en önemli ulaştırma ve lojistik merkezi görevindedir. Çukurova, limanı, serbest bölgeleri, demiryolu, tır filoları, havalimanı, köklü sanayi kültürü ve bu kültürle gelişen insan kaynakları tarzı ile lojistik ve endüstri faaliyetleri için uygun şartları barınmaktadır. Ayrıca üniversiteleri, organize sanayi bölgeleri teknoloji parkları, iş geliştirme merkezleri etkin sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşlar arasında gelişmeye başlayan iş ortaklıkları bölgenin diğer üstünlükleridir (ÇKA, 2011, s. 38).

Çukurova, 1970'lerden beri en çok göç alan bölgelerden bir tanesidir. 2008 yılından sonra ise Çukurova, göç veren bölge konumuna ulaşmış ve göç sayısında giderek artış yaşanmıştır. Ek olarak Bölge'de, 2000'li senelerden sonra kırdan şehre yoğun bir göç gerçekleşmiş ve son yıllarda Adana'nın yalnızca %11,2'si, Mersin'in ise %21,1'i kırsal yerlerde yaşamaktadır. Şehirleşme, süratli ve dengesiz biçimde artmış, kırsal yerlerin nüfusu giderek azalmıştır. Bölge, elverişli iklim şartları, fiziki nitelikleri, verimli toprakları ve sulama olanakları ile tarımsal alanda Türkiye'de önemli bir konuma ulaşmıştır. Çok sayıda ürünün üretim miktarı, çeşitliliği ve verimliliğinde Türkiye çapında birinci sırada bulunmaktadır. Tarımda başarılı olan Çukurova'nın sanayisi de, hammaddeye ulaşımın rahatlığı sebebiyle tarımdan direkt veya dolaylı biçimde etkilenen gıda ve tekstil ürünleri imalatı gibi sanayi alt kollarına

dayanmaktadır. Çukurova, günümüzde de tarımda ve tarıma dayalı sanayide iş gücü oranları oldukça yüksek seviyelerdedir (ÇKA, s. 8, 2013).

Çukurova Bölgesi genel olarak Akdeniz iklimine sahip olmasından ötürü yazları oldukça sıcak ve nemli, kışları ise ılık ve yağışlı olmaktadır. Bu durum, tarım ürünlerinin çeşitliliğini arttırmış ve ekim alanını genişletmiştir. Çukurova Bölgesi'nde, 2017 yılında işlenen tarım alanları toplamı 919.249 hektardır. Adana, 427.031 hektarlık işlenen tarım alanı ile öne çıkmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Bölgeye su potansiyelleri açısından bakıldığında, Türkiye'nin toplam yer üstü su potansiyeli 186,05 km³ /yıl, Çukurova'da ise bu sayı, 23,66 km³ /yıl'dır. Çukurova, Türkiye'deki potansiyelin nerdeyse %12'sidir ve yer üstü su kaynakları bakımından Türkiye'de önemli bir konumdadır. Ancak su kaynaklarının bölgedeki dağılımında eşitsizlik vardır. Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin etkisi ile Adana'nın su kaynakları Mersin'den yaklaşık üç katı kadardır. Yer altı su kaynaklarında Türkiye'nin toplam çekilebilir su potansiyeli 13.660 hm³ /yıl, Çukurova'da ise 733 hm³ /yıl'dır. Yani bölge, Türkiye'nin %5'ini oluşturmaktadır. Bu noktada da Adana'nın su potansiyeli galip gelmektedir. Çukurova içerisindeki bu eşitsizlik, bölgedeki iktisadi faaliyetlerin, bilhassa da tarımsal faaliyetlerin niteliklerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır (ÇKA, 2011, s. 51).

Çukurova, iktisadi faaliyetler bakımından gelişmiş bir yerdir. Çukurova'da, iktisadi faaliyetlerin dağılımına bakıldığında; Mersin'in Erdemli, Silifke ve Anamur ilçelerinde tarım ve turizmin, Adana'nın Kozan ve Ceyhan ilçelerinde tarım ve sanayinin, Adana-Tarsus-Mersin anakent alanında tarım, sanayi ve turizmin yoğunlaştığı gözlemlenmektedir (ÇKA, 2015, s. 12). Bölge genelindeki iktisadi faaliyet kollarından özellikle tarım alanında kooperatifçiliğin etkisi görülmektedir. Bu konudaki en önemli örnek Adana, Tarsus ve Yenice Tarım Satış Kooperatiflerinin bir araya gelerek oluşturduğu Çukobirlik'tir. Yaklaşık 80 yıl önce pamuk için kurulan kurum geçmişte önemli başarılarla imza atmış olup günümüzde faaliyetine devam etmemektedir. Ayrıca bölgedeki her ilde ve ilçelerinde Tarım Kredi Kooperatifleri bulunmakta, tarımsal üretimde öne çıkan Çukurova'da tarımsal üretim ve üreticiler kooperatiflerce desteklenmekte ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlanmaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında, Çukurova Bölgesi için DPT tarafından ilk kez 1960'larda Çukurova Bölge Plan'ı, 1980'lerde ise Çukurova Bölgesi Kentsel Gelişme Projesi hazırlanmıştır. Bu planlarda, bölgenin ihtiyacına göre öncelikler belirlenmiştir ancak DPT bir süre sonra planları yürürlükten kaldırmıştır. Türkiye'de AB'ye uyum

süreci ile kalkınma ajanları çalışmalarına başlanmıştır. Kalkınma ajanlarının ilk örneklerinden biri olan Çukurova Bölge Ajansı (ÇKA), 2007 yılında Adana merkezli olarak faaliyete geçmiştir. Mersin ve Adana illerini kapsayan ÇKA, bölgedeki eşitsizlikleri azaltacak ve bölgenin potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla bölgenin cazibesini arttıracak çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Ancak günümüzde, Çukurova’da bölgesel dengesizliklerin hala var olduğu bir gerçektir.

Son yıllarda Çukurova’nın önemini arttırmak ve Marmara Bölgesi’nde yaşanan sıkışıklığı ve göç problemini önlemek adına, Çukurova Bölgesi’nin alternatif bir bölge olabileceği üzerine tartışmalar söz konusudur. Bu anlamda, Marmara’da yaşanan alan darlığı, göç sorunu, deprem riski, ulaşım sorunları, hayat pahalılığı gibi etmenler sebebiyle Çukurova’nın, verimli ve geniş toprakları, sanayisi, turizmi, iklimi ve doğal güzellikleri ile alternatif bir cazibe merkezi olabileceği düşünülmektedir. Ancak bunun gerçekleştirilebilmesi için hem devlete hem de kişilere ve kurumlara görevler düşmektedir. Öncelikle bölgesel eşitsizliklerin ortadan kaldırmak ve bölgeyi her yönden daha da geliştirmek öncelikli amaçtır. Ar-Ge harcamalarını, her alanda arttırarak inovasyona önem veren bir eğitim ve üretim anlayışı ile sosyal ve ekonomik yapıyı güçlü kılmak gerekmektedir.

4.1.1.1. Mersin İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Mersin, Akdeniz Bölgesi’nde bulunan, etrafını Toros dağlarının çevrelediği bir sahil kentidir. Geçmişi, milattan öncelere dayanan şehrin, yüzyıllar itibariyle çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yaptığı ve zengin bir kültürel mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Şehir, Akdeniz iklimine uygun biçimde yazları çok sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlıdır. Toroslara çıkıldıkça karasal iklim özellikleri görülmektedir.

Mersin tarihte ufak bir iskele merkezli şehir olarak kurulmuş ve iskelesi sayesinde, bulunduğu alanda deniz ticaretinin gelişmesine katkı sağlamıştır. 19. yüzyılın ortaları ile birlikte Mersin iskelesi, bütün bölgenin Akdeniz’den dışa açıldığı bir kapı görevini üstlenmiştir. O döneme ait ulaşılan yazışmaların büyük kısmında da Mersin iskelesinin ticari kullanımından ve gelişiminin hızla arttığından söz edilirken, ek olarak yabancı vatandaşların da şehre büyük ilgisi olduğu ifade edilmektedir (Doğan, 2017, s. 176).

Günümüzde kozmopolit bir yapıya sahip olan kent, doğal güzellikleri, iklimi, tarımsal ürün çeşitliliği, serbest bölgesi, organize sanayi bölgesi, üniversiteleri ve limanı

ile lojistik gücüne ve Dünya’da ve Türkiye’de önemli bir konuma sahiptir. Mersin’in en önemli iki akarsuyu Tarsus (Berdan) Çayı ve Göksu Irmağı’dır. Bunların dışında çok sayıda doğal gölleri, çayları ve dereleri vardır. Mersin şehrinin yer altı zenginlikleri ise şu biçimde sayılabilir:

Mersin: Kromit (Musalı), kireçtaşı, çimento hammaddesi - Arslanköy: kireçtaşı, dolomit

Tarsus: Linyit, demir, manyezit

Erdemli: Krom

Silifke: Barit, demir, dolomit, linyit, kireçtaşı

Mut: Linyit, kireçtaşı

Gülнар: Demir, dolomit;

Aydıncık: Dolomit, kuvarsit

Anamur: Barit, bakır-kurşun-çinko, demir-fosfat

(<http://www.mersinkulturturizm.gov.tr>).

Mersin’in 2014 yılı verileri ile kişi başına düşen GSYİH 21.217 TL’dir. Mersin şehrinin ilçeleri Akdeniz, Anamur, Aydıncık, Bozyazı Çamlıyayla, Erdemli, Gülнар, Mezitli, Mut, Silifke, Tarsus, Toroslar, Yenişehir’dir. Türkiye’de il merkezine en uzak ilçe Anamur’dur. Bu durum merkezle olan bağlantıda kopukluk yaşanmasına sebep olmaktadır. Kopukluğun bir diğer sebebi ise Mersin’in Silifke’nin batısındaki ilçelerle ulaşımın zor olması yüzündendir. Ancak son yıllarda hizmete açılan tünellerle ulaşım konusunda iyileştirmeler yapılmaktadır.

Mersin’de Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO)’nın desteği ile Mersin Üniversitesi tarafından cazibe merkezleri programı kapsamında Türkiye’nin ilk Genç Girişimcilik Merkezi 2018 yılında açılmıştır. Bu merkez sayesinde genç ve yenilikçi girişimcilerin fikirleri desteklenerek bölgenin rekabet gücü artırılıp kalkınma sürecine destek verilecektir. Ek olarak Mersin’de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) tarafından, 2003-2016 seneleri arasında 5339 işletmeye 46.788.843 TL, 2017 senesinin ilk altı ayında ise 818 işletmeye 14.539.742 TL destek verilmiştir ve çok sayıda kişiye istihdam sağlanmıştır (<http://www.mersin.gov.tr>).

Nüfus ve Göç: Mersin kozmopolit bir şehir olmasından ötürü, farklı kültürleri içerisinde barındırmaktadır. Şehirde Müslüman, Ermeni ve Hristiyan vatandaşlar hoşgörü içerisinde yaşamaktadır. Çok dilli ve çok dinli olmasının yanı sıra doğu ve

batının bir sentez halinde bulunduğu nadir şehirlerden bir tanesidir. Tablo 2’de belirtilen yıllar arasında nüfus miktarı ve artış hızı verilmiştir. Tabloya göre nüfus miktarı artış gösterse de yıllar itibariyle artış hızı çoğunlukla azalmaktadır.

Tablo 2.

Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) ’ne Göre Nüfus Miktarı ve Artış Hızı,

YIL	Toplam Nüfus	Yıllık nüfus artış hızı (binde)
2008	1602908	4,36
2009	1640888	23,42
2010	1647899	4,26
2011	1667939	12,09
2012	1682848	8,9
2013	1705774	13,53
2014	1727255	12,51
2015	1745221	10,35
2016	1773852	16,27
2017	1793931	11,26

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Nüfus, 2018.

Mersin, 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin bir ili olduğu zamanlardaki gibi Cumhuriyet Dönemi’nde de nüfusu göçler nedeniyle hızlı artış göstermiştir. Bu göçlerin sonucunda, göçün yapısı ve ildeki etkisi, tarihsel ve sosyolojik farklılıklara sebep olmuştur. Cumhuriyet döneminde Mersin, bilhassa liman şehri olması, tarım ve ticaret yapılan bir şehir pozisyonunda olmasından ötürü, Anadolu’daki cazibe merkezlerinden biri olmayı başarmıştır. Özellikle Orta Anadolu’dan ve çevresindeki ilçe ve köylerden göç alan bir şehir haline gelmiştir. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki vatandaşlar da bu bölgeye yoğun şekilde göç etmişlerdir. Bu vatandaşlar, hem siyasî nedenlerle hem de yaşadıkları maddi sorunlar sebebiyle Çukurova Bölgesi’ni tercih etmişlerdir. Sonuçta şehir olarak Mersin, bu durumdan fazlasıyla nasibini almıştır (Özdemir, 2009, s. 142-144).

Mersin nüfusu, 1980 sonrası hızlı bir göçe maruz kalarak sürekli artmıştır. Bu artış, bölge ve Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmiştir ve sonuçta Mersin bir göç

merkezi haline gelmiştir. Türkiye'ye benzer şekilde Mersin'de de şehirleşmenin gelişiminde itici ve çekici güçlerin etkisi vardır. Bu güçlerin sayesinde şehirler gelişimini devam ettirmektedir. Süreç içerisinde Mersin, ılıman iklimi, iş gücü potansiyeli, hayat şartlarının uygunluğu, turizm, sanayi, ticaret ve son 10 yıldır da üniversite olma nitelikleri ile çekici olmuştur. Fakat çekicilik sonucunda Mersin'e göç yapılan göçün, bir de itici güç tarafı vardır. İtici güçler ekseninden bakıldığında, Mersin'de gecekondulaşma, düzensiz yapılaşma, çevre kirliliği gibi birçok problem meydana gelmiştir (<http://www.mersinkulturturizm.gov.tr>).

Tablo 3.

Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Durumu,

YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2008	46776	50110	-2,08
2009	48377	49209	-0,51
2010	50430	51739	-0,79
2011	51328	54630	-1,98
2012	46721	53523	-4,03
2013	51468	55482	-2,35
2014	55598	54843	0,44
2015	56171	58404	-1,28
2016	54962	52763	1,24
2017	54492	55393	-0,5

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Göç, 2018.

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı 'da Mersin'e olan göçü arttırmıştır ve yukarıda belirtilen sorunlar artarak devam etmektedir. Savaş sebebiyle Türkiye'ye 3,5 milyonun üzerinde mülteci geldiği, bunların 300 bin kadarının Mersin'de yaşadığı bilinmektedir. Tablo 3, son 10 yıldır Mersin'in aldığı ve verdiği göçü göstermektedir. Görüldüğü üzere bölgede, son yıllarda alınan göç ile verilen göç sayısı yakın seyretmekte ve az da olsa iki öncül de artmaktadır. Net göç hızı ise dengesiz seyretmesine rağmen eksi değer almaktadır. Ancak TUİK verilerine yabancılar dâhil edilmediğinden, Suriyeli vatandaşların etkisini tablo 3 içermemektedir.

Eğitim: Beşeri sermaye, diğer üretim faktörlerini tek çatı altında toplayan esas faktörlerden bir tanesidir. Kaliteli ve verimli bir eğitim sisteminin iktisadi yapıya katkısının büyük olması bazı etmenlere bağlıdır. Mesela, en kazançlı piyasalardan faydalanmayı teşvik eden, tamamlayıcı yatırımları destekleyen ve iş gücü istihdamını en yüksek seviyeye ulaştıracak iktisadi stratejilere ihtiyaç vardır. Soyutlanmış şekildeki eğitimin arttırılmasının, fazla iş imkânı yaratmayacağı düşünülmektedir. Fakat yaratılan iş imkânını daha verimli ve etkili bir biçimde devamını gerçekleştirir (Baş, 2004, s. 140).

Tablo 4.

Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfus (15 yaş ve üzeri) %,

YILLAR	2008	2009	2010	2011	2012
Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam	7,07	8,42	8,62	9,91	10,48
YILLAR	2013	2014	2015	2016	2017
Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam	11,64	12,57	13,69	14,41	14,86

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Eğitim, 2018.

Not: Yabancılar dâhil edilmemiştir.

Mersin’de biri devlet, ikisi vakıf üniversitesi olmak üzere şehirde 3 Adet üniversite bulunmaktadır. Tablo 4’te, son 10 yıldır Mersin’deki lise üstü eğitimin, toplam Mersin nüfusuna oranları verilmiştir. Oranın giderek büyümekte olduğu görülmektedir. 2017 yılında Türkiye genelinde ise bu oran 15,27’dir ve Mersin bu oranın az da olsa gerisinde kalmaktadır. Yine 2017 yılında TR62 bölgesinde ise bu oran 14,61’dir. Özellikle merkezdeki ilçelerde eğitim oranı daha yüksekken, merkeze olan uzaklık arttıkça eğitim oranı da düşmektedir. Bu Çukurova Bölgesi’nin genelinde gözlemlenen bir durumdur. Mersin ilinde 24 adet kütüphane bulunmaktadır.

Sağlık: Bir ülkenin modern sağlık hizmetlerine sahip olması ülkenin gelişmişlik durumu ile yakından alakalıdır. Sağlık sektörünün iyi olduğu bir bölgenin kalkınma seviyesi yüksek olacaktır. Türkiye’de son yıllarda yaşanan gelişmeler doğrultusunda olumlu yönde gelişmeler elde edilmiştir.

Tablo 5.

Mersin İlinde 2007-2016 Yılları Arası Hastane, Yatak ve Personel Sayıları,

YIL	Toplam / Kurum Sayısı	Toplam / Yatak Sayısı	Sağlık personeli sayısı: Toplam Hekim	Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı
2007	18	3160	1832	198
2008	19	3133	1923	195
2009	20	3038	2108	185
2010	23	3192	2236	194
2011	24	3205	2305	192
2012	24	3279	2311	195
2013	24	3360	2383	197
2014	25	3511	2454	203
2015	26	3808	2431	218
2016	27	3822	2480	215

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sağlık, 2018.

Tablo 5’te, Mersin ilindeki yıllar itibari ile sağlık hizmetleriyle ilgili veriler verilmiştir. Tabloya göre sağlık personeli ve hastane sayılarında, yıllar itibariyle artış gözlemlenmektedir. 2017 yılında ise 1300 yatak kapasiteli Türkiye’nin ilk şehir hastanesi Mersin’de açılmıştır. Olumlu gelişmeler yaşanmasına karşın hala kat edilmesi gereken çok yol vardır. Örneğin 2016 yılında Türkiye genelinde yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı 273 iken, Mersin 215 yatak sayısı ile ortalamanın gerisinde kalmaktadır.

Turizm ve Kültür: Coğrafi konum ve tarihsel mirasın meydana getirdiği kültür birikimi, Mersin’in turizm potansiyelinin oluşmasında en etkili faktörlerdir. Sahilleri ve verimli ovaları ile Mersin, neolitik çağdan günümüze kadar devamlı bir yerleşim merkezi olmuştur. Antik ören yerleri, denizi, narenciye bahçeleri ile çevrili yeşil doğası

ve kültürel etkinlikleriyle büyük bir turizm potansiyelini içerisinde barındırmaktadır. Mersin, fiziki konumu sayesinde, Akdeniz Bölgesi'nde Çukurova'nın batısında, Doğu Akdeniz Havzası'nın mühim bir kısmını çevrelemektedir. Şehir 330 km'lik sahil şeridiyle, Türkiye'nin en uzun sahil şeritlerinden birine sahiptir (Samırkaş, 2010, s. 6).

Tablo 6.

Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arasında Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Turist Sayısı,

YIL	Yabancı	Vatandaş
2008	100226	479242
2009	91192	386657
2010	116959	309435
2011	115434	387358
2012	103247	426217
2013	113025	495249
2014	130982	472323
2015	147432	475720
2016	93259	688583
2017	134866	915330

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Turizm, 2018.

Hem Çukurova Bölgesi'nde hem de Mersin'de turizm sektörü önemli bir paya sahiptir. Tablo 6'da, on yıllık süreç içerisinde Mersin'de konaklayan yerli ve yabancı turist sayısı verilmektedir. Sayılar Dünya'da ve Türkiye'de yaşanan olumsuzluklar sebebiyle inişli çıkışlı bir görünümündedir. 2017 yılında bir önceki yıla göre hem yerli hem de yabancı turist sayısında büyük bir artış gözlemlenmiştir. Aynı yılda TR62 bölgesine gelen yabancı turist 259.746 iken yerli turist ise 1.894.112'dir.

Şehrin kültür turizmini oluşturan 8'den fazla müze, çok sayıda tarihi kalıntı, antik ören yerlerine ek, çevre illerinde kültür mirasının zengin olması sebebiyle büyük bir potansiyele sahiptir. Ayrıca şehir, Kilikya bölgesinde yer aldığından, farklı dinlere ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle, inanç turizmi için de tercih edilmektedir. Şehir, yazları çok sıcak olmasından ötürü, yayla turizmi seçeneği de bulunmaktadır. Mersin'in turizmle ilgili en büyük şansı, deniz turizmi potansiyelinin çok yüksek oluşudur. Ancak otel kaliteli otel ve personel sayısı, altyapı ve tanıtım eksikliği sebebiyle şehir, Akdeniz

Bölgesi'nin özellikle deniz turizminde başarılı şehri Antalya kadar iyi konumda değildir.

Sanayi ve Ticaret: Mersin şehri, Türkiye'de sanayinin geliştiği, sanayileşmenin toplumsal gelişmede etkili olduğu şehirlerden bir tanesidir. Sahip olduğu kaynakları, sanayi alt yapısı, nitelikli iş gücü potansiyeli, ulaşım imkânlarının çeşitliliği, iç ve dış piyasalara yakınlığı, Mersin şehrinin sanayisinin gelişmesindeki temel etkenlerdir. Mersin ilinin Türkiye ve Akdeniz Bölgesi sanayi kurumları içerisindeki payı, çok önemlidir. Çok yönlü olarak, yatırım isteklerini karşılayacak sanayi alt yapısını elinde bulunduran şehirde, girişimciler için farklı sektörlerde uygun yatırım imkânları vardır (ÇKA ve Türkiye Kalkınma Bankası, 2014, s. 88).

Şehrin sanayisi sektörler göre incelendiğinde % 28'lik bir oran ile gıda sektörü ilk sıradadır. Öteki sektörler; % 11 ile metal, % 10 ile plastik, % 7 ile inşaat, maden, tekstil ve makine sektörleri şeklinde sıralanmaktadır. İstihdam bakımından incelendiğinde ise, % 18'lik bir oran ile yine gıda sektörü ilk sırada bulunmaktadır. Diğer sektörler ise; % 15 ile tekstil, % 14 ile metal, % 9 ile plastik, % 7 ile makine ve cam sektörleri şeklindedir. Şehrin iktisadi yapısında ticaret ve tarımdan sonra sanayi sektörü üçüncü sırada bulunmaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 217). Şehirde, Mersin Tarsus Organize Sanayi Bölgesi ile Silifke Organize Sanayi Bölgesi olmak üzere iki tane OSB bulunmaktadır.

Tablo 7.

Mersin İlinin 2007-2014 Yılları Arası İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Sanayi Üretimi (TL),

YIL	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla (2009 bazlı) : Sanayi
2007	2 689 975
2008	3 024 268
2009	2 790 212
2010	3 452 529
2011	4 503 891
2012	5 192 155
2013	6 176 507
2014	7 373 174

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sanayi, 2018.

Tablo 7’de belirtilen yıllar arasındaki sanayi üretim miktarları verilmiştir. Üretim miktarı yıllar geçtikçe artmaktadır. TR62 bölgesine bakıldığında ise 2014 yılında bu sayının 19.328.260 olduğu bilinmektedir. Türkiye genelinde sanayi üretim miktarı 576.440.635 olup, bölgenin üretimi Türkiye’nin % 3,35’i kadardır.

Şehrin önemli ticaret merkezlerinden bir tanesi, Mersin Serbest Bölgesi’dir. Mersin Serbest Bölgesi, 1987 yılın kurulmuş olup, Türkiye’nin ilk serbest bölgesi özelliğine sahiptir. 2018 yılı 31 Ekim itibariyle ticaret hacmi 2.307.000.000 \$ olarak gerçekleşmiştir. Ticaret hacminin ülkelere göre dağılımı Türkiye %36, OECD Ülkeleri %24’ü, İslam Ülkeleri %20, Türki Cumhuriyetler %2, diğer Batı Avrupa Ülkeleri %1’dir, sektörler göre dağılımı ise %64’ü sanayi, %36’sı tarım şeklindedir (www.mesbas.com.tr).

Tarım: Mersin, Akdeniz ikliminin etkisinde olan ve bu iklimi karakterize eden meyvelerin yoğun şekilde yetiştiriciliğinin yapıldığı şehirlerden bir tanesidir. Şehirde, Turunçgiller ve zeytin ilk sıralarda olmak üzere üzüm, şeftali ve kayısı eskiden beri en fazla yetiştirilen meyveler arasındadır. Diğer taraftan iyileştirme çalışmaları ve yeni ürünlerin deneme ekimlerinden çıkan olumlu neticelerle, Mersin’deki ürün yelpazesinde son senelerde hızlı bir çeşitlilik tespit edilmiştir. Ek olarak örtü altı yetiştiriciliğin yaygınlaşmasıyla ilk olarak muz ve çilek yetiştiriciliği olmak üzere örtü altı meyvecilikte de (bodur meyvecilik) önemli gelişmeler yaşanmıştır (Akova ve Şahin, 2018, s. 272).

Tablo 8.

Mersin İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Miktarı,

YIL	Örtü altı sebze ve meyve üretimi: Toplam (ton)	Bitkisel üretim değeri (1000 TL)	Hayvansal üretim Değeri (1000 TL)
2008	903501	3906631	315.497
2009	907795	3972288	335.871
2010	876325	4033073	506.350
2011	1095761	4330968	288.394
2012	1098250	4329428	338.302
2013	1037445	4217463	289.192
2014	1209683	4681033	313.476
2015	1223858	5526940	365.264
2016	1322917	6154276	379.314
2017	1532391	7334443	418.420

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Tarım, 2018

Tablo 8’de son 10 yıldaki örtü altı üretim değeri ve toplam bitkisel ürün değeri yer almaktadır. Yıllar itibariyle üretim miktarı giderek artmaktadır. Özellikle 2017 yılında hızlı bir artış söz konusudur. Mersin 1.595.300 hektarlık yüzölçümü ile ülkenin yaklaşık % 2’sini oluşturmaktadır. İlin yüz ölçümünün % 53’ünü ormanlık, % 25’ini tarım, % 18’ini tarım dışı, % 4’ünü de çayır ve mera alanı oluşturmaktadır (Mazlum, 2010, s. 136). Ülkenin toplam limon üretiminin %70’i, toplam muz üretiminin %72’si, toplam çilek üretiminin %40’i, toplam yaş meyve üretiminin %13,4’ü Mersin’de gerçekleşmektedir (www.mersin.gov.tr).

Tablo 9.

Mersin İlinde 2016 Yılı Bitkisel Üretimde Öne Çıkan Ürünler,

Ürün	Türkiye Geneli (Ton)	Mersin (Ton)	Mersin'in Payı %	Türkiye Sıralaması
Muz	305.926	221.064	72	1.
Limon	850.600	587.392	70	1.
Çilek	415.050	164.988	40	1.
Kesme Gül (Adet)	89.415.150	15.554.680	17	2
Biber	2.457.822	273.792	11	2.
Mandalina	1.337.037	1.652.251	12	3.
Salatalık	1.811.681	211.239	12	3.
Üzüm	4.000.000	287.429	7	4.
Portakal	1.850.798	275.147	15	4.
Domates	12.600.000	941.232	7	5.
Karpuz	3.928.892	139.900	4	6.
Mısır (Tane)	6.800.192	190.167	3	11.

Kaynak: T.C. Mersin Valiliği, 2018.

Tablo 9’da, 2016 yılında Mersin’deki bitkisel üretimde öne çıkan ürünler verilmiştir. Türkiye genelinde limon, muz ve çilek üretiminde Mersin, ilk sırada yer alırken, diğer birçok ürünün üretiminde de oldukça başarılı bir performans göstermiştir.

Mersin şehrinin iktisadi yapısının önemli unsurları arasında Mersin Limanı ve Mersin Serbest Bölgesi vardır. Bölgede üretilen tarım ürünlerinin ihracatı Mersin

limanından gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple, öncelikle bakliyat ve narenciye olmak üzere, şehrin çok sayıda tarımsal ürünün fiyat borsasının merkezi konumundadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 217).

Hizmetler: Ekonomide, tarım, sanayi ve hizmet sektörü esas sektörlerdendir. Gelişmiş ülkelerde 1950'lerden beri hizmetler sektörünün, diğer iki sektörü geçerek öne çıktığı bilinmektedir. Sonraki senelerde sektör sadece gelişmişlerle sınırlı kalmayıp, gelişmekte olan ekonomilerde de ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde sektörün önemi artmıştır ve bu ülkelerin hizmet ticaretinden kazançlarını arttırmak maksadıyla yatırımlarının büyük kısmını bu hizmetlere kaydırmışlardır. Çünkü hizmetler sektörünün, bütün ülkelerin refah düzeyini arttıran ve gelişmişlik seviyesini yükselten bir sektör olduğu düşünülmektedir (Özsağır ve Akın, 2012, s. 312).

Tablo 10.

Mersin İlinde 2007-2014 Yılları Arası Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü,

Yıllar	Hizmet (TL)
2007	5.435.615
2008	9.860.744
2009	9.967.486
2010	11.430.642
2011	13.326.715
2012	15.725.265
2013	17.521.916
2014	20.429.710

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Hizmet, 2018.

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) kapsamında, Dünya Ticaret Örgütünün oluşturduğu sınıflandırma da 12 tane hizmet alt sektörü bulunmaktadır. Bunlar, ulaştırma hizmetleri, haberleşme hizmetleri, çevre hizmetleri, müteahhitlik ve ilgili mühendislik hizmetleri, eğitim hizmetleri, dağıtım hizmetleri, mali hizmetler, sağlıkla ilgili ve sosyal hizmetler, mesleki hizmetler, turizm ve seyahat ile ilgili hizmetler, eğlence, kültür ve spor hizmetleri, , başka yere dâhil edilmemiş diğer hizmetlerdir (Özsağır ve Akın, 2012, s. 313-314). Tablo 10'da Mersin'deki hizmet sektörünün yıllar itibariyle elde etmiş olduğu hasılat tutarları verilmiştir. 2007-2014

arası tutarların sürekli arttığı gözlemlenmiştir. Mersin ili turizm hizmetleri ile öne çıkmaktadır.

Tablo 11.

2014 Yılında Mersin İlinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),

İL	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler Toplamı	Vergi- Sübvansiyon	GSYİH
Mersin	2 092 498	6 778 094	13 455 838,4	22 326 430,3	2 917 391,5	25 243 821,8

Kaynak: TÜİK, www.tuik.com, 2018

Tablo 11’de 2014 yılında iktisadi faaliyet kollarına göre elde edilen hasılat tutarları verilmiştir. Hizmetler sektöründe, tarım ve sanayiye göre çok yüksek kazanç elde edilmiştir. Aynı yıl verilen 2.917.394 TL destekle GSYİH 25.243.821,8 TL olarak gerçekleşmiştir.

Ulaşım ve Lojistik: Mersin iline ulaşım karayolu, denizyolu, demiryolu ve Adana’da bulunan havaalanı ile sağlanmaktadır. Taşucu’ndan kalkan feribot ile Kıbrıs’a gidilebilmektedir. Mersin-Antalya arası karayolunda iyileştirme ve tünel yapım çalışmaları devam etmektedir. 2023 yılına kadar Çeşmeli-Taşucu Otoyolunun yapılacağı ifade edilmektedir. Ayrıca yapımı süren Mersin-Adana Hızlı Tren Hattı’nın 2019 yılında tamamlanacağı belirtilmiştir. Çukurova Bölgesel Havalimanı yapım faaliyetleri Tarsus ilçesine bağlı Kargılı civarında sürmektedir. Yapılan bölgesel havaalanını, Mersin’den Osmaniye’ye kadar olan bölgenin, yaklaşık beş milyon nüfusa ve önemli sanayi, ticari ve tarımsal faaliyetlerin gerçekleştiği büyük bir alana hizmet edeceği düşünülmektedir. Havaalanının hizmete girmesiyle yolcu taşımacılığına ek, kargo taşımacılığı da yapılacaktır. Dahası yük taşımacılığında, Tarsus Yenice Lojistik Merkezi ile demir yolu kullanımı artış gösterecektir. Bütün bu yatırımlar Mersin Limanı ve yöredeki demir yolu ve karayolu yatırımları ile beraber ele alındığında bölgenin lojistik alanında daha da önemli bir merkez olacağı düşünülmektedir (ÇKA, 2015, s. 20-21).

Mersin, Türkiye içerisindeki stratejik konumu, limanı, yapımı devam eden Yenice Lojistik Üssü sayesinde yurt içi ve dışına kolay bağlantının üstünlüğü ile sadece kendi ülkesinin değil Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’in de en mühim ulaştırma ve lojistik merkezi pozisyonundadır. Mersin Uluslararası Limanı (MIP) 1.453.038 TEUs (1 TEUs=68 m³ hacminde konteyner) hacmi ile dünyanın en büyük 100 limanı arasında

91. ve Türkiye'de 2. sırada bulunmaktadır. MIP'ta, 2017 yılı ilk 6 ayı içerisinde toplam 2141 gemi trafiği gerçekleşmiştir ve bu zaman zarfında toplam 13.613.756 ton yük elleçlenmiştir. (<http://www.mersin.gov.tr>).

Tablo 12.

Mersin İlinde 2008-2017 Yılları Arası Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre Toplam İthalat ve İhracat Tutarı(\$),

YIL	Toplam ithalat (1000 ABD Doları)	Toplam ihracat (1000 ABD Doları)
2008	956589	1075867
2009	689729	1048626
2010	1080384	1182399
2011	1236879	1339368
2012	1129242	1311390
2013	1033790	1472246
2014	1418923	1717303
2015	1189500	1407323
2016	1180640	1493352
2017	1340303	1505844

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Dış Ticaret, 2018

Tablo 12’de şehrin 10 yıllık ithalat ve ihracat verileri verilmiştir. İthalata ve ihracata bakıldığında inişli çıkışlı bir görünüm olmasına karşın en yüksek değerler 2014 yılında gerçekleşmiştir. 2015 yılında ise iki değerde de sert bir düşüş yaşanmıştır ve 2017 itibarıyla iki değer de yeniden artmaya başlamıştır. Tabloda ihracatın arttığı yıllarda çoğu kez ithalatın da artması sebebiyle ihracatın ithalata bağımlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Enerji: Çukurova Bölgesi’nde yerli linyit ve taşkömürü ile kaliteli ithal kömür ve doğalgaza dayalı santral yatırımları son senelerde artmıştır. Mersin’in Gülnar, Mut ve Silifke ilçeleri rüzgâr enerji santrali yatırımları ile öne çıkarken, Silifke Akkuyu Nükleer Güç Santrali ile de dikkat çekmektedir. Hidroelektrik Santral (HES) yatırımları Mersin geneline yayılmıştır. Bölgenin, yenilenebilir enerji kaynaklarından HES’lere ek, güneş, rüzgâr ve biokütle enerjisi üretme potansiyeli de vardır. Mersin, bölgenin diğer şehirlerine göre rüzgâr enerji santrali (RES) yapılması için daha uygundur. Mersin’e

kurulabilecek RES'in güç kapasitesi 3.531,20 MW, Adana'ya kurulabilecek olanın ki ise 898,72 MW'dir ve bu sebeple Mersin'de RES yatırımları çoğalmaktadır (ÇKA, 2013, s. 18). Ek olarak yapılan araştırmalara göre Mersin'de güneşsiz gün sayısının 60-70 gün civarında olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye geneline bakıldığında Mersin'de güneş enerjisi potansiyeli çok yüksektir.

Tablo 13.

Mersin İlinin 2007-2016 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,

YIL	Toplam tüketim (MWh)	Sanayi işletmesi (MWh)	Tarımsal sulama (MWh)
2007	2803185	1047695	75678
2008	2949977	1074623	85953
2009	2830606	958567	94895
2010	3080174	1164415	107860
2011	3308459	1219318	105051
2012	3558827	1378609	108767
2013	3762116	1550168	142614
2014	4001031	1518048	132831
2015	4521693	1628715	119346
2016	4678989	1756857	197573

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler, Enerji, 2018.

Tablo 13'e bakıldığında, toplam elektrik tüketiminin 10 yıllık süre zarfında sürekli arttığı görülmektedir. Özellikle on yıl içerisinde tarımsal sulamadaki elektrik tüketimi 2,5 kattan fazla artmış olduğu bir gerçektir. Elektrik Enerjisi Piyasası ve Arz Güvenliği Strateji Belgesi'ne göre, 2023'e kadar elektrik üretiminde doğalgazın payının % 30'a gerilemesi, hidrolik dâhil yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik enerjisi üretimindeki payının % 30'un üstüne ve rüzgâr enerjisi kurulu gücünün 20 bin MW'ye yükseltilmesi amaçlanmaktadır (ÇKA, 2013, s. 18).

4.1.1.2. Adana İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin oluşturduğu verimli sulak alanda yer alan Adana'nın tarihi, coğrafi konumu sebebiyle milattan önce 6000 senelerine ulaşmaktadır.

Adana, Antik Kilikya Bölgesinin en mühim kentlerinden bir tanesidir. Hititler'den Osmanlı'ya kadar çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Şehrin ismi Yunan mitolojisine göre Gök tanrısı Uranüs'ün oğlu Adanus'dan gelmektedir. Şehir, Toros dağlarının güney kısmında bulunan Çukurova'da Seyhan nehri çevresinde kurulmuştur. Akdeniz'e takribî olarak 160 km'lik sahil şeridi bulunan şehir Avrupa'yı Asya'ya bağlayan mühim ulaşım yolları üstünde yer almaktadır. Ortadoğu ile kara ve demiryolu ağı Adana vasıtasıyla Toroslar'daki Gülek Boğazı'ndan yapılır. Şehrin yüzölçümünün % 49'unu dağlar, % 23'ünü yaylalar ve %27'sini ovalar ve eğimsiz alanlar oluşturmaktadır. Güneyden kuzeye doğru Toroslara ulaşıldığında, rakım 2500 metreyi bulmaktadır. İç Anadolu'dan başlayan Ceyhan ve Seyhan Nehirleri Akdeniz'e ulaşmaktadır (<http://www.adanakulturturizm.gov.tr>). Seyhan, Çatalan ve Kozan baraj gölleri Adana'nın ülke çapında önemli olan gölleridir.

Türkiye'nin nüfusu en kalabalık altıncı ili olan Adana, 13.844 km²'lik yüz ölçümüne sahiptir. Şehrin iklimi, Akdeniz iklimidir. Yazları genellikle çok sıcak ve kuraktır, kışları ise ılık ve yağışlı olmaktadır. Akdeniz iklimi özelliklerine sahip olması sebebiyle şehirde, tarım ürünleri çok çeşitlidir ve yıl boyunca güneşli gün sayısı çok fazladır. Adana'nın ilçeleri Aladağ, Ceyhan, Çukurova, Feke, İmamoğlu, Karaisalı, Karataş, Kozan, Pozantı, Saimbeyli, Sarıçam, Seyhan, Tufanbeyli, Yumurtalık, Yüreğir olmak üzere 15 tanedir. İlçelerin gelişmişlik düzeyleri merkez ilçe olmaları ve merkezden uzaklaşmalarına göre değişmektedir.

Adana'nın 2014 yılı verileri ile kişi başına düşen GSYİH 19.381 TL'dir. Adana; pamuk, buğday, soya fasulyesi, üzüm ve turunçgillerin yüksek oranlarda üretildiği, Çukurova'nın tarım sektöründeki pazarlama ve dağıtım merkezi konumundadır. 1225 hektar arazi üstüne kurulan Adana Organize Sanayi Bölgesi'nde, küçük ve orta boyutta 300 dolaylarında işletme bulunmaktadır. Şehrin jeolojik yapısı sebebiyle, önemli yeraltı kaynakları vardır. Bunlar; demir, krom, kurşun, çinko, altın, manganez, gümüş, barit, boksit, fosfat, kuvarsit ve kuvars kumu, çimento, alçı taşı, tuz hammaddeleri, yapı taşları, petrol, kömür, asbest ve magnezit olmak üzere çok çeşitli yeraltı kaynakları vardır (<http://www.adana.gov.tr>).

Son yıllarda Adana'da, girişimcilik konusu önem kazanmaya başlamıştır. Şehirde ÇKA'nın desteği ile Çukurova Üniversitesi tarafından yürütülecek cazibe merkezleri programı kapsamında 'Adana Girişimcilik Merkezi' projesi kabul edilmiştir. Bu proje kapsamında, yenilikçi girişimci adaylarının şehrin ekonomisine katma değer sağlayan iş fikirlerini geliştirebilecekleri bir girişimcilik merkezi oluşturulması, bölgesel

girişimcilik altyapısının zenginleştirilmesi ve kentsel ekonominin gelişimine katkı sağlanması beklenmektedir (<http://www.habermerkeziarsiv.cu.edu.tr>). Çukurova Bölgesi'nde bahsedildiği üzere Adana'nın kooperatifçilik tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Şu an faaliyetine devam etmeyen Çukobirlik, Adana merkezli olarak kurulmuştur ve pamuk sektöründe önemli başarıları olmuştur. Ayrıca ilde ormancılık, hayvancılık ve su ürünleri kooperatiflerine bağlı 58 kooperatif bulunmaktadır. Adana'ya KOSGEB tarafından 2003-2017 seneleri arasında 83 Milyon TL destek verilmiş, bu süreçte 2003 yılından 2017 ilk aylık döneme kadar 9.003 işletme yararlanmıştır (Adana Sanayi Odası, 2018, s. 9).

Nüfus ve Göç: Geçmişten günümüze kadar Çukurova'nın tarımsal kapasitesinin çoğunun kullanılması, sanayileşmenin görece yavaşlaması ve halkın bilinç düzeyinde artış meydana gelmesi ile nüfus miktarında ve artış hızında azalma görülmüştür. 1995 senesine kadar süratle göç alan il, sonraki süreçte göç vermeye başlayan bir il konumuna gelmiştir. Bu durumun esas sebebi ise, ilin gittikçe kalabalıklaşması, çarpık kentleşmenin artması ve istihdam sağlamada belirli sorunların meydana gelmesidir (Sönmez, 2011, s. 58-59).

Tablo 14.

Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası ADNKS'ye Göre Nüfus Miktarı ve Artış Hızı,

YIL	Toplam nüfus	Yıllık nüfus artış hızı (binde)
2008	2026319	9,82
2009	2062226	17,57
2010	2085225	11,09
2011	2108805	11,24
2012	2125635	7,95
2013	2149260	11,05
2014	2165595	7,57
2015	2183167	8,08
2016	2201670	8,44
2017	2216475	6,7

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Nüfus, 2018.

Tablo 14'te görüldüğü üzere belirtilen yıllar arasında Adana ilindeki nüfus miktarı ve artış hızı verilmiştir. Tablo 'da belirtilen on yıldaki nüfus miktarının arttığı ancak bu artışın çok düşük olduğu gözlemlenmektedir. Nüfus artış hızına bakıldığında da bu durum doğrulanmakta ve hızın giderek azalmakta olduğu görülmektedir.

Nüfus konusundan sonra göç konusuna bakıldığında, konunun sebepleri çok farklı biçimlerde anlatılabilmektedir. Fakat en bilenen şekilde göç, sanayileşme sürecinin sosyolojik ve iktisadi bir yansıması biçiminde ifade edilebilir. Belirtilen süreç içerisinde, köylerin içinde yer aldığı kırsal yerlerdeki tarıma dayalı iktisadi ve toplumsal yapı ile birlikte gelişen problemlerin ortaya çıkmasıyla başlamıştır. Bu durum göçün itici faktörlerini oluştururken, şehirlerdeki iktisadi hareketlilik ise göçün çekici faktörleri arasındadır (Güreşçi, 2010, s. 80). Hem bölgenin genelinde hem de Adana’da, kırsal bölümlerde yaşayan bireylerin büyük kısmı, şehir merkezlerine göç etmişlerdir. Bu durum kentleşmeyi arttırıp, kırsal yerlerdeki nüfusu azaltmıştır.

Tablo 15.

Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Verileri,

YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2008	45493	58316	-6,31
2009	53685	54109	-0,21
2010	53096	57402	-2,06
2011	50523	62402	-5,62
2012	45927	59294	-6,27
2013	50598	62933	-5,72
2014	51562	63181	-5,35
2015	52647	64192	-5,27
2016	51466	60759	-4,21
2017	49509	62834	-5,99

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Göç, 2018

Tablo 15’te Adana’nın, yıllar itibariyle aldığı ve verdiği göç sayıları ile net göç hızı verilmiştir. Verilerin hepsinde net göç eksi olarak çıkmaktadır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Adana son senelerde en fazla İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropoller ile etrafındaki şehirlere ve Güneydoğu Bölgesi illerine göç vermektedir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyükşehirlerdeki sosyoekonomik olanakların fazla olması bu illeri çekici kılmaktadır. Bunların haricinde Adana’nın etrafındaki şehirlerle arasında kuvvetli bir etkileşimin olması, Gaziantep ve Osmaniye illerinin sanayide gelişim göstermesi ile iş olanaklarının artması, Güneydoğu’da GAP’ın aktif biçimde kullanılması ile bölgedeki tarım alanlarının etkinliğinin artması gibi unsurlar, Adana’dan bu illere göçe neden olmaktadır (ÇKA, 2015, s. 101).

Eğitim: Kalkınma kavramı, ilk zamanlarda yalnızca iktisadi büyüme ve gelişme olarak açıklanmaktaydı. Fakat yakın geçmişte ve günümüzde kalkınmanın, sadece bireylerin maddi ihtiyaçları ile alakalı olmayıp, onların sosyal şartlarının iyileştirilmesi ve umutlarını gerçekleştirilmesi ile alakalı olduğu da düşünülmektedir (Çakmak, 2008, s. 36). Günümüzde eğitim, bir bölgenin kalkınmışlık derecesini gösteren beşeri sermaye unsurlarından en önemlidir. Bölgesel kalkınmayı gerçekleştirmek için yalnızca ekonomik gelişme yetmez, aynı zamanda eğitim seviyesini yükselterek sosyal açıdan da desteklemek gerekmektedir. Çünkü eğitim oranları arttıkça, toplumun bilinç düzeyi yükselir ve suç oranları azalır. Adana, okul öncesi eğitimde TR62 bölgesine bakıldığında, Mersin ilinin gerisinde kaldığı bilinmektedir. Altı yaş üzeri okuma yazma bilmeyen kişi sayısı ise, hem Mersin'in hem de Türkiye ortalamasının üzerindedir. Şehirde, özellikle merkez ilçe sayılan Seyhan ve Çukurova'da eğitim oranları daha yüksektir. Merkezden uzaklaşan ilçelerde, eğitim oranları düşmektedir. Ayrıca yoğun göç alan Yüreğir merkez ilçesi ise, eğitim konusunda oldukça geridedir.

Tablo 16.

Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (15 yaş ve üzeri) %,

YIL	Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam
2008	6,91
2009	8,15
2010	8,41
2011	9,67
2012	10,18
2013	11,37
2014	12,2
2015	13,41
2016	14,09
2017	14,41

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Eğitim, 2018.

Tablo 16'da, Adana'daki lise üstü eğitim mezunu nüfusun, toplam nüfusa oranı verilmiştir. Verilen yıllar itibariyle oran sürekli artmaktadır. TR 62 bölgesine bakıldığında 2017 yılında Adana, 14,41'lik eğitim oranı ile Mersin'in gerisinde kalmaktadır. Yine 2017 yılında Türkiye genelinde bu oran 15,27 olup Adana yine ortalamanın altında kalmaktadır. 2017 yılı itibariyle Adana ilinde 22 tane kütüphane bulunmaktadır. Adana'da Çukurova Üniversitesi ve Adana Bilim ve Teknoloji

Üniversitesi olmak üzere iki adet devlet üniversitesi ve bu üniversitelere bağlı yüksekokullar bulunmaktadır. Çukurova Üniversitesi 45 yıllık köklü geçmişi ile Türkiye çapında önemli bir eğitim kurumudur.

Sağlık: Sağlık harcamaları, çoğunlukla sağlığın korunması ve iyileştirilmesi için yapılan harcamalardır. Harcamalar arttıkça insanların hayat standartları ve ömürleri pozitif yönde etkilenmektedir. Ek olarak sağlık alanına yapılan makine teçhizat gibi yatırımlar teknolojik gelişmeyi arttırmakta, büyümeyi tetiklemekte ve büyüme de sağlık harcamalarının yeniden yükselişine neden olmaktadır. Ülkeler, son yıllarda sağlık harcamalarını daha fazla önemsemektedir. İktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli görevi olan sağlık harcamaları, devletlerin gelişmişlik seviyelerine göre değişiklik arz etmektedir. Bilhassa gelişmiş devletlerin sağlık harcamalarına ayırdığı kısım, az gelişmiş olanlara oranla görece daha çoktur (Akar, 2014,s. 311). OECD'nin yaptığı çalışmalara göre de sağlık harcamaları ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye, sağlık sektörüne önem veren bir ülkedir. Bu sebeple yeni bir proje olan şehir hastaneleri projesi, ülke çapında hizmete açılmıştır.

Tablo 17.

Adana İlinde 2007-2016 Yılları Arasındaki Hastane ve Yatak Sayıları,

YIL	Toplam / Kurum Sayısı	Toplam / Yatak Sayısı	Sağlık personeli sayısı: Toplam Hekim	Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı
2007	20	5132	2987	256
2008	21	5146	3147	254
2009	24	5269	3244	256
2010	25	5918	3356	284
2011	25	6118	3481	290
2012	28	6236	3563	293
2013	29	6317	3824	294
2014	30	6400	3818	296
2015	29	6486	4098	297
2016	27	6428	3977	292

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sağlık, 2018.

Tablo 19’da belirtilen yıllar arası Adana’daki hastane, yatak ve kişi başına düşen yatak sayıları verilmiştir. Hastane sayısı yıllar itibariyle artış göstermiştir ancak 2016 yılında bir düşüş yaşanmıştır. İlde, 2017 yılında 1550 yatak kapasiteli Adana Şehir

Hastanesi hizmete girmiştir. Yatak sayıları ve yüz bin kişi başına düşen yatak sayılarında yıllar itibarıyla artış gözlemlenmiştir. Adana’da Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Başkent Üniversitesi Hastanesi olmak üzere 2 adet üniversitede hastanesi bulunmaktadır. 2016 yılında yüz bin kişi başına düşen yatak sayısı 292’dir. Bu sayı Türkiye genelinde 276, Mersin’de ise 215’tir. Sağlık personeli olarak ise, Adana’da 3977 kişi görev yaparken, Mersin’de bu sayı 2480’dir. Hem Türkiye’ye hem de bölgeye bakıldığında sağlık konusunda Adana’nın daha iyi bir konumda olduğu ortaya çıkmaktadır.

Turizm ve Kültür: Adana, geçmişten günümüze kadar konumu sayesinde dikkat çeken bir şehir olmuştur. Şehrin kolay iklimi ve tarihsel dokusu ile azımsanmayacak bir öneme sahiptir. 8000 seneye yakın tarihi geçmişi olan Adana, çevresindeki iller ile turizm açısından yüksek bir potansiyele sahip olup, zengin antik eserlere, doğal güzelliklere, senenin nerdeyse dörtte üçünde deniz turizmi ve yaz kış çok farklı sportif etkinliklere imkân vermektedir. Zengin tarihi geçmişi sayesinde çok sayıda tarihi eserleri, Yumurtalık ve Karataş kıyılarının doğal güzelliği ile Torosların en yeşil yaylaları, sulak arazisi, havyan ve bitki türleri ile büyük turizm potansiyeline sahiptir (Aktakas, 2006, s. 141-142). Bu durum, bölgenin genelini de olumlu yönde etkilemektedir.

Tablo 18.

Adana İlinde 2008-2017 Yılları Arası Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Turist Sayısı,

YIL	Yabancı	Vatandaş
2008	57239	376717
2009	64742	356436
2010	74526	393015
2011	78830	418080
2012	125588	424425
2013	107237	572258
2014	118794	631011
2015	126846	718388
2016	106452	796595
2017	124880	978782

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Turizm, 2018.

Adana sahip olduğu kültürel ve ekonomik birikimi sayesinde her yıl çok sayıda iş insanını, farklı amaçlarla ağırlamaktadır. Çeşitli sempozyumlar, fuarlar ve kongreler ile iş amaçlı turizm kültürü de şehirde önemli bir potansiyele sahiptir. Ek olarak şehir, bölgenin en büyük havaalanına sahip olmasından ötürü çevre illere seyahat etmek isteyen turistler, öncelikle Adana'ya geldiklerinden turist sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Şehrin yemek kültürünün çok zengin olması da yerli turistlerin günübirlik olarak bölgeye seyahat etmesini sağlamaktadır. Tablo 18'de, belirtilen yıllar arasında Adana'da konaklayan turist sayısı verilmiştir. Yerli turistlerin şehre ilgisi çok yoğundur. Yıllar itibariyle sayı giderek artmakta ve yakın zamanda bir milyon kişiye ulaşacağı düşünülmektedir. Yabancı turist sayısı dengesiz bir yapı gösterse de şehirde bir önceki yıla göre en çok artış 2012 yılında yaşanmıştır. 2017 yılı itibariyle ise, bu artış devam etmektedir. Ayrıca şehirde, dört adet müze bulunmaktadır.

Sanayi ve Ticaret: 1850'lerden sonra Çukurova'da İngilizlerin girişimi ile pamuk üretimi süratle gelişmeye başlamıştır. Sonraki dönemde Fransız ve Alman şirketlerinin de bölgeyle ilgilenmesi ile tarım makineleşmiş, çırçır fabrikalarının kurulmasıyla sanayi sektöründe gelişmeler yaşanmıştır. 1950'lere kadar şehrin iktisadi yapısına hâkim olan pamuk ve buğday üretimi ile bu ürünlerin pazarlanması, ilerleyen zamanlarda ise farklı pamuk çeşitlerinin ekilmesi, makineleşme, sulama ve gübreleme aracılığıyla miktarın artmasını sağlamıştır. Nitekim Adana, ülkenin ilk sanayileşen illerinden biri olmuştur. 1975'lere kadar olan süreçte şehir, tekstil ve gıda gibi tarıma dayalı sanayi sektöründe Marmara bölgesinden sonraki, en sanayileşmiş bölge konumuna ulaşmıştır. 80'li yıllardan sonra pamuk üretiminin şehrin iktisadi yapısını etkileyen görevini yitirdikçe, tarımda çeşitlendirme aşaması başlamış, narenciye üretimi ve seracılık gittikçe önem kazanmıştır (<http://www.adana-to.org.tr>).

Tablo 19.

Adana İlinin 2007-2014 İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Cari Fiyatlarla Yılları Arası Sanayi Üretimi (TL),

YIL	Gayrisafı Yurtiçi Hâsıla (2009 bazlı): Sanayi(TL)
2007	4 297 141
2008	4 827 962
2009	4 655 024
2010	5 662 295
2011	7 24 5604
2012	8 449 445
2013	10 116084
2014	11 955 086

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sanayi, 2018.

Adana şehrinin sanayisi, tarıma dayalı olarak gelişmiştir. Şehir, tarıma dayalı tekstil ve bitkisel yağ endüstrisi ön plandadır. Şehirde bulunan endüstri firmaları sektörel açıdan incelendiğinde, %20 gıda ürünleri, % 10 kauçuk ve plastik maddeleri, % 9 fabrikasyon metal ürünleri (makine ve teçhizatı dışında), %8 başka yerde sınıflandırılmamış makine ve donanım üretimi ilk sıralarda yer almaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 5). Tablo 19’da Adana’nın sanayi sektöründeki GSYİH verilmiştir. Tablodaki değerler 2007-2009 yılları düzensiz ve durgun seyreitse de 2010 yılı itibariyle sanayi üretim değeri sürekli artmıştır. 2014 yılında Mersin’in sanayi üretim değeri 7.373.174’dir ve Adana sanayi sektöründe, bölgedeki en başarılı il olmuştur.

Adana’da Hacı Sabancı, Kozan ve Ceyhan olmak üzere üç adet OSB bulunmaktadır. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi ise 1990 senesinde kurulmuştur. Türkiye’nin kimya, petro-kimya, demir-çelik, enerji santralleri, tersane ve çimento gibi ağır endüstri yatırımlarının yapıldığı ilk ve tek serbest bölgesidir. Önemli bir konumda bulunması ve ulaşım olanaklarının kolaylığı sayesinde Avrupa, Ortadoğu, Afrika pazarlarına erişme aşamasında şirketlere kolaylık sağlarken, kiracı şirketlere de serbest bölgenin imtiyazlı teşviklerini sağlamaktadır. Dahası coğrafi konumu ile lojistik ve stratejik bakımdan da önemli üstünlüğe sahiptir. Çukurova’daki demir-çelik sanayisinin

yoğun olduğu Osmaniye, Payas, İskenderun illerine yakın olması da bölgeyi, demir-çelik yatırımları için cazip hale getirmektedir (<http://www.tayseb.com/tr>).

Tarım: Şehrin iktisadi yapısı, coğrafi konumu ve iklimi sayesinde Adana’da, tarımın önde gelen sektör olduğu bilinmektedir. Seyhan Barajı’nın yapılması ve tarım yapısında iyileştirmelerle birlikte 1950’lerde tarımsal verimde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Şehrin, neredeyse % 35’inden tarım arazisi olarak yararlanılabilmektedir. Şehrin tarım alanlarında, traktör, diğer modern araçlarının kullanımı ve yeterli sulama, ilaçlama, gübreleme ve tohumlama çalışmaları ile birlikte senede birkaç sefer ürün alınabilmektedir. Adana’da buğday, mısır, soya, ayçiçeği, fıstık gibi ürünler ile sera ürünlerinin ekim alanları gittikçe çoğalmaktadır. Bağ ve bahçecilik alanında da çağdaş metotlarla çalışılmakta, üzüm, kiraz gibi meyve üretiminin gelişimi sağlanmaktadır. Tarımla beraber büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta, coğrafi şartların imkân vermesi ile şehrin ekonomisine, ülke ortalamasının üstünde yarar sağlandığı veriler sonucunda görülmektedir. Şehrin Akdeniz’e kıyısı olan ilçeleri Yumurtalık ve Karataş’ta deniz ürünleri üretimi önemli boyutlardadır (Kızıldemir, 2017, s. 75-76).

Tablo 20.

Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Değeri (TL),

YIL	Bitkisel üretim değeri (1000 TL)	Örtü altı sebze ve meyve üretimi: Toplam (ton)	Hayvansal üretim değeri (1000 TL)
2008	2463418	731896	367.898
2009	2587225	776443	450.755
2010	3137061	677739	968.552
2011	3248646	669263	327.883
2012	2998811	632270	401.393
2013	3434464	620413	399.666
2014	3661380	625200	452.032
2015	4152159	636882	496.952
2016	4544696	718551	549.609
2017	5292529	879231	659.928

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Tarım, 2018.

Tablo 20’de belirtilen yıllar arasındaki tarımsal üretim değeri ile örtü altı sebze ve meyve üretim miktarı verilmiştir. Örtü altı üretimi, 2010 yılından itibaren artmaktadır. Bitkisel üretim değeriye sürekli artmaktadır. Mersin İlinde 2017 yılında bitkisel üretim değeri 7.334.443 TL olup, Adana Mersin’in gerisinde kalmaktadır. Aynı yıl Türkiye’deki üretim değeri 135.226.039 TL’dir. TR 62 bölgesinde, Türkiye genelindeki tarımsal üretimin % 9,33’ü gerçekleşmektedir.

Hizmetler: Mersin bölümünde de bahsedildiği üzere hizmetler sektörü, günümüzde sanayi ve tarım sektörlerine göre daha fazla artış gösteren bir sektördür. Bölgesel kalkınma açısından incelendiğinde hizmetler sektörü, bir şehrin gelişmişlik düzeyini arttırmak için yatırım yapılması gereken öncü sektörlerdendir. Adana’da hizmet sektöründe sağlık hizmetleri ve mali hizmetler ön plandadır. Markalaşmış çok sayıda firmanın bölge müdürlükleri Adana’da bulunmaktadır.

Tablo 21.

Adana İlinde 2007-2014 Yılları Arasında Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü (TL),

Yıllar	Hizmet
2007	9.064.728
2008	10.352.408
2009	10.970.037
2010	12.441.677
2011	14.396.864
2012	16.594.988
2013	18.537.190
2014	20.996.557

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Hizmet, 2018.

Tablo 21’de, yıllar itibariyle hizmet sektörünün elde ettiği gelir tutarları gösterilmiştir. 2014 yılında 20.996.557 TL tutara ulaşan hizmet sektörü, her geçen yıl daha da artmaktadır.

Tablo 22.

Adana İlinin 2014 Yılı İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),

İL	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler Toplamı	Vergi- Sübvansiyon	GSYİH
Adana	4 407 535	7 373 174	20 429 709,97	32 210 418,7	4 208 931,8	36 419 349,5

Kaynak: TÜİK, www.tuik.com, 2018.

Tablo 22’de ise faaliyet kollarına göre sektörler, vergi-sübvansiyonlar ve GSYİH tutarları verilmiştir. Hizmetler sektörünün diğer sektörlerle göre üstünlüğü açıktır. Sektörler toplamına ek olarak vergisel destekler eklendiğinde GSYİH 36.419.349,5 olmaktadır ve Adana ili TR62 bölgesindeki en yüksek GSYİH değerine sahiptir.

Ulaşım ve Lojistik: Adana iline ve ulaşım yapısına etki eden olaylardan ilki Mersin-Tarsus-Adana demiryoludur. Farklı sebeplerle uzun süren inşaat 1906 senesinde Bağdat Demiryollarına bağlanabilmiştir. Böylelikle Konya üstünden İstanbul’a ve Halep üstünden Suriye’ye bağlantı sağlanmış ve şehrin gelişimi artarak merkez haline gelmiştir. Adana, önemli limanı kenti Mersin ile bağlantısı sayesinde, dış pazarlar ile ilişki kurmaktaydı. İlde esas olarak, yoğun tarımsal üretim ticareti geliştirmiş, bu durum ulaşım ağını gerekli kılmıştır. Cumhuriyet döneminde de ilin kuzeyinde yer alan demiryolu hem Mersin limanı ile hem de Ortadoğu ile olan bağlantıyı kurmuştur (Adıgüzel, Toroğlu ve Kaya, 2015, s. 37). Adana’da ulaşım demiryoluna ek olarak karayolu ve günümüzde havayolu ile sağlanabilmektedir. Mersin bölümünde de bahsedildiği üzere bölgesel havalananı ve tren hattı yapımı çalışmaları sürmektedir.

Tablo 23.

Adana İlinin 2008-2017 Yılları Arası Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3) Göre Toplam İthalat ve İhracatı Tutarları (\$),

YIL	Toplam ithalat (1000 ABD Doları)	Toplam ihracat (1000 ABD Doları)
2008	2151647	1304024
2009	1692782	1135887
2010	2229404	1352306
2011	2974779	1756356
2012	3046332	1914550
2013	2694131	1916196
2014	2443552	1908505
2015	2048362	1683497
2016	1803482	1607018
2017	2168824	1822615

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Dış Ticaret, 2018.

Adana şehrinin ihracatı yoğun olarak Avrupa Birliği ülkelerine yönelik yapılmaktadır. Ek olarak G-8 ülkeleri, komşu ülkeler ve Ortadoğu'ya da ihracat yapıldığı bilinmektedir. Elde edilen ihracat verilerine göre en önemli sektörler; gıda, tekstil, kimya, tarım ve hayvancılık, motorlu kara taşıtları ve römorklar, kâğıt ve kâğıt ürünleri ile makine ve teçhizat şeklinde sayılabilmektedir. Şehrin ithalatında ise kimya, tarım ve hayvancılık, makine ve teçhizat, gıda, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler, motorlu kara taşıtı ve römorklar ile ana metal sanayi bulunmaktadır. İthalat yapılan ülkelerin başında; ABD, Çin, Japonya, İsrail, Almanya ve Rusya Federasyonu gelmektedir (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 7). Tablo 23'e bakıldığında belirtilen on yılda toplam ithalat ve ihracat tutarları verilmiştir. İthalatın en yüksek olduğu yıl 2008, en düşük olduğu yıl ise 2016'dır. İhracatın ve ithalatın yıllar itibariyle çoğunlukla birlikte artıp azaldığı görülmektedir. Adana'daki toplam ithalat ve ihracat tutarları on yılda da Mersin'den yüksektir. Ayrıca tıpkı Mersin'deki gibi ihracat tutarı, ithalattan tutarından sürekli düşük gerçekleşmiştir.

Enerji: Çukurova Bölgesi'nde, yerli-ithal kömür ve diğer yakıt kaynakları ile çalışan önemli santral yatırımları vardır. Adana'nın Yumurtalık ilçesinde bulunan Sugözü Enerji Santrali, 1210 MW potansiyeli ile ülkenin elektrik gereksiniminin

%4'ünü karşılamaktadır ve senede neredeyse 9 milyar kWh elektrik üretildiği bilinmektedir. Ülkenin elektrik enerjisi gereksiniminin %2'sini karşılayacağı düşünülen Tufanbeyli Enerji Santrali'nin, inşaatı sürmektedir. Adana Yumurtalık'ta Ayas Enerji Santrali ve Mersin'de Mersin Kombine Doğalgaz Santrali yatırımları sürmektedir. Orta Doğu ve Asya'nın üretiminin dünyaya dağıtımında bir köprü ve terminal olma amacı yönünde Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ile Azeri petrolünün Ceyhan'a getirilerek bu noktadan dünya pazarına ulaştırılmaktadır. Kerkük ile Yumurtalık arasındaki Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile Irak petrolünün dünya pazarına ulaştırılması sağlanmaktadır (ÇKA, 2013, s. 19-20). Adana'da yenilenebilir enerji kaynaklarından HES, RES ve güneş enerjisi potansiyeli de vardır. Ancak Mersin bölümünde bahsedildiği üzere bu yatırımlarda Mersin daha avantajlı durumdadır.

Tablo 24.

Adana İlinin 2007-2016 Yılları Arasında Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,

YIL	Toplam tüketim (MWh)	Sanayi işletmesi (MWh)	Tarımsal sulama (MWh)
2007	4135636	1976255	76183
2008	4112090	1818862	76767
2009	3874304	1535477	63152
2010	4003428	1486207	81169
2011	4794955	2260743	82577
2012	5152654	2223263	119218
2013	5009294	2193612	108567
2014	5677472	2723184	125565
2015	5807936	2623410	65869
2016	5981130	2595030	155807

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Enerji, 2018.

Tablo 24'te, Adana'nın belirtilen yıllar arasındaki kullanım yerlerine göre elektrik tüketim miktarları verilmiştir. Sanayi işletmelerinin elektrik tüketim değeri, 2014 yılında en yüksek, 2010 yılında en düşük düzeyde gerçekleşmiş olup seçilen on yılda düzensiz şekilde artmıştır. Tarımsal sulamadaki elektrik tüketiminde ise genellikle artış gözlemlense de 2015 yılında, elektrik tüketimi ciddi şekilde azalmıştır. Toplam elektrik tüketimi ise yıllar itibariyle artmaktadır.

4.1.1.3. Osmaniye İlinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Osmaniye, il olmadan önce Adana'ya bağlı bir ilçe konumda olmuştur. 1996 senesinde Osmaniye, Türkiye'nin 80. ili statüsünü kazanmıştır. Çukurova'nın doğu kısmında bulunan il, önemli geçiş yolları üzerinde yer almaktadır. İl, özellikle Adana-Gaziantep yönünde gelişme göstermiştir. Şehrin yüz ölçümü 774 km² olup ilçeleri ise Bahçe, Düziçi, Hasanbeyli, Kadirli Sumbas ve Toprakkale olmak üzere toplam altı tanedir. Osmaniye'de de bölgenin diğer şehirlerinde olduğu gibi Akdeniz iklimi hâkimdir. Güneyden kuzeye gidildikçe yükseklik artar, bununla birlikte iklim de sertleşir.

Osmaniye'de coğrafi konum ve bitki örtüsü, şehrin yapılaşmasına ve planlamasına önemli derecede etki etmiştir. Şehrin, Amanos Dağlarının orta bölümünde, Gavur dağlarının kuzey yamacında, Karaçay kıyısında birikinti konisi üzerinde kurulduğu bilinmektedir. Ayrıca şehir Avrupa-Asya-Afrika kavşağında kurulmuş önemli bir merkez konumundadır. Dahası, Irak ve Suriye karayolu ile demiryolu bağlantısına sahip olan önemli bir il durumundadır (Binici ve Diğerleri, 2005, s. 3). Osmaniye ve çevresinde demir, kükürt ve manyezit yatakları vardır. Şehirde, linyit oluşumları da bulunmuştur ancak ekonomik boyutta değillerdir.

İlde 2014 yılı verileri ile kişi başına düşen GSYİH 15.878 TL olup Türkiye ortalamasının gerisinde kalmaktadır. Osmaniye'nin ekonomik yapısını tarım ve sanayi oluşturmaktadır. Fıstık üretimi ile tarım, demir-çelik imalatı ile de sanayi sektörü Osmaniye'deki önde gelen sektörlerdendir. Osmaniye'de 2016 yılında KOSGEB tarafından verilen Girişimcilik Destek Programı kapsamında 295 işletmeye 4 milyon 551 bin lira destek sağlanmıştır. İl, KOSGEB tarafından desteklenen işletme sayısı ve destek miktarında Türkiye'de 17. sırada bulunmaktadır (www.hurriyet.com.tr).

Nüfus ve Göç: Osmaniye, il olduktan sonra iş imkânı yaratan sanayi ve hizmet kuruluşlarının kurulması, şehir nüfusunun yükselmesinin en önemli sebebidir. Bu durum, kısıtlı bir yerdeki kesintisiz yapılaşmayı ve yüksek yoğunluktaki yerleşmeyi açıklamaktadır. Şehirleşme ile ilgili gelişen problemlerin temelinde hızlı, düzensiz ve çarpık kentleşme vardır. Sorunun çözümü ise ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan bireylerin, kalkınma için çalışması ve gelişmenin imkânlarından eşit olarak faydalanması ile olabilir. Şehre, 1970'lerden beri Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Erzurum, Bitlis, Bingöl, Van, Muş ve Gaziantep şehirlerinden göç

ederek yerleşen halk, Osmaniye merkez nüfusunun üçte birini oluşturmaktadır (Nacar ve Sağır, 2008, s. 33-34).

Tablo 25.

Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Nüfusu,

YIL	Toplam Nüfus	Yıllık nüfus artış hızı (%)
2008	464704	24,01
2009	471804	15,16
2010	479221	15,6
2011	485357	12,72
2012	492135	13,87
2013	498981	13,81
2014	506807	15,56
2015	512873	11,9
2016	522175	17,97
2017	527724	10,57

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Nüfus, 2018.

Tablo 25’te Osmaniye’nin yıllar itibariyle nüfus miktarı ve artış hızı verilmiştir. Görüldüğü üzere son on yılda nüfus artışı yaşanmasına karşın nüfus artış hızı gittikçe düşmektedir. Özellikle 2017 yılında, en düşük değeri almıştır.

Tablo 26.

Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Göç Durumu,

YIL	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç Hızı (Binde)
2008	17464	16338	2,43
2009	15167	16319	-2,44
2010	16868	16928	-0,13
2011	15675	18420	-5,64
2012	15343	17340	-4,05
2013	17338	17605	-0,53
2014	17880	18214	-0,66
2015	18567	19303	-1,43
2016	19558	17683	3,6
2017	18842	19008	-0,31

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Göç, 2018.

Osmaniye il olduktan sonra yoğun şekilde göç almasının nedenleri olarak, ekonomik sebepler, terör, Aslantaş Baraj çevresindeki yerleşimlerin kaldırılması, İskenderun Demir Çelik Fabrikası işçilerinin Osmaniye'ye yerleştirilmesi sayılabilir (Binici ve Diğerleri, 2005, s. 5). Tablo 26'da 2008-2017 arası on yıllık süreçte şehrin aldığı ve verdiği göç sayıları çoğunlukla artmaktadır. Net göç hızı sekiz yıl eksi değer almasına karşın 2016 yılında 3,6 ile pozitif bir değer almıştır. Ertesi yıl ise yeni şehrin verdiği göç, aldığı göçten fazla çıkmıştır. Son yıllardaki verilen göç sayısının artması nüfus artış hızını yavaşlatmıştır. Göç vermesinin sebebi sosyal ve ekonomik yapıdaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır.

Eğitim: Eğitim verilerine bakarak bir ilin sosyoekonomik seviyesi hakkında bilgi edinilebilir. Bu sebeple öncelikle okul öncesi eğitim gören ve okuma-yazma bilen kişi sayısına bakmak gerekir. Osmaniye'de iki durumda da hem Türkiye'nin hem de TR 62 bölgesindeki illerin gerisinde kalmaktadır. Şehirde bir adet üniversite bulunmaktadır. Osmaniye Meslek Yüksekokulu, önceleri Çukurova Üniversitesi'ne bağlı bir yüksekokulken, 2007 yılındaki bir kanunla Osmaniye Korkut Ata Üniversite kurulmuş ve yüksekokul bu üniversiteye bağlanmıştır.

Tablo 27.

Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Eğitim Durumuna Göre Nüfusu (15 yaş ve üzeri) %,

YIL	Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%) / Toplam
2008	5,7
2009	6,84
2010	7,04
2011	8,31
2012	9,24
2013	10,71
2014	11,74
2015	12,78
2016	13,76
2017	14,13

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Eğitim, 2018.

Tablo 27’de on yıllık süreçte Osmaniye ilindeki yüksekokul veya fakülte mezunu sayısının, toplam nüfusa oranı verilmiştir. Görülmekte olduğu gibi oran sürekli artmıştır. Ancak üniversitenin açılması şehirde bu oranın büyük bir artış göstermesine neden olmamıştır. 2017 yılında Çukurova’daki diğer illere ve Türkiye geneline göre incelendiğinde 14,13’lük oran ile yine sınırın altında kalmaktadır. İlde 8 adet kütüphane bulunmaktadır ve şehirde eğitim, üzerinde çalışılması gereken bir konudur

Sağlık: Sağlık sektörünün gelişmiş olduğu bir yerde hem kişilerin hem de kişilerin oluşturduğu toplumun refah düzeyi yükselir. Bilhassa eğitim düzeyi yüksek yerlerde sağlık hizmetleri daha gelişmiş olmakta ve bu durum bölgenin kalkınma seviyesine olumlu etki sağlamaktadır.

Tablo 28.

Osmaniye İlinin 2007-2016 Yılları Arasında İldeki Kurum, Yatak ve Hekim Sayıları,

YIL	Toplam / Kurum Sayısı	Toplam / Yatak Sayısı	Sağlık personeli sayısı: Toplam Hekim	Yüz bin kişi başına toplam hastane yatak sayısı
2007	9	768	438	170
2008	9	754	487	162
2009	9	784	504	166
2010	9	862	547	180
2011	8	878	602	181
2012	9	957	595	194
2013	8	944	616	189
2014	9	1025	606	202
2015	9	1126	594	220
2016	10	1290	613	247

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sağlık, 2018.

Tablo 28’de ildeki kurum, yatak, hekim ve yüz bin kişi başına düşen yatak sayıları verilmiştir. Hastane sayısı on yılda bir tane artmıştır, yatak sayısı iki kata yakın artış göstermiştir, sağlık personeli sayısı ise 600 civarında kalmıştır, yüz bin kişi başına hastane yatak sayısı ise artmıştır. Ancak veriler doğrultusunda görülmektedir ki sayılar yeterli düzeyde değildir. Şehre, Suriye İç Savaşı sebebiyle 47 bin Suriyeli mültecinin

geldiği düşünüldüğünde, sağlık alanındaki ihtiyaç daha da artmıştır. İlden yakın çevresindeki Adana'ya, bölge içerisinde sağlık sektöründe en başarılı il olması sebebiyle gidilmektedir.

Turizm ve Kültür: Osmaniye ilinde, turizm önemli bir sektör konumuna ulaşamamıştır. Altyapı sorunları ve istihdam eksiklikleri sebebiyle gelişme sağlanamamıştır. Ancak şehrin turizm açısından potansiyeli olduğu bilinmektedir. Antik ören yerleri, şifalı suları, yaylaları ve müzeleri ile Osmaniye, turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması için desteğe ihtiyaç duymaktadır.

Tablo 29.

Osmaniye İlinin Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Geceleme Sayıları,

YIL	Geceleme sayısı / Yabancı	Geceleme sayısı / Vatandaş
2008	1201	15362
2009	1372	9272
2010	1730	22451
2011	2270	35315
2012	5132	40529
2013	5526	44445
2014	9327	45742
2015	6665	48166
2016	9652	46109
2017	15955	40944

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Turizm, 2018.

Tablo 29'da ilde, yabancı ve yerli turistlerin geceleme sayıları verilmiştir. Yabancı turist sayısı 2017 yılında, diğer yıllara oranla gözle görülür bir yükseliş yaşanmıştır, yerli turist sayısı ise aynı yıl düşme eğilimi göstermektedir. Bölgenin diğer iki şehriyle karşılaştırıldığında Osmaniye'nin turizm sektöründe çok geride kaldığı görülmektedir.

Sanayi ve Ticaret: İlin, ekonomik yapısı tarıma dayalı olarak gelişme göstermiştir. 5084 Sayılı Yatırım ve İstihdamı Teşvik Yasası ile ilin kalkınmada öncelikli yöreler arasına girmesi sonucunda, farklı sektörlerle yönelik önemli yatırımlar yapılmıştır. İlde kurulan OSB ile gelişen sanayi sayesinde, bu yatırımların en dikkat

çeken demir-çelik olmuştur. Osmaniye’de ekonomiye yön veren sektörler genel olarak, tarıma dayalı gıda sanayi, demir çelik ve taş ve toprağa dayalı sanayi sektörüdür. Günümüzde Türkiye, Avrupa’daki çelik üreticileri içerisinde Almanya’dan sonra ikinci konumundadır. Demir-çelik kümelenme merkezlerinden biri olan Osmaniye-İskenderun bölgesi %33’lük sıvı çelik kapasitesi ile son senelerde 16,4 Milyon gelir elde edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Osmaniye, Türkiye’nin en hızlı gelişen çelik üretim merkezlerinden sayılmaktadır (DOGAKA, 2016, s. 12). Gıda sanayide ise yer fıstığı ve yağlık zeytin işleme sanayisi önde gelmektedir. Şehirde Osmaniye OSB ve Kadirli OSB olmak üzere 2 adet organize sanayi bölgesi bulunmaktadır.

Tablo 30.

Osmaniye İlinin 2007-2014 Yılları Arası Sanayi Üretimi (TL),

YIL	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (2009 bazlı) : Sanayi (TL)
2007	608907
2008	782849
2009	736110
2010	1123040
2011	1659358
2012	1698206
2013	2188024
2014	2524270

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sanayi, 2018.

Tablo 30’da belirtilen yıllar arasında, ildeki sanayi üretim miktarı verilmiştir. 2007-2014 arasında sanayide büyük oranda artış yaşanmıştır. Sekiz yılda sanayi üretimi dört kattan fazla artış göstermiştir. Ancak bölgenin geneline bakıldığında kat edilmesi gereken çok yol olduğu görülmektedir.

Tarım: Osmaniye, Çukurova Bölgesi’nin doğusunda yer alan ve tarımsal üretim potansiyeli oldukça yüksek olan bir şehirdir. Şehrin iktisadi yapısı, tarım ve tarım ürünlerinin ticaretine dayanır. İlde yetiştirilen ürünler arasında buğday, pamuk, üzüm, portakal, arpa ve soya yer alır. Yerfıstığı ise Osmaniye’ye özgü ve şehirle özdeşleşmiş bir üründür. İlçelerde ise Kadirli turp ve Hasanbeyli kiraz üretimi ile öne çıkmaktadır. Hayvancılığın ilin iktisadi yapısında önemli bir yeri yoktur (İzgi, 2007, s. 74)

Türkiye’deki yer fıstığı üretiminin %88’i Çukurova Bölgesi’nde gerçekleşmekte olup, %28’i Osmaniye’de gerçekleşmektedir. Yerfıstığının yetiştirme koşulları için uygun olan şehir, üretim maliyetinin düşük olması sebebiyle çiftçinin kazancının artması ile beraber verilen değer de artması ve ekiminden pazarlamaya kadar ilde önemli bir sektör olması, yerfıstığı ile şehri bütünleştirmiştir. Buğday hasadından sonra, ikinci ürün olarak da yetiştirebildiği için, üreticiye ek bir kazanç getirmektedir. Ayrıca hasat zamanlarında, iyi bir iş olanağı da sağlamaktadır (DOGAKA, 2015, s. 22). Ayrıca ilde, son yıllarda zeytincilik üretiminde artış yaşanmıştır.

Tablo 31.

Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Tarımsal Üretim Değeri (TL),

YIL	Bitkisel üretim değeri (1000 TL)	Örtü altı sebze ve meyve üretimi: Toplam (ton)	Hayvansal ürünler değeri (1000 TL)
2008	632936	8721	111622
2009	571576	5458	114966
2010	922938	7827	186521
2011	893403	4184	109832
2012	836724	4101	127281
2013	754655	1376	121943
2014	813451	1200	109460
2015	907750	621	124729
2016	985149	166	112526
2017	1031743	169	128727

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Tarım, 2018.

Tablo 31’de ildeki tarımsal üretim değerleri verilmektedir. Bitkisel üretim değeri ile hayvansal ürünler değeri farkı, on yıllık süreçte sürekli artmıştır ve 2017 yılında aradaki fark, yaklaşık olarak on kata ulaşmıştır. Örtü altı üretimi ise sürekli azalmıştır. İlin tarımsal üretiminde bitkisel üretim önemli boyuttadır ancak yine de Osmaniye, Adana ve Mersin illerinin gerisindedir.

Hizmetler: Hizmet, tarım ve sanayi sektörleri bir ilin iktisadi yapısının temelleridir. Günümüzde hizmet sektörü, diğer iki sektöre göre çoğu şehrin verilerinde

belirgin bir farkla öne çıkarken Osmaniye ilinde durum tam olarak öyle değildir. Çünkü şehir, bu konuda yeterince gelişmemiştir.

Tablo 32.

Osmaniye İlinde 2007-2014 Yılları Arasında Cari Fiyatlarla Hizmet Sektörü (TL),

Yıllar	Hizmet
2007	1365189
2008	1555459
2009	1674948
2010	1913406
2011	2234208
2012	2617275
2013	2996462
2014	3531457

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Hizmet, 2018.

Tablo 32’de 2007-2014 yılları arasında hizmetler sektörünün elde ettiği gelirler toplamı verilmiştir. Osmaniye’de hizmetler sektöründe artış yaşandığı ancak yavaş bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu durumun sebebi ildeki eğitim, sağlık, mali hizmetler gibi hizmetlerin yeterli düzeyde olmamasından kaynaklı olabilmektedir.

Tablo 33.

Osmaniye İlinin 2014 Yılı İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Verileri (TL),

İL	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Sektörler Toplamı	Vergi- Sübvansiyon	GSYİH
Osmaniye	1 006 254	2 524 270	3 531 457	7 061 982	922 788	7 984 770

Kaynak: TÜİK, www.tuik.com, 2018

Tablo 33’te ise faaliyet kollarına göre Osmaniye ilindeki sektörler, vergi-sübvansiyonlar ve GSYİH değerleri verilmiştir. Sektörel açıdan en başarılı olan hizmetler sektörüdür. Sübvansiyonlar eklendiğinde GSYİH’nin 7.984.770 TL olduğu görülmektedir. Ancak bölgenin diğer illeri ile karşılaştırıldığında, onların çok gerisinde kalmaktadır.

Ulaşım ve Lojistik: Osmaniye'ye ulaşım, asıl olarak karayolu ile sağlanmaktadır. Yakın çevresinde bulunan illerin havaalanları sayesinde de şehre ulaşım sağlanabilmektedir. Bunlara ek olarak, İskenderun Limanı'na yakınlığı ve demiryolu hattının Osmaniye'den geçiyor olması da ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Osmaniye şehri için, lojistik etkinliklerini gerçekleştirmesini sağlayacak bir lojistik üs kurulması planlanmaktadır. Osmaniye OSB'nde doğu, kuzey ve güneydeki mevkilere doğru gelişme çalışmalarına başlanmıştır. Sanayi etkinlikleri artırma düşüncesi sebebiyle, bölgeye hizmet edecek bir lojistik üsse daha çok gereksinim duyulacaktır. Ayrıca coğrafi konum olarak üs, OSB demiryoluna kuş uçuşu 1,5 km mesafededir. Arazi eğiminin az olması sayesinde, demiryolu bağlantısını kolay olacaktır (DOGAKA, 2010, s. 24).

Tablo 34.

Osmaniye İlinin 2008-2017 Yılları Arası Toplam İhracat ve İthalat Tutarı (\$),

YIL	Toplam İthalat (1000 ABD Doları)	Toplam İhracat (1000 ABD Doları)
2008	47647	6821
2009	28154	9753
2010	326765	75120
2011	836774	131537
2012	839994	117871
2013	706865	133703
2014	908694	93714
2015	752249	136710
2016	600859	142070
2017	659846	162682

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Dış Ticaret, 2018.

Ticaret sektörüne bakıldığında şehrin dış ticaretini, demir - çelik üretimi, yerfıstığı ve ham zeytinyağı üretimi, pamuk ipliği, sentetik iplik, süt mamulleri üretimi, hazır ambalajlı su paketleme oluşturur (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2014, s. 546). İlde son senelerde gösterilen iktisadi performans ile ihracat seviyesi artış yönündedir. Şehirdeki firmalar, İtalya ve Orta Doğu ülkeleri gibi yaklaşık 63 ülkeye ürün ihraç edilmektedir. İhracatın en fazla olduğu sektörler sanayi, tarım, iplikçilik ve madencilik

olarak sayılabilir (DOGAKA, 2016, s. 13). Tablo 34'te Osmaniye'nin ithalat ve ihracat değerleri verilmiştir. Görüldüğü üzere on yıllık zaman zarfında ihracat, ithalattan hep daha düşük değerler almıştır. Kurulacak lojistik merkezinin, bölgenin dış ticaretini arttıracığı düşünülmektedir. 2018 Ağustos ayında ülkenin ihracatını en çok arttıran ili konumuna ulaşmıştır.

Enerji: Osmaniye enerji potansiyeli yüksek bir şehirdir. Elektrik üretimi ve tarımsal sulama şehrin barajları aracılığı ile gerçekleşmektedir. Aslantaş ve Berke Barajı'nın üretim gücü 648 MW, senelik elektrik üretimi 2.277 GWh'tır. Elektriğin %73,4'ü Berke Barajı tarafından üretilmektedir. Barajlar toplam 134 bin alanı sulamakta olup sulamanın % 88'ini Aslantaş Barajı gerçekleştirmektedir. Şehirde güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyeli de vardır. Çukurova'daki uzun güneşlenme saatleri Osmaniye'de de oldukça yüksektir. Türkiye'de, günlük güneşlenme ortalaması ise 7,5 saattir, Osmaniye'de ise 8,1 saat ile ortalamanın üzerindedir. 2009 senesinden beri RES aktif biçimde çalışmaktadır. RES'ler, ülke genelinde 1800 MW'ı aşan güce ulaşmıştır. Ülke üretiminin %7,48'i 135MW güce nispeten, şehrin 718 MW'lık potansiyeli vardır. Ancak bu üretim gücüne karşın yatırımlar, var olan potansiyeli kullanmada yeterli değildir (<http://www.osmaniyedeyatirim.com>).

Tablo 35.

Osmaniye İlinin 2007-2016 Yılları Arası Kullanım Yerlerine Göre Elektrik Tüketimi,

YIL	Toplam tüketim (MWh)	Sanayi işletmesi (MWh)	Tarımsal sulama (MWh)
2007	427794	114714	12585
2008	626058	296005	12507
2009	925114	584543	9214
2010	1200923	824770	11313
2011	2479259	2066220	11849
2012	2682629	2229585	11762
2013	2704454	2265161	12180
2014	3062888	2422526	20934
2015	3208516	2538230	10311
2016	3927922	3313877	15616

Kaynak: TÜİK, 2018.

Tablo 35'te Osmaniye'de yıllar itibariyle kullanım yerlerine göre elektrik tüketimi miktarları verilmiştir. Toplam tüketim ve sanayi işletmelerinin tüketimi on yıl boyunca sürekli artış göstermiştir. Tarımsal sulamada ise tüketim dengesiz bir seyir izlemiştir. Bu duruma yıllık yağış rejimindeki dengesizlikler sebep olabilmektedir.

4.1.2. Çukurova Bölgesi İçin Kalkınma Önerileri

4.1.2.1. Kurumsal Yapı ile İlgili Öneriler

Çukurova Bölgesi kurumsal yapı bakımından incelendiğinde, bölgedeki kalkınma ajansı, üniversiteler, belediyeler, sanayi ve ticaret odaları, ticaret borsaları gibi kurumlar ön plana çıkmaktadır. Bölgenin ihtiyacına yönelik olarak belirtilen kurumların, bir bütün halinde çalışması bölgenin kalkınması açısından önemlidir. Günümüzde kalkınma ajanslarının yeterince başarılı olamamalarının bir sebebi olarak bu kurumların iş birliği içerisinde çalışmamları gösterilebilir. Örneğin ÇKA, yürüttüğü faaliyetlerin türüne ve uzmanlık alanlarına göre belirtilen kurumların temsilcileri ile birlikte çalışmalarını gerçekleştirmelidir. Bu şekilde yürütülecek çalışmalar, merkeziyetçi anlayıştan uzaklaşacak, sorunların temeline inilip, sağlam bir altyapı oluşturularak daha kaliteli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır.

Bölgedeki kurumlar arasındaki işbirliği, üniversite-belediye arasında da sağlanabilir. Çalışmaya konu olan üç ilde, en az bir üniversite bulunmaktadır. İl bazında, belediye ve üniversite iş birliğini sağlamak amacıyla, her fakülteden bir temsilci olacak şekilde öğrenciler tarafından, öğrenci temsilcileri seçilmelidir. Seçilen temsilciler, Belediyelerin Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı çalışanları ile belirli periyodlar içerisinde görüşerek, ildeki ekonomik ve sosyal bakımdan eksiklikler ve potansiyeller üzerine istişareler yapılmalıdır. Fakülte temsilcilerinin amacı, hem kendi hem diğer öğrencilerin fikirlerini ifade etmek olmalıdır. İşbirliğine önem veren bu anlayış, potansiyelleri ortaya çıkaracak, eksiklikleri ise giderecek, yerel idareler fikirlerini daha özgür ifade edecek ve her ile özgü çözümler sunan bir model geliştirilmiş olunacaktır. Bu bakımdan belediyeler, öğrencileri teşvik etmeli, çözüm ve uygulama için fikirlerine güvenerek onlara destek olmalıdır.

Çukurova Bölgesi'ni, Marmara Bölgesi'ne bir alternatif bölge haline getirmek için de kurumsal yapıdan destek alınmalıdır. Bu destek, bölgeye yatırım yapanlara veya iş merkezini taşıyanlara belirli bir süre için vergi indirimi veya vergi muafiyeti, İŞKUR'dan çalışan desteği, KOSGEB'den hibe veya kredi imkânları gibi avantajlar

sunması şeklinde yapılabilir. Yani kişi ve kurumlara Marmara'ya oranla Çukurova'ya yatırım yaptıkları takdirde alternatif maliyetinin düşük ve kazancının yüksek olacağı düşüncesini aşlamak gerekmektedir. Bu sebeple, iki bölgede bulunan ticaret odaları arasında birlik sağlanarak, yatırımcılara bilgi verici seminerlerle bu durum anlatılmalıdır.

4.1.2.2. Sosyal Yapı ile İlgili Öneriler

4.1.2.2.1. Nüfus ve Göç

Tablo 36.

Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) ve Net Göç Hızı (Binde),

	MERSİN		ADANA		OSMANİYE	
YIL	Nüfus Artış Hızı	Net Göç Hızı	Nüfus Artış Hızı	Net Göç Hızı	Nüfus Artış Hızı	Net Göç Hızı
2008	4,36	-2,08	9,82	-6,31	24,01	2,43
2009	23,42	-0,51	17,57	-0,21	15,16	-2,44
2010	4,26	-0,79	11,09	-2,06	15,6	-0,13
2011	12,09	-1,98	11,24	-5,62	12,72	-5,64
2012	8,9	-4,03	7,95	-6,27	13,87	-4,05
2013	13,53	-2,35	11,05	-5,72	13,81	-0,53
2014	12,51	0,44	7,57	-5,35	15,56	-0,66
2015	10,35	-1,28	8,08	-5,27	11,9	-1,43
2016	16,27	1,24	8,44	-4,21	17,97	3,6
2017	11,26	-0,5	6,7	-5,99	10,57	-0,31

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Nüfus, 2018.

Bölgedeki en büyük nüfus yoğunluğu Adana ilinde bulunmaktadır. Adana'yı sırasıyla Mersin ve Osmaniye illeri takip etmektedir. Tablo 36'ya göre bölgedeki nüfus artış hızı en yüksek olan il Mersin'dir. Çukurova'da, geçmişte yoğun göç almasından ötürü farklı sorunlarla karşılaşmaktadır. En belirgin olarak, çarpık kentleşme üç ilde de büyük bir sorun teşkil etmektedir. Özellikle yoğun göç alan belli ilçeler vardır ve o ilçelerin genel olarak sosyoekonomik düzeyleri düşüktür. Bu illerin, özellikle 2008 ve sonrasında göç veren konumuna geçtiği bilinmektedir.

Göç konusu incelendiğinde, Adana bölgenin en çok göç veren ilidir. Devletin veya yerel idarelerin, bu durumla ilgili ayrıntılı bir çalışma yapması gerekmektedir. Bölgenin aldığı göçün genellikle niteliksiz nüfustan, verdiği göçün ise nitelikli nüfustan olduğu bilinmektedir. Nitelikli nüfusun büyükşehirilere göç ettiği, bu durumun sebebinin ise istihdam sorunları, eğitim ve sağlıktaki eksiklikler, ulaşımdaki sorunlar, ahlaki

sorunlar olduğu düşünülmekte, bu sorunların çözümü doğrultusunda, verilen göçün azalacağı öngörülmektedir. İstihdam sorununa kalıcı çözümler getirmek, göçü azaltmanın ilk kuralıdır. Hem kamu hem de özel sektör yatırımları artırılıp bölgede iş olanaklarını çoğaltırsa, insanlar göç etmeyeceklerdir. Yatırımları arttırmak amacıyla yatırımcıları bölgeye çekmek için, kurumsal yapıda da bahsedildiği üzere onlara, avantajlı olduklarını hissettirecek teşvikler vermek gerekmektedir.

4.1.2.2.2. Eğitim

Tablo 37.

Yüksekokul Veya Fakülte Mezunu Oranının Toplam Nüfusa Oranı (%),

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2008	7,07	6,91	5,7
2009	8,42	8,15	6,84
2010	8,62	8,41	7,04
2011	9,91	9,67	8,31
2012	10,48	10,18	9,24
2013	11,64	11,37	10,71
2014	12,57	12,2	11,74
2015	13,69	13,41	12,78
2016	14,41	14,09	13,76
2017	14,86	14,41	14,13

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Eğitim, 2018.

Eğitim durumuna göre nüfusa bakıldığında, tablo 37'ye göre bölgede Mersin ili ön plana çıkmasına rağmen oranlar birbirine çok yakındır. Ancak okul öncesi eğitimde Adana ve Osmaniye hem Mersin'in hem de Türkiye'nin gerisinde kalmaktadır. İl merkezlerinde bu oranlar daha yüksek olup kırsala gittikçe oranlar düşmektedir. İllerdeki eğitim kalitesinin yükseltilmesi amacıyla daha fazla okul açılmalı, kütüphane ve kitap sayıları artırılmalı, bilimsel çalışmalara daha fazla destek verilmelidir. Ayrıca üç ildeki üniversitelerde bulunan teknokentlere de iş düşmekte, AR-GE ve inovasyon, kalkınmanın en önemli koşulu olduğundan, bu alanlara daha fazla bütçe ayırmak, gelişmenin ilk ve en önemli adımı olacaktır.

Eğitim alanında bölgenin ihtiyaçları incelendiğinde, kırsal kesimde yaşayanların eğitim düzeylerinin daha düşük olması sebebiyle bu alanlara olan yatırımın artırılması gerekmektedir. Özellikle Osmaniye’ye eğitim konusunda yapısal reformlar uygulanmalıdır. Bu durumun sebebi, ilin demografik durumuna bakıldığında özellikle kırsal alanlara gidildikçe erkeklerin kadınlara oranla eğitim oranlarının daha fazla olmasıdır. Bu amaçla öncelikle kadınların eğitim oranlarının artırılması amacıyla, zorunlu eğitimin önemi ailelere anlatılmalıdır. Bu bölgelere mutlaka gidilmeli ve onları eğitici kurslar düzenlenmelidir. Ayrıca kadınların iş hayatında daha fazla olabilmeleri adına, devletin özel ve kamu çalışanı olarak ayırt etmeksizin sosyal devlet olgusu ile çocuklara, ücretsiz kreş olanakları sunması gerekmektedir. Bu şekilde, eğitilmiş kadın nüfusun artması sağlanabilir.

Son olarak üniversite eğitiminde bölgenin potansiyel vaat eden sektörlerinden lojistik, ticaret, turizm ve sağlık alanlarında eğitim görmek isteyen öğrencilerin, Çukurova Bölgesi’ndeki üniversiteleri tercih etmelerini sağlamak amacıyla, bu öğrencilere başarı durumlarına göre burs veya mezun olduktan sonra istihdam imkânları sunmak, bölgenin çekiciliğini arttıracak bir hamle olacaktır ve talebini arttıracaktır.

4.1.2.2.3. Sağlık

Tablo 38.

Toplam Yatak Ve Hekim Sayıları,

	MERSİN		ADANA		OSMANİYE	
YIL	Toplam Yatak Sayısı	Toplam Hekim Sayısı	Toplam Yatak Sayısı	Toplam Hekim Sayısı	Toplam Yatak Sayısı	Toplam Hekim Sayısı
2007	3160	1832	5132	2987	768	438
2008	3133	1923	5146	3147	754	487
2009	3038	2108	5269	3244	784	504
2010	3192	2236	5918	3356	862	547
2011	3205	2305	6118	3481	878	602
2012	3279	2311	6236	3563	957	595
2013	3360	2383	6317	3824	944	616
2014	3511	2454	6400	3818	1025	606
2015	3808	2431	6486	4098	1126	594
2016	3822	2480	6428	3977	1290	613

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sağlık, 2018.

Tablo 38'e göre bölgede sağlık açısından en başarılı il Adana'dır. İlde çok sayıda devlet ve özel hastane bulunmaktadır ve çevre illerden çok sayıda sağlık turizmi kapsamında hasta gelmektedir. Adana'yı sırasıyla Mersin ve Osmaniye izlemektedir. Sağlık konusunda en başarısız il ise Osmaniye'dir. İlde sadece on adet hastane bulunmakta, hekim sayısı ise 600 civarında olup bölge ortalamasının altındadır. Bu durumun sebebi geçmişte Adana'nın bir ilçesi olmasından kaynaklı olabilir ancak bölgesel gelişmişlik açısından bu olumsuz bir durumdur. Sağlık konusunda Osmaniye'de yatırımların artması gerekmektedir.

Entegre sağlık kampüsü adı altında oluşturulan Şehir Hastanelerinin hem ile hem de bölgeye katkısı olumludur. Ancak hastanelere ulaşımın zor olması sebebiyle hastalar sıkıntı çekmektedir. Özellikle Mersin'de ulaşımın kolaylaştırılması adına belediyenin otobüs sayılarını arttırması gerekmektedir. Adana'da ise bölgede sağlık turizmi açısından çok talep görmesi sebebiyle otobüs terminaline ve tren garına ücretsiz servisler koymak, bölgenin sağlık açısından talebini arttıracaktır. Ek olarak Osmaniye'de sonra diğer illerde sağlık çalışanı sayısı özellikle de alanında uzmanlaşmış hekimlerin sayısını artması, hastane ve polikliniklerin çoğalması bölge adına olumlu olacaktır.

Çukurova Bölgesi'nde bulunan Adana ve Mersin'de hastaneler oldukça modern ve teknolojik aletlerle donatılmıştır. Konumu itibarıyla hem iç talebi hem de Ortadoğu'ya yakınlığı sayesinde dış talebi karşılayacak bir sağlık sektörü oluşturmak bölgenin gelişimine katkı sağlayacaktır. Türkiye'de 2018 yılı Nisan ayında çıkarılan KDV (Katma Değer Vergisi) Kanunu 13. Maddesi ile yurt dışında ikamet eden yabancı uyruklu kişilerin, Türkiye'de alacakları sağlık hizmetleri için KDV İstisnası uygulaması yürürlüğe girmiştir (www.mevzuat.gov.tr). Bölgesel havaalanı çalışmalarının tamamlanması ve bölgeye uluslararası uçuşların direkt olarak yapılmaya başlanması ile sağlık sektöründe Çukurova'nın talebi artacaktır. Yabancı uyruklu hastaların, Avrupa ülkelerindeki pahalı hizmetlerdence Türkiye'deki ucuz ve kaliteli hizmeti tercih etmeleri için bilgilendirilmeleri önemlidir. Bu amaçla bölgenin tanıtılması ve yabancılar tarafından talep edilebilir hale gelmesi için sağlık alanındaki her türlü etkinlikte, tanıtıcı ve pazarlayıcı bir tutum sergilenmelidir. Ayrıca tur şirketleri ile anlaşılıp uçak bileti, kalacak yer ve hastane masraflarını içeren paketler hazırlanarak bu hizmetlerin pazarlanması, bölgeyi daha ilgi çekici kılacaktır.

4.1.2.2.4. Turizm ve Kültür

Tablo 39.

Turizm İşletme Belgeli Tesislerde Konaklayan Toplam Turist Sayısı,

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2008	579468	433956	16563
2009	477849	421178	10644
2010	426394	467541	24181
2011	502792	496910	37585
2012	529464	550013	45661
2013	608274	679495	49971
2014	603305	749805	55069
2015	623152	845234	54831
2016	781842	903047	55761
2017	1050196	1103662	56899

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Turizm,

Bölgede turizm, tarihsel geçmişi, doğal güzellikleri ve kolay iklimi sayesinde önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Tablo 39'a göre Mersin ve Adana, turizm konusunda daha başarılı olup TR62 bölgesine 2017 yılında iki milyondan fazla turist gelmiştir. Osmaniye'de ise bu oranlar çok daha düşüktür. Ancak illerin potansiyeli, mevcut durumdan daha yüksek olduğundan turizm konusunda öncelikle altyapı çalışmalarının tamamlanıp, sonrasında televizyon ve sosyal medya aracılığı bölgenin reklamının yapılarak daha fazla turist çekilmesi sağlanmalıdır. Mersin önemli bir sahil kenti olduğu için Akdeniz Bölgesi'ndeki Antalya ile yarışabilecek konuma gelebilmesi için hem hükümete hem de yerel idareye iş düşmekte, bölgeye yatırım teşviki uygulanarak yatırımcı çekilmelidir.

Öncelikle üç ile gelen turistlerin konaklaması adına otel ve pansiyonların sayısı arttırılmalıdır. Osmaniye'nin doğal güzel güzelliklerini ve turizm potansiyellerini ortaya çıkarabilmek adına il kültür müdürlükleri tarafından, halkın katılımı ile tanıtım filmleri hazırlanmalıdır. Ayrıca ille bütünleşen ürünlerin tanıtımı için festivaller yapıp turist çekilmeye çalışılmalıdır.

Havayolu, demiryolu ve karayolu ulaşımındaki yapım çalışmalarının tamamlanmasının ardından bölgenin daha fazla turist çekeceği bir gerçektir. Özellikle yurt içi ve yurt dışı uçuşlarının direkt olarak bölgeye ulaşması, talebi mutlak surette arttıracaktır. Bu sebeple deniz turizmi için büyük potansiyeli Mersin'e ise yapılacak tesislerin her şey dâhil sistem ile çalışması, tesislerin Antalya'daki ile yarışacak çapta

olması ve bölgeyi çekici kılacak teşvikler verilmesi öncelikle yerli turist sayısını, sonrasında ise yabancı turist sayısını arttıracaktır. Teşvikler şu şekilde sayılabilir; yatırım yapan firmaya belli süre içerisinde vergi muafiyeti, belirli ruhsat işlerinin kolaylaştırılması, arazi tahsis etme gibi olabilmektedir.

4.1.2.3. Ekonomik Yapı ile İlgili Öneriler

4.1.2.3.1. Sanayi ve Ticaret

Tablo 40.

GSYİH Bazlı Sanayi Üretimi (TL),

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2007	2 689 975	4 297 141	608907
2008	3 024 268	4 827 962	782849
2009	2 790 212	4 655 024	736110
2010	3 452 529	5 662 295	1123040
2011	4 503 891	7 24 5604	1659358
2012	5 192 155	8 449 445	1698206
2013	6 176 507	10 116084	2188024
2014	7 373 174	11 955 086	2524270

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Sanayi, 2018.

Bölge sanayi ve ticaret açısından incelendiğinde, tablo 40'a göre bu konuda üstünlüğe sahip olan il Adana olurken onu sırasıyla Mersin ve Osmaniye izlemektedir. Adana'da tekstil ve bitkisel yağ, Mersin'de gıda ve metal, Osmaniye'de ise demir çelik ve tarıma dayalı sanayi ön plandadır. Bu sebeple iller, yoğun olarak ürettikleri sanayi koluna odaklanarak, belirli konudaki uzmanlaşmaları doğrultusunda daha yüksek verim elde edebilirler. Ayrıca bu sektörler yabancı yatırımcıyı bölgeye çekmek için cazip sektörlerdir. Bölgenin geneline baktığımızda tarıma dayalı sanayi gelişmiştir. İstihdam açısından sanayi bölgede önemli bir sektördür. Osmaniye'de teşvik kapsamında yatırımlar yapılmaktadır ancak gereken düzeye ulaşamadığından bu teşviklerin yatırımcıya anlatılması gerekmektedir.

Bölgede bulunan organize sanayi bölgelerinde doluluk sebebiyle sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sebeple bölgesel çapta büyük bir organize sanayi kurulması bölgesel bütünlük ve entegrasyon açısından olumlu bir gelişme sağlayabilir. Mevki olarak ise Mersin-Adana-Osmaniye alanı içerisinde, karayolu ve demiryolu hattına yakın kurulması avantajlı olacaktır. Bölgede bulunan endüstri meslek liselerinde pratiğe daha

dönük olmak adına staj imkânlarının arttırılması ve eğitimin kaliteli hale getirilmesi için reform çalışmaları yapılmalıdır. Kaliteli bir eğitimle yetişen bireyler öncelikle kendi bölgelerine sonrasında ülkesine daha yararlı olacaklardır. Bölgenin sanayi ve ticarete önemini göstermek adına Adana merkezli sempozyumlar, kongreler veya fuarlar düzenlenebilir. Osmaniye ve Mersin'deki olanaklar da bu etkinlikte paylaşılabilir.

Günümüzde gelişmiş diye tabir edilen ekonomilere bakıldığında, onların yüksek katma değerli ürünler ürettiği ve bu ürünleri ihraç ettiği bilinmektedir. Çukurova'nın ve Türkiye'deki diğer bölgelerinin, bu ülkelerle yarışabilir hale gelmesi için geleneksel üretimden vazgeçip, inovasyona dayalı, akla uygun ve teknoloji işbirliğinde ürünler üretmesi gerekmektedir. Bu durum ise ilk olarak eğitimin kalitesinden başlar, bu eğitimle yetişen bireylerle devam eder, Ar-Ge yönü ağır basan kurumların yeni buluşlarını yüksek teknolojilerle üreterek dünya pazarına sunması ile gerçekleşir. Üretilen ürünler, güçlü lojistik ağına sahip Çukurova'dan, kolaylık dış pazar sunulur.

4.1.2.3.2. Tarım

Tablo 41.

Bitkisel Üretim Değeri (1000 TL),

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2008	3906631	2463418	632936
2009	3972288	2587225	571576
2010	4033073	3137061	922938
2011	4330968	3248646	893403
2012	4329428	2998811	836724
2013	4217463	3434464	754655
2014	4681033	3661380	813451
2015	5526940	4152159	907750
2016	6154276	4544696	985149
2017	7334443	5292529	1031743

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Tarım, 2018.

Bölgeye tarım açısından bakıldığında, tablo 41'e göre tarımsal üretimin bölgede en yüksek olduğu il Mersin'dir, sonrasında ise Adana ve Osmaniye gelmektedir. Mersin bitkisel tarım üretiminde muz, limon ve çilek ile Türkiye'de ilk sırada yer almaktadır. Adana'da buğday, mısır ve soya, Osmaniye'de ise yer fıstığı ve turp bu illerle bütünleşen tarım ürünleridir. Bölgede hayvancılıkta en iyi il Adana'dır. Çukurova, tarım ürünleri üretiminde Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bölge içerisinde,

tarım konusunda daha yüksek verim almak için, üreticinin üzerine düşen maliyeti arttırıcı giderler düşürülmelidir. Örneğin, çiftçilerin tarımsal faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli olan motorlu taşıtlarında kullandıkları motorinden alınan KDV ve ÖTV (Özel Tüketim Vergisi)'nin istisna tutulması şeklinde bir uygulama yapılabilir.

Çukurova Bölgesi'nin bir tarım bölgesi olması sebebiyle bölgede üretilen tarım ürünlerinin dünya pazarında daha fazla yer edinebilmesi amacıyla, bu konuda eğitim veren kurumların oluşturulması şarttır. Her ilde bulunan Halk Eğitim merkezlerinin tarımla ilgili belirli süreli kurslar düzenlemesi, çiftçilere ve tarımda çalışan kişilere bu eğitimin zorunlu kılınması bölgenin tarım alanında gelişimini arttıracaktır.

Türkiye'nin mesleki eğitimde önemli kurumları olan meslek liselerinde, özellikle Çukurova'da, tarım alanında eğitim veren kurumlar oluşturulmalıdır. Öncelikle tarımla ilgili temel eğitimler verilmeli, sonrasında ise bölgenin yapısına uygun şekilde öğrencilerin eğitimi gerçekleştirilmelidir. Bu öğrencilere zorunlu staj uygulaması getirilerek öğrenciler teorik bilgilerini pratik hale dönüştürebilirler. Ayrıca bu şekilde, firmaların ara eleman ihtiyacı çok düşük maliyete karşılanmış olur. Böylece öğrencilerin, mezun olduktan sonra istihdam edilme olanakları artar.

4.1.2.3.3. Hizmetler

Tablo 42.

Cari Fiyatlarla Hizmetler (TL),

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2007	5.435.615	9.064.728	1.365.189
2008	9.860.744	10.352.408	1.555.459
2009	9.967.486	10.970.037	1.674.948
2010	11.430.642	12.441.677	1.913.406
2011	13.326.715	14.396.864	2.234.208
2012	15.725.265	16.594.988	2.617.275
2013	17.521.916	18.537.190	2.996.462
2014	20.429.710	20.996.557	3.531.457

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Hizmetler, 2018.

Bölgeye hizmetler açısından bakıldığında, ekonomik yapı içerisinde payı en yüksek olan sektör hizmetlerdir. Tablo 42'ye göre, hizmetler sektörünün en geliştiği il Adana'dır, sonrasında ise Mersin ve Osmaniye gelmektedir. Günümüzde hizmet sektörü tarım ve sanayiden daha önemli bir sektör haline geldiğinden, kalkınma aşamasında da önem arz etmektedir. Bu sebeple öncelikle Osmaniye'nin, sağlık ve eğitim hizmetlerindeki kalitesi arttırılmadır.

Hizmet sektöründe başarıya ulaşabilmek için hizmetin kalitesini yükseltmek gerekmektedir. Verilen hizmetlerin kalitesinin ölçülmesi bu anlamda önemlidir. Bu sebeple kamu veya özel sektör hizmet işletmelerinde, yerel veya merkezi idarelerin performans sistemi uygulaması önerilmektedir. Bu durumda, tarafsız olarak elde edilen sonuçlarla, hizmetin kalitesini arttıracak çalışmalar yapılmalıdır. İnsan kaynaklarının başarısı da hizmet sektöründe önemli olmaktadır.

Son zamanlarda hizmetler sektöründe, hizmet ihracatı oldukça sık duyulan bir kavram olmuştur. Bu kavram ile herhangi bir hizmetin yurt dışına yapılması ve bu hizmetten yurt dışında faydalanılması anlatılmaktadır. Bu durum, KDV istisnası oluşturmaktadır. Ayrıca mühendislik, tasarım, yazılım, tıbbi raporlama, muhasebe kaydı tutma, çağrı merkezi, ürün testi, sertifikasyon, veri saklama, veri analizi gibi alanlarda faaliyet gösteren hizmet işletmelerinin kazançlarının %50'si, kurumlar vergisi matrahı hesaplanırken indirilmektedir (www.mevzuat.gov.tr). Günümüzde en çok elektronik ortamda sunulan hizmetler yaygındır. Bu sebeple elektronik ortamda sağlanan hizmet ihracının arttırılması için bölgedeki üniversitelerde yazılım ve kodlama alanlarında bölümlerin açılıp, genç nüfusun bu alanda uzmanlaşmasına daha fazla imkân sağlanabilir. Bu alanda yetişen gençler, vergisel avantajlardan yararlanarak ürettikleri elektronik yazılımların, ihracatını yaparak hem bölgeye hem de ülkeye kazanç sağlayabilirler.

4.1.2.3.4. Ulaşım ve Lojistik

Tablo 43.

İthalat ve İhracat Tutarları (1000 ABD \$),

	MERSİN		ADANA		OSMANİYE	
YIL	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT	İTHALAT	İHRACAT
2008	956589	1075867	2151647	1304024	47647	6821
2009	689729	1048626	1692782	1135887	28154	9753
2010	1080384	1182399	2229404	1352306	326765	75120
2011	1236879	1339368	2974779	1756356	836774	131537
2012	1129242	1311390	3046332	1914550	839994	117871
2013	1033790	1472246	2694131	1916196	706865	133703
2014	1418923	1717303	2443552	1908505	908694	93714
2015	1189500	1407323	2048362	1683497	752249	136710
2016	1180640	1493352	1803482	1607018	600859	142070
2017	1340303	1505844	2168824	1822615	659846	162682

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Dış Ticaret, 2018.

Bölge, ulaşım ve lojistik açısından değerlendirildiğinde, bir adet havaalanı, demiryolu hattı ve karayolu ile bölgeye ulaşım sağlanmaktadır. Yakın zamanda, bölgenin hem kargo hem de insan taşımacılığının yapılacağı yeni bölgesel havaalanı açılacaktır. Çukurova Bölgesi'nin gelişimi ve kalkınması için bölgesel bir havaalanı kurulması önemli bir adımdır. Bölgesel bir havaalanı yapılması, demiryolu ve karayolu hattının buraya bağlanması, bölgede ulaşımın kolaylaşacağı ve yalnızca bir ilin değil bölge genelinin kalkınması için olumlu bir adımdır. Özellikle kargo taşımacılığı amacı ile kurulan havaalanından, bölgede üretilen ürünlerin ihracatı yapılacaktır. Mevcut konumu itibarıyla lojistik sektöründe öncü il, Mersin'dir. Tablo 43'teki dış ticaret verilerine göre, ihracatı en yüksek il ise Adana'dır. Osmaniye'ye kurulması planlanan lojistik oluşum ile dış ticaretini arttırması beklenmektedir.

ÇKA, Çukurova'nın lojistik alanında sahip olduğu avantaj sayesinde Mersin Limanı'nın önemini ve kapasitesini arttıracak, dünya çapında daha önemli bir konuma gelmesi sağlamak için bir program hazırlanmalıdır, hükümetin ve yerel idarelerin yardımı ile uygulamaya konulmalıdır.

Ulaşım konusunda şehir içi ulaşımı kolaylaştırmak adına üç şehre, hafif raylı sistem modeli yapılmalıdır. Bu sistem şehir içi trafiğini rahatlatarak, motorlu taşıtların trafikte daha az kullanılmasını sağlayacaktır. Sonuç olarak, çevre kirliliğine sebep olan egzoz salınımları da azaltarak, sürdürülebilir kalkınmaya da katkı sağlanacaktır.

4.1.2.3.5. Enerji

Tablo 44.

Toplam Elektrik Tüketimi (MWh),

YIL	MERSİN	ADANA	OSMANİYE
2007	2803185	4135636	427794
2008	2949977	4112090	626058
2009	2830606	3874304	925114
2010	3080174	4003428	1200923
2011	3308459	4794955	2479259
2012	3558827	5152654	2682629
2013	3762116	5009294	2704454
2014	4001031	5677472	3062888
2015	4521693	5807936	3208516
2016	4678989	5981130	3927922

Kaynak: TÜİK, Bölgesel İstatistikler/ Enerji, 2018.

Bölge enerji potansiyeli açısından incelendiğinde, Adana ilinin akarsuları sayesinde enerji potansiyeli bakımından diğer illerin önüne geçtiği görülmüştür. Tablo 44'e göre bölgede elektrik tüketimi en yüksek olan il Adana'dır Mersin'de yenilenebilir enerji kaynaklarının potansiyeli bölgedeki diğer illere göre daha fazladır. Osmaniye'de ise, var olan potansiyelinin tamamını kullanmamaktadır. Bu sebeple enerji konusunda eksikliklerin giderilmesi şarttır. Mersin Büyükeceli'de yapılan Nükleer Santral ile Mersin'de ve bölge genelinde enerji potansiyeli artacaktır. Kurulacak santralin çevre kirliliğine yol açmaması için çok temkinli olunmalı ve devletin bu bölgeyi sürekli olarak kontrolü altında tutması gerekmektedir. Bu santralin, bölgenin enerji ihtiyacının büyük kısmını karşılaması beklenmektedir.

Sürdürülebilir İktisadi Kalkınma ile çevreye duyarlı kalkınmayı gerçekleştirmek için enerji alanında yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak önemlidir. Çukurova Bölgesi, Türkiye'de güneş enerjisi potansiyelinin en yüksek olduğu bölgelerden bir tanesidir. Bu sebeple üç ilde, güneş enerjisi yatırımlarının artması ile temiz enerji kaynaklarını kullanarak enerji elde edilebilir. Bu sebeple alan tahsis yapılarak bu alanda yatırımlar arttırılmalıdır. Güneş enerjisi öncelikle şehrin genelindeki trafik lambaları ve sokak lambalarında kullanılabilir. Güneş enerjisinin kullanım alanı çok geniş olduğu için, enerji ile çalışan çoğu alanda ve alette kullanılabilir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Bölgesel kalkınma kavramı, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkileri sebebiyle toparlanmaya çalışan ülkelerin ekonomi politikalarına girmiş ve kalkınma sorunu mekânsal boyut kazanmıştır. Kalkınma kavramı, başlarda yalnızca ekonomik büyüme ve gelişme olarak tanımlanırken günümüze yaklaştıkça kavramın içeriği zenginleşerek, büyümenin yanı sıra insanların yaşam standartlarının daha iyi hale getirilmesi de tanıma eklenmiştir. Ülkeler arasında veya aynı ülkenin farklı bölgeleri arasındaki ekonomik coğrafyadan kaynaklı farklılıklar şehir, köy, kasaba gibi ayrımları ortaya çıkardıkça bölgesel kalkınmaya verilen önem artmıştır. Buradan hareketle bölgesel kalkınma en basit tanımla, bir bölgenin refah seviyesindeki artıştır ve bölgesel kalkınma ile bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyindeki eşitsizliğin giderilmesi amaçlanır denebilir. Bölgesel kalkınma anlayışı ile birlikte, bölgeselleşme ihtiyacı duyulmuş, Dünya'da ve Türkiye'de İBBS'nin oluşturulması ile bölge planlama çalışmaları yapılmıştır. Bölgesel planlamanın en eski örneğini ABD'nin Tennessee Vadisi oluşturur. Tennessee Vadisi aynı zamanda, ilk kalkınma ajansı olan TVA'nın kurulduğu yerdir.

Ülkeler arasındaki emeğin ve sermayenin dengesiz dağılımı bölgeler arasındaki eşitsizliği ortaya çıkarmış, bazı bölgeler gelişirken bazıları geri kalmıştır. Bu sebep ülkeler çeşitli yöntemlerle dengeleme çalışmaları yapmıştır. Türkiye'de planlı kalkınma dönemi ile birlikte günümüze kadar on adet plan hazırlanmıştır. Ancak planlardaki eksiklikler ve bazı planların uygulamaya koyulamaması sonucunda bölgesel eşitsizlikler giderilememiştir. Günümüzde hala Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun, ülkenin diğer bölgelerine göre az geliştiği bilinmektedir ve bölgesel dengesizlikler hem Türkiye'de hem de Dünya'da hala önemli bir sorun olmaktadır.

Bölgesel dengesizlikler ile mücadele eden birçok ülke, bu sorunlarını azaltmaya çalışırken bazı araçlardan yararlanmışlardır. Bunlardan en önemlileri bölge planlaması, devlet yardımları ve teşvikleri, kalkınma ajansları, girişimcilerin desteklenmesi, organize sanayi bölgeleri kurulması ve yerel idarelerle iş birlikleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Teşvik konusunda örnek olarak, Osmaniye ilinde yatırımı ve istihdamı teşvik yasası kapsamında bölgeye yatırımcı çekmek amacıyla vergisel teşvikler verilmiştir.

Günümüzde bir ülkenin herhangi bir bölgesinde bulunan bölgesel dengesizliklerin, bazı faktörlerin yardımıyla azaltılacağı bir gerçektir. Bu faktörler, girişimcilik, turizm, inovasyon, ve kooperatifçiliktir. Öncelikle girişimci ruha sahip bireyleri, geri kalmış bölgelerde yatırım yapmaya ikna etmek adına, yatırımlarını karlı kılacak teşvikler ile bölgeye çekmek gerekmektedir. Girişimcinin bölgeye yatırımı doğrultusunda diğer yatırımcılarda bu karı paylaşmak adına bölgeye gelerek bölgenin cazibesi artacaktır. Öte yandan, katma değer yaratacak endüstriyel üretim gücü olmayan ancak doğal güzellikleri ile turizm potansiyeli olan bir bölgede, turizm stratejileri geliştirilerek, bölge kalkındırılabilir. Ayrıca ekonominin ihtiyacı olan döviz geliri, yabancı turistten karşılanabilmektedir. Bölgedeki tüm kişi ve kurumların, Ar-Ge ve inovasyon kültürü ile çalışmalarını sürdürmesi doğrultusunda da bölgesel politikada etkinliğin sağlanacağı bilinmektedir. Bu sebeple Ar-Ge harcamalarının artırılması önemlidir. Son olarak kooperatifçiliğin bölgesel kalkınmaya olan katkısı ise, kooperatif oluşumların ortakları bir araya getirmek ve onları her yönden desteklemek suretiyle iş imkânları sunması, bunun karşılığında ise bu kooperatiflerin çalıştırdıkları kişilere iş imkânı sunması ve bulunduğu bölgeye ekonomik olarak katkı sağlamasıdır.

Bölgesel kalkınma ile ilgili çalışmaları, dünya çapında öneme sahip olan AB, ABD, İngiltere, Fransa ve Çin ekonomileri ele alınarak incelenmiştir. Dünya'daki en önemli ekonomilerden dördü olan bu ülkelerde de geçmişte bölgesel farklılıklar yaşandığı, ancak dengesizliği gidermek için çalışmalar yaparak günümüzde bu sorunu aştıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu ülkelerin kalkınmasındaki ortak noktalar, öncelikle bölgelerdeki mevcut potansiyellere odaklanılması, devlet desteği alınması, kalkınma ajanslarının kurulması, alt yapı sorunlarının çözülmesi ve bölgenin rekabet edebilirliğinin artırılmasıdır. AB'de ise birliğin kuruluşundan itibaren bölgesel politikalara yer verildiği ve Bölgesel Komite oluşturulup birlik içerisinde geri kalmış yerleri kalkındırmak amacıyla bölgesel eşitsizliğe karşı çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu sebeple AB, üyelerinin sorunlarına karşı ortak bir politika hazırlamaktadır. Bu çalışmalardan en önemlisi ise kırsal yerlere kalkınmaları için uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikasıdır.

İktisadi kalkınma yaklaşımı çerçevesinde son yıllarda, sürdürülebilir bölgesel kalkınma terimi ön plana çıkmıştır. Bu kavram, belirli bir bölgede bulunan mevcut kaynakların kullanılması ile çevreye daha az zarar veren ve daha ekonomik bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde geleneksel kalkınma teorilerinin aksine yeni bölgesel kalkınma teorisi de sürdürülebilir bölgesel kalkınma anlayışına benzer şekilde,

bölgedeki eşitsizliğin giderilip sürekli büyümektense bölgede var olan kaynakların harekete geçirilerek rekabet edilebilirliğin arttırılmasına dayanan bir bölgesel kalkınma politikası olarak ortaya çıkmıştır.

Çalışmanın son bölümünde önceki bölümlerde oluşan bölgesel kalkınma anlayışı çerçevesinde, Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana ve Osmaniye şehirleri incelenmiştir. Karşılaştırmalı bakış açısıyla edinilen sonuçlara göre Çukurova'nın iklimi ve zengin toprakları sayesinde bir tarım bölgesi olduğu, sanayi, hizmet, turizm, lojistik ve enerji sektörleri açısından da önemli bir potansiyele sahip olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Bölge geçmişte, yoğun şekilde özellikle doğu ve güney doğudan göç almıştır. Bu sebeple şehirleşme sürecinde büyük sorunlar yaşanmıştır. Bunlar çarpık kentleşme, işsizlik, eğitim, sağlık gibidir. Zaman içerisinde bölgenin, göç veren bir bölge konumuna geçilmesiyle nüfus artış hızı azalmış, nitelikli nüfus eğitim almak, iş bulmak gibi sebeplerle metropollere göç etmiştir. Ancak nitelik nüfusun bölgeden göç etmesi, istenmeyen bir durumdur. Bu nedenle nitelikli insan göçünün önüne geçmek adına, onlara iyi bir eğitim, iş imkânı, kaliteli sosyal çevre ve kendilerini her alanda geliştirmelerine fırsat veren sosyal olanaklar sağlanmalıdır.

Bölgesel kalkınma sağlanırken, ilin sosyal yapısı ile ilgili her türlü hizmet sağlık, eğitim, şehir içi ulaşım gibi, o il düzeyinde yapılmalıdır. Çünkü bu hizmetler, devlet tarafından bireylere sunulan zorunlu kamu hizmetleridir. Ancak ekonomik yapısı ile ilgili olarak tarım, sanayi, lojistik, enerji gibi alanlarda bölgesel bir başarı sağlanabilmesi için illerin, potansiyelleri belirlenerek, tek merkezli üretimin ve uzmanlaşmanın bölgesel bütünlük ve kalkınma için daha faydalı olacağı bir gerçektir. Mukayeseli üstünlüğe göre Mersin'de, şehirle özdeşleşen tarım ürünleri üretimi, turizm ve lojistik, Adana'da ise sağlık, tekstil sanayi ve bitkisel yağ sanayisi ön plana çıkmaktadır. Osmaniye, sosyoekonomik olarak iki şehrin gerisinde kalmasına rağmen, demir-çelik sanayi ve tarıma dayalı sanayide öne çıkan turp ve fıstık gibi ürünleri ile öne plandadır. Bu sebeple bölgedeki illerde öne çıkan sektörlerde, sadece o ilde üretim yapıldığı veya hizmet verildiği takdirde, iş bölümü, uzmanlaşma ve bölgesel bütünlük sağlanarak daha yüksek fayda elde edilecektir.

Genel itibariyle bakıldığında Çukurova Bölgesi'nin özellikle TR62 bölgesinde devam eden yatırımların tamamlanması, iş birliklerinin yapılması, uzmanlaşmanın gerçekleşmesi ve önerilerin uygulanması sonucunda bölgesel çapta rekabet edilebilirliğin artması ile Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge olacağı ve ortalama

bir gelir ile Marmara Bölgesi'ne göre daha yüksek refah içerisinde yaşanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. Öneriler

Bu çalışmada, öncelikle bölgesel kalkınma yaklaşımı kuramsal olarak incelenmiş sonrasında ise Çukurova Bölgesi'nde yer alan Mersin, Adana, Osmaniye illeri bölgesel kalkınma yaklaşımı ile sosyal ve ekonomik yapıları çerçevesinde karşılaştırmalı bakış açısıyla değerlendirilmiş ve illere öneriler sunulmuştur. Çukurova Bölgesi'nin Marmara Bölgesi'ne alternatif bir bölge olabileceği üzerine çıkarsama yapılmıştır. Bu çalışmadan hareketle Dünya'nın veya Türkiye'nin herhangi bir bölgesi için benzer bir çalışma yapılabilir, istatistiksel analiz uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Acar, T. (2006), Bölgesel Kalkınma Potansiyelinin Harekete Geçirilmesinde İnsan Kaynaklarının Rolü ve Balıkesir İli Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Acinöroğlu, S. (2009). Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 148-165.
- Adana Sanayi Odası. 2018 Ocak KOSGEB Sunumu, <http://www.adaso.org.tr/webdosyalar/sayfalar/sunumlar/ocak%202018/kosgeb%20genel.pdf>, Erişim: 24.09.2018.
- Adigüzel, F., Toroğlu, E., & Kaya, Ö. (2015). Kentsel Gelişme İle Ulaşım İlişkisi: Adana Örneği. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), p. 27-46
- Akar, S. (2014). Türkiye’de Sağlık Harcamaları, Sağlık Harcamalarının Nisbi Fiyatı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 311-322.
- Akyol, M. (2016). Bölgesel Kalkınma ve Yeni Yatırım Teşvik Sisteminin Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Global Journal Of Economics And Business Studies*, 49-61.
- Akbulut, M. U. F., & Göküş, M. (2017). Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 20(1), 79-88.
- Akova, S. B., & Şahin, G. Mersin Meyveciliğinde Muzun Yeri ve Önemi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (37), 271-289.
- AKPINAR, R. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarınca Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA’nın İzmir Bölge Planı (2010-2013) Örneği (A Criticism on the Regional Development Plans Prepared By Regional Development Agencies in Turkey: The Case of Izmir Development Plan (2010-2013)). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(4), 07-18.
- Alpaslan, İ., B. (2013). Bir Bölgesel Kalkınma Hikâyesi: Batı Çin, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13584385734.bir_bolgesel_kalkinma_hikayesi___bati_cin.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2018

- Altun, A. (2009). Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Yeni Bölgeselcilik Anlayışı Çerçevesinde Bölgeler Arası Gelişmişlik Farklılıkları Ve Yakınsama. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kütahya.
- Apalı, A.,& Yıldız, R. (2014). Bölgesel Kalkınma Ajansları: Fransa ve İngiltere Örnekleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 1(23), 66-88.
- Arslan, E. (2010). Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 275-294.
- Atatorun, M. (2016). Avrupa Birliği Bölgesel Politikasının Yönetmelik Boyutu: Macaristan Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 29-58.
- Aktakas, B. G. (2006). Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Aybarç, S. (2018). Regional Development Dynamics: University-Industry Collaboration Strategies Bölgesel Kalkınma Dinamikleri: Üniversite-Sanayi İşbirliği Stratejileri. *Journal Of Human Sciences*, 15(1), 581-593.
- Bahar, O. (2011). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açısından Yeri ve Önemi. *Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(19), 1-19.
- Bal, O. (2011). İnovasyonun Ekonomik Kalkınmaya Etkileri. İkder, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/oguz.bal/bildiri/oguz.bal12.10.2011_11.30.06bildiri.pdf, Erişim Tarihi: 08.11.2018.
- Baş, K. (2004). Türkiye'de Zorunlu Eğitim Süresinin Arttırılmasının Sağlayacağı Kazançlar. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 59(03), 21-42.
- Başaran, H., Birinci, S., Şener, H. B., Özçağlar, A., & Zeyrek, A. E. (2015). Yerel Dayanışmadan Büyük İşletmelere (Yüzyıllık Geçmişle Tarım Satış Kooperatifleri). Tebliğ (Basılmamış), 21.
- Baykal, N. (2010) Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Açısından Kalkınma Ajanslarının Misyonu: Kayseri Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Karaman.
- BİLGİN, N., & TANIYICI, Ş. Türkiye'de Kooperatif ve Devlet İlişkilerinin Tarihi Gelişimi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2008(2), 136-159.

- Binici, H., Temiz, H., Arı, N., & Gürün, D. K. (2005). Osmaniye’de Kentleşme. Antalya Yöresi Mühendislik Problemleri Sempozyumu, Antalya, 2-24.
- Can, E. (2011), “Bölgesel Kalkınmada Kalkınma Ajanslarının Rolü: İzmir Kalkınma Ajansı Örneği”, Altın Nokta Yayınevi, İzmir.
- Can, Y., & Karataş, A. (2007). Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 251-261.
- Candan, G. T., & Yurdadoğ, V. (2017) Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27), 150-173.
- Cankorkmaz, Z. Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Bu Ajanslara Yönelik Eleştiriler. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(1), 113-138.
- Çağlar, R. (2008). Bölgesel Kalkınma Planlamasında Yeni Bir Fikir ‘Yerelde Merkezileşme’,
http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/3.bolgesel_kalkinma_ve_yonetisim_sempozyumu.pdf#page=223, Erişim Tarihi: 31.07.2018
- Çakmak, Ö., (2008). Eğitimin Ekonomiye ve Kalkınmaya Etkisi. D.Ü. *Ziya Gökalp Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, 33-41.
- Caliskan, O. (2011). Eski ve Yeni Bölgeselleşme Olguları: Karşılaştırmalı Bir Analiz [Old and New Regionalism: A Comparative Analysis] (No. 56611). *University Library of Munich, Germany*, 1-19.
- Çeken, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 293-306.
- Çeken, H., Karadağ, L., & Dalgın, T. (2007). Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım Kırsal Turizm ve Türkiye’ye Yönelik Teorik Bir Çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-14.
- Çelik, F. (2017). Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) Deneyimlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 145-171.
- Çelikkaya, Ü. S., Yaman, H., Dağlı, İ., & Çapık, E. (2018). Bölgesel Politikaların Kalkınma Planlarındaki Yeri ve Zamana Bağlı Dönüşümü. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, 9(22), 21-31.

- ÇKA. (2011). Mevcut Durum Analizi,
http://www.cka.org.tr/dosyalar/mevcut_durum_analizi27062011.pdf, Erişim Tarihi: 20.09.2018
- ÇKA. (2013). 2014-2023 Çukurova Bölge Planı,
http://www.cka.org.tr/dosyalar/bolge_plani08012015.pdf, Erişim Tarihi: 20.09.2018.
- ÇKA Ve Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2014). Mersin İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması,
http://www.cka.org.tr/dosyalar/mersin_potansiyel_yatirim_konulari.pdf, Erişim Tarihi: 21.09.2018.
- ÇKA. (2015). Çukurova Bölgesi İlçe Raporu,
http://www.cka.org.tr/dosyalar/ilce_raporu.pdf, Erişim Tarihi: 21.09.2018.
- Demirel, D. (2014). İngiltere’de 1990 Sonrası Bölgeselleşme Politikaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 85-94.
- Demir, E. (2016). Bölgesel Kalkınmanın Finansmanında Kalkınma Ajanslarının Rolü: DAKA Örneği. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Dinler, Z. (1998). Bölgesel İktisat. Bursa: Ekin.
- Doğan, A. (2017). Mersin Limanı ve Mersin Kenti Tarihi Üzerine Genel Bir İnceleme. *Journal Of Current Researches On Social Sciences*, 8(1), 117-150.
- Doğan, S.,& Yıldız, Z. (2008). Bölgesel Kalkınma, Turizmin İlişkisi ve Göller Bölgesi Kalkınmasında Alternatif Turizm Potansiyelinin Kullanılabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6), 147-182.
- DOĞAKA. İskenderun Lojistik Köyü İle Antakya ve Osmaniye Lojistik Destek Merkezleri Mastır Planı (2010-2023),
http://www.dogaka.gov.tr/icerik/dosya/www.dogaka.gov.tr_519_vh8w34fd_iske
[nderun-lojistik-koyu-ile-antakya-ve-osmaniye-lojistik-destek-merkezleri-mastir-plani.pdf](http://www.dogaka.gov.tr/icerik/dosya/www.dogaka.gov.tr_620_kb1o20ne_yerf), Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- DOGAKA. (2015). TR63 Yer Fıstığı Sektör Raporu,
http://www.dogaka.gov.tr/icerik/dosya/www.dogaka.gov.tr_620_kb1o20ne_yerf
[istigi-sektor-raporu-2015.pdf](http://www.dogaka.gov.tr/icerik/dosya/www.dogaka.gov.tr_620_kb1o20ne_yerf), Erişim Tarihi: 24.09.2018.

- DOGA KA. (2016, Ocak), DOGA KA Bülten,
http://www.dogaka.gov.tr/icerik/dosya/www.dogaka.gov.tr_614_sn5j14we_dogaka-3-aylik-dergi-ocak-2016-sayi-8.pdf, Erişim Tarihi: 24.09.2018.
- DPT. (2000). Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
<http://www3.kalkinma.gov.tr/docobjects/download/3218/oik550.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2018.
- Ekim, R. M. (2006) Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi. İzmir.
- Ergün, T., & Çobanoğlu, N. (2017). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 97-123.
- Ersöz, C. (2009). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımları: Türkiye'deki Köylere Yönelik Bdr Uygulama (1975-2001). Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ersungur, M. (2016). Bölgesel İktisat Teori, Politika Ve Uygulama. Ankara: İmaj.
- Gerni, C., Sarı, S., Sevinç, H., & Emsen, Ö. S. (2015). Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Yatırım Teşviklerinin Rolü ve Başarı Kriteri Olarak Yakınsama Analizleri: Türkiye Örneği. *International Conference on Eurasian Economies*, 9-11 Eylül, Kazan-Rusya, 311-320.
- Göküş, M., Özdemiray, S. M., & Göksel, Z. S. (2013). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 87-97.
- Göymen, K. (2005). Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi Sabancı Üniversitesi Yayını.
- Görmüş, A., & Aker, D. Y. Beşeri Sermaye ve İç Göç Hareketleri Bağlamında Üniversitelerin Bölgesel Kalkınmadaki Roller: Namık Kemal Üniversitesi Örneği.
https://www.researchgate.net/profile/Ayhan_Goermues2/publication/322083270_Beseri_Sermaye_ve_Ic_Goc_Hareketleri_Baglaminda_Universitelerin_Bolgesel_Kalkinmadaki_Roller_Namik_Kemal_Universitesi_Ornegi/links/5a509e63458515e7b72c0f3a/Beseri-Sermaye-ve-Ic-Goec-Hareketleri-Baglaminda-Universitelerin-Bolgesel-Kalkinmadaki-Roller-Namik-Kemal-Universitesi-Ornegi.pdf, 235-262. Erişim Tarihi: 09.11.2018

- Günaydın, D. (2013). Türkiye'de Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkların Giderilmesinde Kalkınma Ajansların Yeri: İzka Mali Destek Programları Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), 73-101.
- Güreşçi, E., & Gönç, M. Türkiye'de Kooperatiflerin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerine Düşünceler. *3. Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, (52), 219-229.
- Hasanoğlu, M., & Aliyev, Z. (2009). Avrupa Birliği İle Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları. *35 Sayıştayın Denetim Kapasitesini Güçlendirme Projesi*, 81.
- Ildırar, M. (2004). Bölgesel Kalkınma Ve Gelişme Stratejileri. Adana: Nobel Yayınevi.
- Işık, N., Baysal, D., & Ceylan, O. (2010). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Bir Politika Aracı Olarak Kalkınma Ajansları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 1-18.
- İnan, H. (2004). Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik ve AV Modeli. İstanbul Ticaret Odası. İstanbul: Mega Ajans.
- İnan, Ş. (2017). Bölgesel Entegrasyonların Ekonomi Politikası ve Tarihsel Evreleri-1. *Journal Of International Socialresearch*, 10(54), 852-866.
- İzgi, M. T. (2007). Osmaniye İlinin Turizm Potansiyelinin Bölgesel Kalkınma Politikaları Açısından Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Turizmin Gelişimi İçin Bir Model Önerisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kara, M. (2008). Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı Ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Kara, H. (1989). Cumhuriyete Kadar Çukurova Nüfusu. *Coğrafya Araştırmaları*, 115-121.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018), <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/onuncu-kalk%4%b1nma-plan%4%b1-2014-2018.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2018
- Kasalak, M. A. Bölgesel Kalkınma Açısından Sosyokültürel Yapının Girişimciliğe Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 249-266.
- Kayan, A. (2012). Türkiye'de Bölge Planlaması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri/Regional Planning in Turkey: Problems And Solutions. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(20), 103-134.

- Kaymak, H. (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak İçin Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?. *Maliye Dergisi*, 149, 74-104.
- Kaypak, Ş. (2012). Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 11-29.
- Keskin, S. (2014). Türkiye'de Kadın Girişimcilerin Durumu. *Journal Of Entrepreneurship & Development/Girisimcilik Ve Kalkinma Dergisi*, 9(1), 71-94.
- Keleş, R. (2010). Kentleşme Politikası. Ankara: İmge.
- Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2010). Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi.
- Kılıç, S. E., & Mutluer, M. (2004). Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13(1-2), 17-28.
- Kızıldemir, Ö. (2017). Turizmin Ekonomik Etkilerinin Bölgesel Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Adana Örneği. Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Kızıldemir, Ö., & Sarıışık, M. (2018). Turist Harcamalarının Bölgesel Kalkınmaya Ekonomik Etkileri: Adana Örneği. *Journal Of Tourism And Gastronomy Studies*, 128-142.
- Kızıltan, A. (2004). Tek Kutuplu Bir Dünyada Çin Halk Cumhuriyeti'nin "Süpergüç" Olabilirliği. *Çukurova Üniversite İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 45-66.
- Koçak, H. Avrupa'da Bölgeselleştirme Çabalarının Ulusal ve Bölgesel Kalkınmaya Etkileri: Avusturya Ve Macaristan Örnekleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 123-130.
- Kulaksız, Y. (2008). Türkiye'de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi. Uzmanlık Tezi. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Kuşat, N. (2014). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *AİBÜ-İİBF Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 65-87.
- Mazlum, A. (2010). Kentleşme Sürecinde Toplumsal Farklılaşma Ve Bütünleşme: Mersin İli Örneği. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Memiş, H., Paksoy, H. M., & Paksoy, S. (2007). Bölgesel Kalkınmada Kadın Girişimciliğinin Önemi: Gap Bölgesinde Bir Araştırma. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 2(2), 137-152.

- Mengi, A., & Algan, N. (2003). Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme, AB Ve Türkiye Örneği. Ankara: Siyasal.
- Meriç, E., B. (2018). Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Türkiye’de Kurulan Kalkınma Ajanslarının Bölgelerarası Yakınsamaya Etkisi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir.
- Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği, (1993). Türkiye’de Bölge Planlaması Evreleri. Ankara:Yazar.
- Müftüoğlu, B., G. (2006). Küresel Rekabetin Cazibe Merkezi: Yerel/ Bölgesel Dinamikler. Aylan Arı (Ed.). Bölgesel Kalkınma Politikalar Ve Yeni Dinamikler İçinde (S. 117-148). İstanbul: Derin.
- Nas, Ş., & Değirmen, S. (2018, April). Türkiye’de Bölgelerarası Ekonomik Eşitsizlikler Bağlamında Yakınsama Sorunsalı. In *Proceedings Of 4 Th Scf International Conference On “Economics And Social Impacts Of Globalization” And “Future Turkey-European Union Relations”* (P. 139). 139-157.
- Nacar, F., & Sağır, N. (2008). Osmaniye İlindeki Kentleşmenin Çevre ve İnsan Üzerindeki Etkileri ve Kent Bilgi Sistemleri. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası Ankara Şubesi I. CBS Günleri Sempozyumu, Ankara.
- Oğuztürk, B. S., & Özaslan, A. (2018). Kalkınma ve İnovasyon İlişkisi: Türkiye, Almanya, İngiltere, Çin, Güney Kore, Japonya Ve Singapur Üzerine Bir Araştırma, Development And Innovation Relationship: A Research On Turkey, Germany, England, China. *Suleyman Demirel University Journal Of Faculty Of Economics & Administrative Sciences*, 23(1) 79-96.
- Oka. (2011). Türkiye’de Sağlanan Teşvik ve Destekler, http://www.oka.org.tr/documents/turkiye'de_saglanan_tesvik_ve_destekler.pdf, Erişim Tarihi: 03.08.2018
- Okur, O. (2017) Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Ağrı İlinin İktisadi Analizi. Yüksek Lisans Tezi. İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.
- Okutmuş, E., Uyar, S., & Gövce, M. (2015). Sağlık Turizminde Devlet Teşviklerinin Tms 20 Kapsamında Muhasebeleştirilmesi. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 16(2), 63-82.
- Oral, B. G., & Uğur, A. Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlikleri Gidermek İçin Devlet Yardımları (Teşvikler): 2012 Teşvik Sisteminin Bölgesel Teşvikler Açısından Getirdiği Yenilikler. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 140-168.

- Özdemir, E. (2009). Kültürel Farklılıkların Kentsel Siyasete Yansıması: Mersin Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özdemir, K. (1999). Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Dengesizliği Azaltmada Teşvik Uygulamalarının Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (15), 121-126.
- Özel, M. (2009). Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Türkiye’de Bölgelerarası Dengesizlik ve Yeni Yönetmelik Birim Arayışları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(01), 165-199.
- Özolgün, Ö. G. H. Tarım Kredi Kooperatiflerinde Kar ve Zararın Dağıtımı. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018(2), 66-73.
- Öztürk, S. Türkiye’de İşgücüne Katılımda Bölgesel Farklılıklar. *Sosyoekonomi Dergisi*, 26(35), 153-168.
- Paksoy, S., & Aydoğdu, M. H. Bölgesel Kalkınmada Girişimciliğin Geliştirilmesi: GAP-GİDEM Örnekleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 5(1), 113-134.
- Perktaş, E. (2014). Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(7), 472-486.
- Samırkaş, M. (2009). Mersin’in Türkiye Turizmindeki Yeri ve Önemi. 1-16.
- Sevinç, H., & Azgün, S. (2012). Bölgesel Kalkınma ve İnanç Turizmi Bağlamında Akdamar Kilisesi Örneği. *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, (2), 17-21.
- Sinemillioğlu, M. O. (2009) Sürdürülebilir Bölgesel Kalkınma ve Türkiye Süreci. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 245-268.
- Soy, M. E. (2015). Bölgesel Kalkınma Aracı Olarak İş Kuluçka Merkezleri: Türkiye İçin Model Önerisi. Uzmanlık Tezi. Ankara: T. C. Kalkınma Bakanlığı.
- Soyu, E., Altınok, S., & Fırat, A. P. D. E. (2016). Yükselen Piyasalarda Ar-Ge ve İnovasyonun Kalkınma Üzerindeki Etkisi Influence of R&D and Innovation on Development in Emerging Markets. *International Conference On Eurasian Economies 2016*, 839-846.
- Sönmez, M. E. (2011). Adana Şehrinin Alansal Gelişimi ve Yakın Çevresinin Arazi Kullanımında Meydana Gelen Değişimler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 55-69.
- Şen, Z. (2004). Türkiye’nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.

- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- Tan, S., & Karaönder, İ. (2013). Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme Politikalarının ve Mevzuatının İrdelenmesi: Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Örneği. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 87-94.
- Taştekin, A. (2018). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Stratejileri ve Bölge İdareleri. *International Journal*, 1(1), 69-83.
- Taştekin, A. (2007). Avrupa Birliği’nde Bölgeselleşme Politikaları ve Türkiye’de Bölgesel Stratejiler. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Tekin, A. (2006). Vergi Teşvikleri ve Ekonomik Etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16), 301-316.
- Tekin, A. (2011). Küreselleşen Dünyada Bölgesel Kalkınma Dinamikleri, Kamu Politikaları ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29), 37-48.
- Temel, S. & Akdeniz, R., C. & Sukan, F., V. (2010). İzmir’in Kalkınmasında Ar-Ge ve İnovasyonun Yeri Ve Önemi. R. Kök & S. Şanlısoy (Ed.), İzmir Merkezli Bölgesel Kalkınma Dinamikleri İçinde (S. 25-45). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Toprak, D. (2006). Sürdürülebilir Kalkınma Çevresinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2), 146-169.
- Tolunay, A., & Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. *Turkish Journal Of Forestry*, 2, 116-127.
- Toy, S. (2015). Tra1 Düzey 2 Bölge Planı (2014–2023); Planlama Süreci ve Kapsamı. *Planlama Dergisi*, 25(3), 171,188.
- Toy, S., & Çalışkan, U. (2016). Türkiye’de Bölgesel Kalkınmanın Yeni Aktörleri Olarak Kalkınma Ajansları ve Örnek Bir Uygulama “İnovasyona Dayalı Bölgesel Turizm Stratejisi Ve Eylem Planı”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 105-120.
- Tunalı, H. N., & Yılmaz, A. (2016). Büyüme, Beşeri Sermaye ve Kalkınma İlişkisi: OECD Ülkeleri’nin Ekonometrik Bir İncelemesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 295-318.

- Türk, M. S. (2012). Regional Development Policies İn Turkey İn The İntegration Process Of The European Union. *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 103-124.
- Türkoğlu, M. (2015). Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Kalkınma Açısından Önemi: Baka Örneği. *Journal Of Alanya Faculty Of Business/Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(3), 183-198).
- Walburn, D. Ve Saublens, C. (2011). Regional Economic Development Policy İn Europe: Wherenext?. *Localeconomy*, 26 (6-7), 473-485.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 2(2), 79-92.
- Yıldız, G. (2013). Bölgesel Farklılıkların Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Güney Ege Kalkınma Ajansı Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Yıldız, B., Ilgaz, H., & Seferoğlu, S. S. (2010). Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’den 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış. *Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, 457-464.
- Yılmaz, Z., & İncekaş, E. (2018) Türkiye’de İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 154-169.
- Yüceyılmaz, H. (2007). Avrupa Birliği Sürecinde Bölgesel Gelişmeler ve Kalkınma Ajansları. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

İnternet Kaynakları

Türk Dil Kurumu,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=tdk.gts.5b6099c4d00d26.74109637 , Erişim Tarihi: 31.07.2018

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ,<http://www.bolgesel.kalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2018/03/6-homojen-ve-fonksiyonel-bolgelerin-tespiti-ve-turkiye-icin-istatistiki-bolge-birimleri-onerisi.pdf>, Erişim Tarihi: 31.07.2018

Güneydoğu Anadolu Projesi, <http://www.gap.gov.tr/gap-in-hedefleri-sayfa-23.html>, Erişim Tarihi:31.07.2018

Avrupa Komisyonu, Nuts Sınıflandırması,

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/regions/background>, Erişim Tarihi: 03.08.2018a

Avrupa Komisyonu, Avrupa Birliği'nin Başlıca Yatırım Politikası,

http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/investment-policy/, Erişim Tarihi: 03.08.2018b.

Avrupa Komisyonu, Kırsal-Kentsel Bağlantılar,

http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/what/territorial-cohesion/urban-rural-linkages/, Erişim Tarihi: 03.08.2018.

Türkiye İstatistik Kurumu, Bölgesel İstatistikler,

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/>, Erişim Tarihi: 16.09.2018

Tablo 1: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması(İBBS),

<https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/metaveriekle.do?durum=metagetir&menuno=1>, Erişim Tarihi: 16.09.2018.

T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Mersin İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.mersinkulturturizm.gov.tr/tr-73151/cografya.html>, Erişim Tarihi: 20.09.2018.

T.C. Mersin Valiliği, <http://www.mersin.gov.tr/tarim-kenti>, Erişim Tarihi: 21.09.2018.

T.C. Mersin Valiliği, <http://www.mersin.gov.tr/lojistik-kenti>, Erişim Tarihi: 21.09.2018.

T.C. Bilim, Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye 81 İl Durum Raporu, <http://www.tarsusticaretborsasi.com/dosyalar/pdf/81%20il%20sanayi%20durum%20raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 21.09.2018.

Adana İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.adanakulturturizm.gov.tr/tr-60704/genel-bilgiler.html>, Erişim Tarihi: 22.09.2018.

T.C. Adana Valiliği, <http://www.adana.gov.tr/genel-bilgiler>, Erişim Tarihi: 21.09.2018.

Toros Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi Kurucu Ve İşletici A.Ş., <http://www.tayseb.com/tr/hakkimizda>, Erişim Tarihi: 22.09.2018.

Adana Ticaret Odası, <http://www.adana-to.org.tr/ato/tr/hakkimizda/adanahakkinda.aspx>, Erişim Tarihi: 22.09.2018.

T.C. Osmaniye Yatırım Destek Ofisi,

<http://www.osmaniyedeyatirim.com/sektorler.asp?hs=39&sektorler=enerji>, Erişim Tarihi: 23.09.2018.

Çukurova Üniversitesi Haber Merkezi,

<http://habermerkeziarsiv.cu.edu.tr/kimyavadi.asp>, Erişim Tarihi: 24.09.2018.

<http://www.milliyet.com.tr/osmaniye-kosgeb-girisimcilik-destek-osmaniye-yerelhaber-1877012/>, Erişim Tarihi: 24.09.2018.

Mesbaş Mersin Serbest Bölge Kurucu Ve İşleticisi, Ticaret Hacmi Ve İstatistikler
<https://www.mesbas.com.tr/ticaret-hacmi-ve-statistikler,29.html>, Erişim Tarihi:
04.11.2018.

TÜİK, Faaliyet Kollarına Göre İl Verileri,
www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2520, Erişim Tarihi,
05.11.2018.

TÜİK, 2017 Yılı AR-GE Harcamaları,
<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27821>, Erişim Tarihi:
05.11.2018.

5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 32/A,
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/5520/32.html, Erişim
Tarihi: 06.11.2018.

7104 Sayılı KDV Kanunu Madde 13. (I) Fıkrası,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3065.doc>, Erişim
Tarihi:08.11.2018.

5520 Kurumlar Vergisi Kanunu Madde 10. (ğ) Fıkrası,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5520.pdf>. Erişim Tarihi:
08.11.2018.

Türkiye Siyasi Haritası,
<https://kadirhoca.com/ogretmen/haritalar/turkiye-dilsiz-iller-sehirler-bolgeler-haritalari/>,
Erişim Tarihi: 09.11.2018.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Gökçe DURMAZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Mersin - 03.03.1992
E-mail : gokcedurmazz@gmail.com

EĞİTİM DURUMU

2015-2019 : Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat, Yüksek Lisans, ADANA.
2010-2014 : Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Lisans, ADANA.